

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

استان شناسی گلستان

پایه دهم

دوره دوم متوسطه

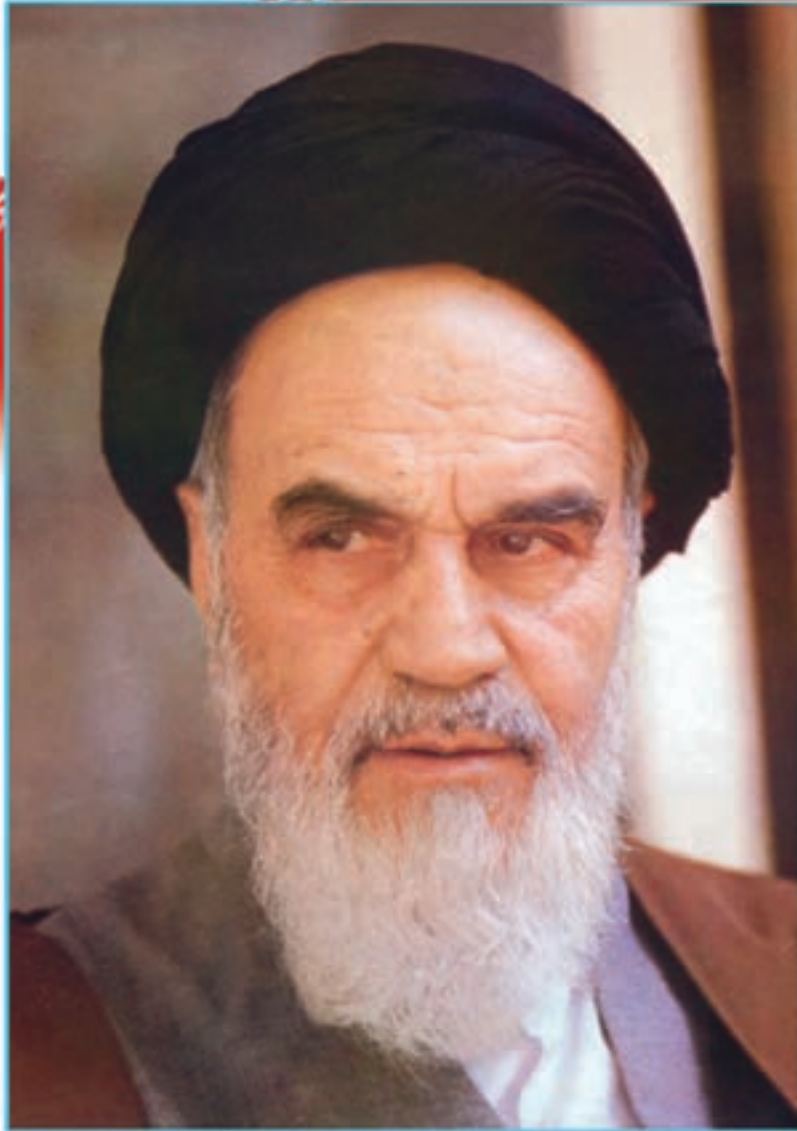
عنوان و نام پدیدآور	: استان شناسی گلستان [کتاب های درسی] : ۲۳۷/۱۷ / برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر تألیف کتاب های درسی عمومی و متوسطه نظری؛ مؤلفان : محمدرضا چورلی، اسماعیل شاهکویی، منیژه حسن زاده نامقی، علی وطنی، ایل محمد توفیقی؛ زیر نظر کارشناسان گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب های درسی عمومی و متوسطه نظری؛ وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی.
مشخصات نشر	: تهران : شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران.
مشخصات ظاهری	: ۱۶۳ ص. : مصور (رنگی)، نقشه، جدول، نمودار
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۰۵-۲۰۲۰-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه : ص. ۱۶۰
شناسه افزوده	: الف - شعبانی، خلیل. ب - سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. ج - دفتر تألیف کتاب های درسی عمومی و متوسطه نظری. د - اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
رده بندی دیویی	: ۳۷۳ ک ۲۳۷/۱۷
شماره کتاب شناسی ملی	: ۲۷۷۷۹۹۲

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب:	استان‌شناسی گلستان پایه دهم دوره دوم متوسطه - ۲۳۷/۱۷
پدیدآورنده:	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف:	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف:	محمدرضا چورلی، اسماعیل شاهکویی، منیژه حسن‌زاده نامقی، علی وطنی و ایل محمد توفیقی (اعضای گروه تألیف) - حسن ستایش (ویراستار)
مدیریت آماده‌سازی هنری:	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی:	لیدا نیک‌روش (مدیر امور فنی و چاپ) - طاهره حسن‌زاده (مدیر هنری، نگارنده، طراحی گرافیک) و طراح جلد - راحله زادفتح‌اله (صفحه‌آرا) - زهرا ایمانی نصر، مریم جعفر علیزاده، معصومه صابری، زینت بهشتی شیرازی، حمید ثابت کلاجهی، سیده شیوا شیخ‌الاسلامی (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان:	تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وبگاه: www.irtextbook.ir و www.chap.sch.ir
ناشر:	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران: تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروبخش) تلفن: ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۳۷۵۱۵-۱۳۹
چاپخانه:	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ:	چاپ هفتم ۱۳۹۷

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

نهضت برای اسلام نمی تواند محصور باشد در یک کشور و نمی تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنباله نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همه عالم است.

امام خمینی (رحمة الله علیه)

فهرست مطالب

۱	فصل اول: جغرافیای طبیعی استان گلستان
۳	درس اول: موقعیت جغرافیایی و وسعت
۷	درس دوم: ناهمواری‌ها
۱۹	درس سوم: عوامل مؤثر بر آب و هوا
۲۸	درس چهارم: منابع طبیعی
۴۳	درس پنجم: مسائل و مشکلات زیست محیطی استان
۴۹	فصل دوم: جغرافیای انسانی استان گلستان
۵۱	درس ششم: تقسیمات سیاسی استان
۵۶	درس هفتم: شیوه‌های زندگی در استان
۶۵	درس هشتم: جمعیت استان و حرکت آن
۷۲	فصل سوم: ویژگی‌های فرهنگی استان گلستان
۷۴	درس نهم: بازشناسی هویت فرهنگی استان
۸۲	فصل چهارم: پیشینه و مفاخر استان گلستان
۸۴	درس دهم: گذشته استان و مراکز اولیه تمدن
۹۴	درس یازدهم: نقش استان گلستان در حراست از کیان اسلامی
۱۰۲	فصل پنجم: توانمندی‌های استان گلستان
۱۰۴	درس دوازدهم: قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری استان
۱۲۸	درس سیزدهم: توانمندی‌های اقتصادی استان
۱۴۱	فصل ششم: شکوفایی استان گلستان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی
۱۴۳	درس چهاردهم: شکوفایی استان پس از انقلاب اسلامی
۱۵۴	درس پانزدهم: چشم‌انداز آینده استان

معلمان محترم، صاحب نظران، دانش آموزان عزیز و اولیای آنان می توانند نظراصلاحی خود را در باره مطالب

این کتاب از طریق نامه بر نشانی تهران - صندوق پستی ۱۵۸۷۵/۴۸۷۴ - گروه درسی مربوط و یا پیام نگار (Email)

talif@talif.sch.ir ارسال نمایند.

دکتر تالیف کتاب های درسی عمومی متوسطه نظری

سخنی با دانش‌آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامه‌ی استان‌شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب استان‌شناسی چیست و مطالعه‌ی این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب استان‌شناسی، شما را با استان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور خود و سرزمین ملی در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از استان محل زندگی خود درکی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آن در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینه‌ی تاریخی استان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو، بینشی عمیق از این مسائل پیدا کنید و راه‌حل‌های این مشکلات را بیابید.

بدون شک شما، مدیران آینده‌ی جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای باید شما را به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید، توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی‌هایید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوه‌ی یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبه‌ی محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامه‌ی استان‌شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در استان شما کدام است و یا اینکه تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید.

فراموش نکنید که همه‌ی امکانات موجود در محیط فرصت است؛ آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر. مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید.

آگاهی از مسائل استان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب‌ماندگی استان خود آگاه شوید و برای حل آن، راه‌حل‌های خلاق پیدا کنید.

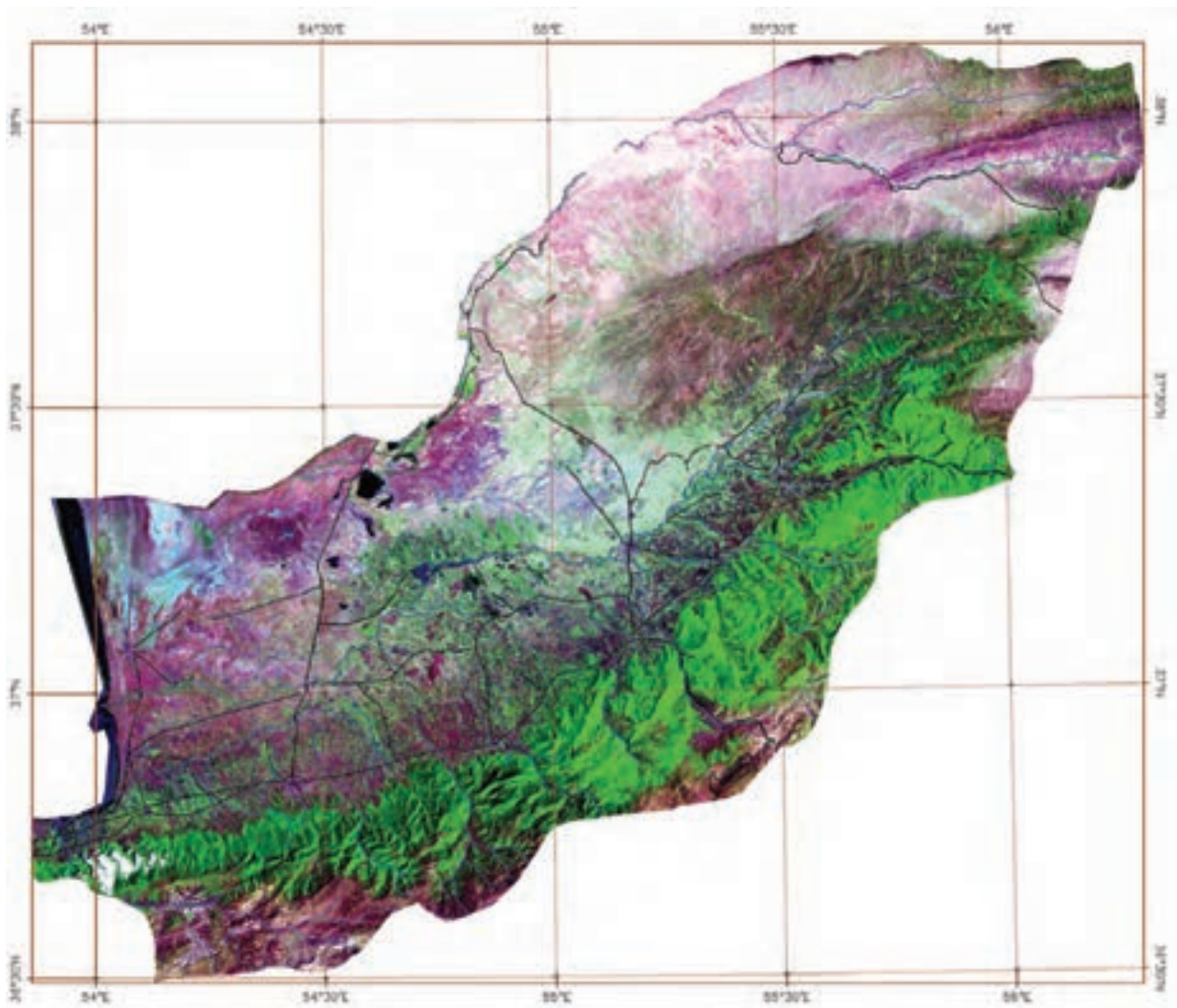
ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش درباره‌ی محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند استان یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعه‌ی شهر و استان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه تنها می‌تواند موجب دل‌بستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فناوری کشور خود آشنا شوید. در این برنامه درمی‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در استان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبه‌ی ایران عزیز تلاش کنند. در ادامه‌ی این تلاش‌ها جهت رسیدن به قلّه‌ی رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد، امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

تصویر ماهواره‌ای استان گلستان

تصاویر ماهواره‌ای Landsat-7 از کل استان در سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۲ هجری شمسی گرفته شده است. در تصویر فوق که تحت عنوان تصویر گویا شده شناخته می‌شود، خطوط آبی رنگ، رودخانه‌ها، خطوط سیاه رنگ جاده‌ها و خطوط قهوه‌ای رنگ شبکه مختصات جغرافیایی را نشان می‌دهد. در این تصاویر ماهواره‌ای زمین‌های زراعی دارای محصول، به رنگ سبز روشن، باغات و اراضی جنگلی به رنگ سبز تیره و اراضی بایر و لم‌یزرع به رنگ سفید دیده می‌شوند.
(عکس از سازمان فضایی ایران)

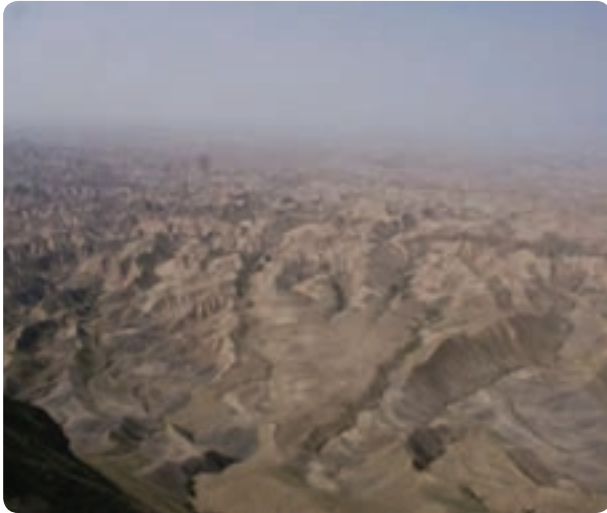

فصل اول

جغرافیای طبیعی استان گلستان

به شکل ۱-۱ نگاه کنید؛ آیا می‌دانید استان ما در کجای ایران قرار دارد؟ استان گلستان با کدام استان‌ها همجوار است؟ در شمال استان گلستان چه کشوری قرار دارد؟ در این درس با موقعیت نسبی و ریاضی استان گلستان آشنا می‌شوید.

موقعیت نسبی

استان گلستان با وسعت $۲۰۴۳۸/۳$ کیلومتر مربع از شمال با کشور ترکمنستان، از جنوب با استان سمنان، از شرق با استان خراسان شمالی و از غرب با استان مازندران و دریای خزر محدود می‌شود.

شکل ۱-۱- نقشه تقسیمات کشوری جمهوری اسلامی ایران به تفکیک استان

برای مطالعه

استان گلستان از طرف شمال با جمهوری ترکمنستان ۲۰۵ کیلومتر مرز مشترک دارد که ۱۲۰ کیلومتر آن را مرز آبی رودخانه اترک تشکیل داده است. این استان یکی از شاهراه‌های اصلی ورود به پنج کشور آسیای میانه از طریق مرز اینچه برون و از طریق دریا با روسیه و اروپا می‌باشد.

جدول ۱-۱- مقایسه مساحت استان گلستان با مساحت ایران

رتبه	سهم از کشور به درصد	مساحت به کیلومتر مربع	
-	۱۰۰	۱۶۴۸۱۹۵	ایران
۲۱	۱/۳	۲۰۴۳۸/۳	گلستان

موقعیت ریاضی (طول و عرض جغرافیایی)

به شکل ۱-۱ و جدول ۱-۲ نگاه کنید. استان گلستان بین نصف النهارهای ۵۳ درجه و ۵۱ دقیقه تا ۵۶ درجه و ۲۱ دقیقه طول شرقی نسبت به نصف النهار گرینویچ (مبدأ) و بین مدارهای ۳۶ درجه و ۳۰ دقیقه و ۳۸ درجه و ۸ دقیقه عرض شمالی قرار دارد.

برای مطالعه

جدول ۱-۲- طول و عرض جغرافیایی استان گلستان

عرض جغرافیایی شمالی				طول جغرافیایی شرقی			
حداکثر		حداقل		حداکثر		حداقل	
درجه	دقیقه	درجه	دقیقه	درجه	دقیقه	درجه	دقیقه
۳۸	۸	۳۶	۳۰	۵۶	۲۱	۵۳	۵۱

زمین‌شناسی

شکل نهایی رشته کوه‌های البرز شرقی بر اثر حرکات کوه‌زایی آلبی در اواخر دورهٔ ترشیاری به‌وجود آمده‌اند؛ و در طول دورهٔ کواترنر، آب‌های روان، نقش اصلی را در فرسایش و تغییر شکل کنونی ناهمواری‌ها داشته است. در شمال و شمال شرقی استان رسوبات لسی، تپه‌ماهورهای کم‌ارتفاعی را به‌وجود آورده که از نظر کشاورزی و تهیه آجر و سفال اهمیت اقتصادی دارد. وجود تعدادی گل‌فشان در شرق دریای خزر مانند گل‌فشان نفتلیجه در شهرستان گمیشان، نشان‌دهندهٔ فعالیت‌های درونی زمین و وجود منابع نفت و گاز در این مناطق می‌باشد.

شکل ۱-۲- نقشهٔ زمین‌شناسی استان گلستان

پروای مطالعات

قدیمی‌ترین سنگ‌های استان، از نوع دگرگونی متعلق به شیست‌های گرگان مربوط به دوره پرکامبرین است که در حد فاصل کردکوی تا علی‌آباد امتداد دارد. سطح وسیعی از استان در نواحی کوهپایه‌ای و جلگه‌ای بوسیلهٔ رسوبات رودخانه‌ای، دلتایی و ساحلی مربوط به عهد حاضر پوشانده شده است. بخش‌های کوچکی از استان از سنگ‌های آذرین مانند بازالت تشکیل شده است.

شکل ۴-۱- تپه ماهورهای لسی - شهرستان کلاله

شکل ۳-۱- گل فشان نفتلیجه - شهرستان گمیشان

فعالیت گروهی ۱-۱ ✓

۱- با توجه به شکل ۵-۱ طول و عرض جغرافیایی استان را در جاهای خالی پر کنید.

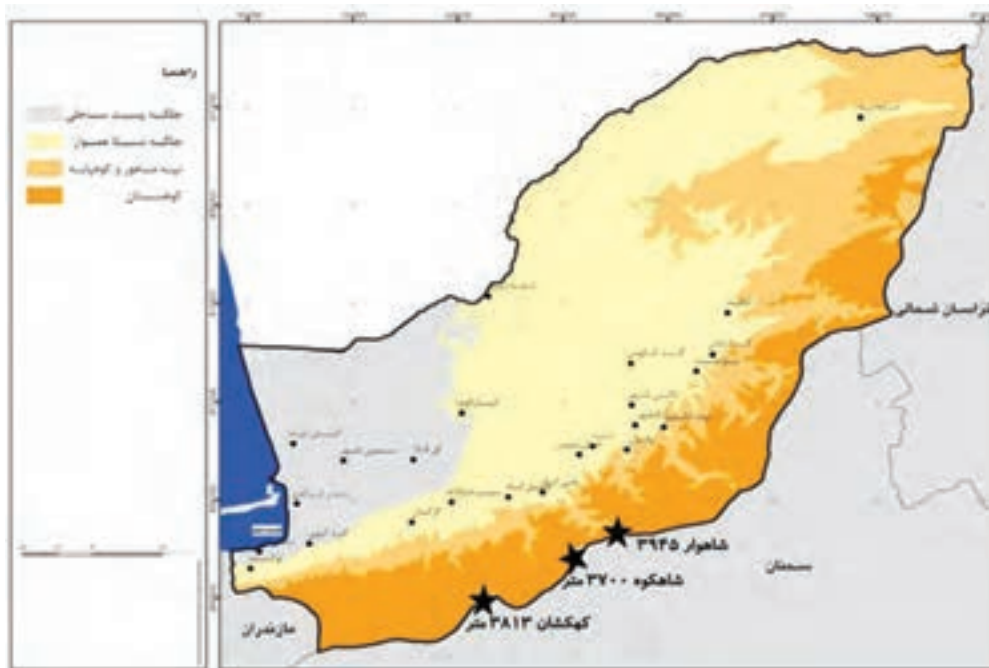
۲- در جاهای خالی کلمات مناسب بنویسید:

- الف) در غرب استان گلستان دریای ..... و استان ..... قرار دارد.
 ب) استان گلستان از شرق به استان ..... و از شمال به کشور ..... منتهی می شود.
 ۳- قدیمی ترین سنگ های استان از چه نوعی است و در کجاها پراکنده شده است؟

«... و در زمین کوه‌های ثابت و محکمی افکند، تا شما را نلرزاند»

سوره نحل - آیه ۱۵

شکل ۱-۶- نقشه ناهمواری‌های استان گلستان

ناهمواری‌ها

به شکل ۱-۶ به دقت نگاه کنید. آیا استان از لحاظ ناهمواری شکل یکنواختی دارد؟ چرا؟ استان گلستان بین رشته کوه البرز، بیابان‌های ترکمنستان، کوه‌های خراسان شمالی و دریای خزر واقع شده است. ناهمواری‌های استان را می‌توان به سه ناحیه تقسیم کرد:

۱) ناحیه کوهستانی: این ناحیه ادامه رشته کوه‌های البرز شرقی است که از غرب به شرق کشیده شده و به تدریج به سمت شمال شرقی متمایل شده و از ارتفاع آن کاسته می‌شود. کوهستان، ارتفاعات بیش از ۱۰۰۰ متر را تشکیل می‌دهد. در جنوب استان قله‌های بلندی واقع شده است؛ از جمله شاهوار با ارتفاع ۳۹۴۵ متر بلندترین قله استان است. با توجه به شکل ۱-۶ دو قله بلند دیگر را نام ببرید.

برای مطالعه

استان گلستان دارای قله‌های مرتفعی است که برخی از آنها عبارت‌اند از: قله شاهکوه با ارتفاع ۳۷۰۰ متر، پیرگردکوه با ارتفاع ۳۲۰۴ متر، چل چلی با ارتفاع ۳۱۱۱ و خوش بیلاق با ارتفاع ۲۸۰۲ متر، قله ابر با ارتفاع ۲۸۷۵ متر، قله النگ با ارتفاع ۲۸۸۵ متر، قله درازنو با ارتفاع ۲۸۸۸ متر و ...

کوهستان‌ها از نظر تأمین منابع آب، تعدیل درجه حرارت، استخراج معادن و گردشگری از اهمیت فراوانی برخوردارند.

شکل ۸-۱- روستای زیارت - گرگان

شکل ۷-۱- کوه النگ در جاده آزادشهر - شاهرود

شکل ۱۰-۱- چین قائم در جاده خوش بیلاق در مسیر آزادشهر - شاهرود

شکل ۹-۱- قلعه ماران و ذخیره گاه زربین در جنوب شهرستان رامیان

جغرافیای طبیعی استان

۲) ناحیه کوهپایه‌ای: این ناحیه بیشتر در پای ارتفاعات جنوب و شرق استان، با ارتفاع ۳۰۰ تا ۱۰۰۰ متر از سطح دریا واقع شده است. در این ناحیه مخروط افکنه‌های کوچک و بزرگی وجود دارد که بر اثر رسوبات آبرفتی رودها تشکیل شده است. مخروط افکنه‌ها به علت خاک حاصلخیز، منابع آب کافی و آب و هوای معتدل از مراکز استقرار سکونتگاه‌های روستایی و شهری استان محسوب می‌شود. در این ناحیه به علت نفوذپذیری زیاد رسوبات، سفره‌های آب زیرزمینی فراوانی وجود دارد که به صورت چاه و قنات مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۳) ناحیه جلگه‌ای: هم‌زمان با عقب‌نشینی دریای خزر به دلیل شرایط آب و هوایی، فرسایش شدید آبی و تراکم آبرفتی رودها، اراضی جلگه‌ای هلالی شکل و وسیعی در شمال استان به وجود آمده است. ارتفاع این ناحیه بین ۲۶- متر تا ۳۰۰ متر است که از غرب به سمت شرق و جنوب شرق افزوده می‌شود. در ناحیه جلگه‌ای پست و هموار ساحلی، تپه‌های ماسه‌ای تشکیل شده که سدی طبیعی و کم ارتفاع بین دریای خزر و جلگه گرگان پدید آورده است. این تپه‌های ماسه‌ای ساحلی به علت نسیم دریا به خشکی و بالعکس بوجود آمده است.

نواحی جلگه‌ای به خاطر داشتن خاک نرم و حاصلخیز، آب و هوای معتدل و بارندگی مناسب از یک سو و خلاقیت و پشتکار ساکنان از سوی دیگر شرایط مساعدی را برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی و دامداری فراهم کرده است؛ به طوری که استان گلستان یکی از قطب‌های کشاورزی ایران محسوب می‌شود.

ناحیه جلگه‌ای به لحاظ کشاورزی، دامپروری، استقرار صنایع و سکونت‌های شهری و روستایی حایز اهمیت است.

برای مطالعه

جدول ۳-۱- مشخصات اشکال ناهمواری‌ها در استان گلستان

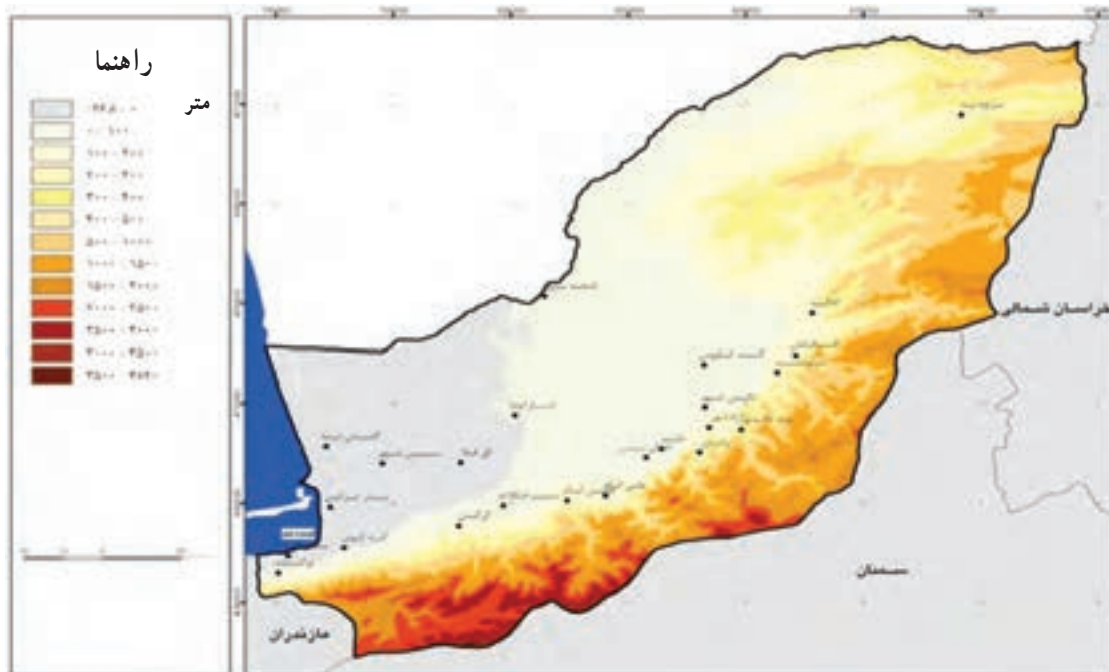
ارتفاع به متر	نسبت به درصد	وسعت به کیلومتر مربع	اشکال
۲۶- تا ۳۰۰	۵۹/۵	۱۲۵۷/۳	جلگه
۱۰۰۰ تا ۳۰۰	۲۱/۶	۴۴۱۵	کوهپایه
+ ۱۰۰۰	۱۸/۹	۳۸۶۶	کوهستان
۳۹۴۵	۱۰۰	۲۰۴۳۸/۳	کل

فعالیت گروهی ۱-۲ ✓

- ۱- چرا در ناحیه کوهپایه‌ای سطح سفره‌های آب زیرزمینی بالاست؟
- ۲- علل تشکیل جلگه‌های وسیع و هموار در شمال استان چه می‌باشد؟
- ۳- بیشتر شهرهای استان در چه طبقات ارتفاعی واقع‌اند؟ چرا؟
- ۴- با توجه به جدول ۱-۳، بیشترین و کمترین مساحت استان در کدام نوع ناهمواری واقع است؟
- ۵- با توجه به شکل ۱-۱۱ ارتفاعات پایین‌تر از سطح آب دریا و ارتفاعات بیشتر از ۳۵۰۰ متر را در چه قسمت‌هایی از استان می‌بینیم؟

شکل ۱-۱۱- نقشه طبقات ارتفاعی استان گلستان

مخاطرات طبیعی و راه‌های مقابله با آن

به نظر شما چه نوع مخاطرات طبیعی استان گلستان را تهدید می‌کند؟ در محل زندگی شما چه نوع مخاطره طبیعی بیشتر اتفاق می‌افتد؟ در سال‌های اخیر مخاطرات طبیعی، خسارات جانی و مالی فراوانی به مردم استان زده است. در این بخش به مخاطرات طبیعی زلزله، سیل، لغزش زمین، خشکسالی و آتش‌سوزی در جنگل‌ها و مراتع می‌پردازیم.

● زلزله

«ای مردم از (عذاب) پروردگارتان بترسید، که زلزله رستاخیز امر عظیمی است.»
سوره حج - آیه ۱

به شکل ۱-۱۲ نگاه کنید؛ آیا ایران جزء مناطق زلزله خیز دنیا است؟ استان گلستان چگونه؟ آیا محل زندگی شما تا حدی در معرض خطر زمین لرزه می باشد؟

شکل ۱-۱۲ - نقشه های مناطق لرزه خیز جهان، پهنه بندی خطر زلزله ای شمال شرق ایران و گسل های فعال استان گلستان

بیشتر زلزله‌ها در محلی اتفاق می‌افتد که دارای گسل و شکستگی باشد. زمین لرزه‌های استان، ناشی از حرکات زمین در اطراف دوگسل فعال البرز و خزر است. این دو گسل قدیمی بوده و به علت فرو رانش پوسته خزری به زیر پوسته البرز بوجود آمده‌اند. با توجه به شکل ۱۲-۱ بیشتر روستاها و شهرهای استان بین دو گسل البرز و خزر قرار دارند؛ به طوری که هر چه از شمال به جنوب استان می‌رویم خطر لرزه‌خیزی بیشتر می‌شود. به دلیل وجود گسل مراوه تپه در شمال شرقی استان، یکی از کانون‌های لرزه خیز استان قرار دارد. هنوز کسی نمی‌تواند پیش‌بینی کند که زلزله در چه زمان، کجا و با چه شدتی اتفاق می‌افتد؛ اما اگر موارد ایمنی رعایت شود، می‌توان خطرهای مالی و جانی زلزله را کاهش داد.

راه‌های مقابله با خطر زمین لرزه در استان

- ۱- شناسایی دقیق موقعیت و رفتار گسل‌های فعال
  - ۲- جلوگیری از ساخت و ساز در اطراف گسل‌های فعال
  - ۳- مقاوم سازی سازه‌ها در مقابل خطر زمین لرزه
- شما چه راهکارهای دیگری برای کاهش خسارت‌های ناشی از زلزله پیشنهاد می‌کنید؟

برای مطالعه

جدول ۴-۱- زمان و محل وقوع بعضی از زلزله‌های استان

سال وقوع زلزله	محل وقوع زلزله	بزرگی زلزله به ریشتر
۱۳۴۴/۴/۵	گنبد کاووس	۵/۴
۱۳۶۱/۹/۵	بندر ترکمن	۴
۱۳۶۸/۹/۱۳	گرگان	۵/۵
۱۳۷۰/۷/۳	مراوه تپه	۶/۷
۱۳۷۱/۲/۱۴	رامیان	۵/۲
۱۳۷۱/۸/۲۸	مینودشت	۴/۸
۱۳۷۱/۱۰/۱۵	علی آباد	۴/۶
۱۳۷۸/۹/۱۵	علی آباد	۴/۵
۱۳۸۳/۷/۱۷	آق قلا	۵/۸

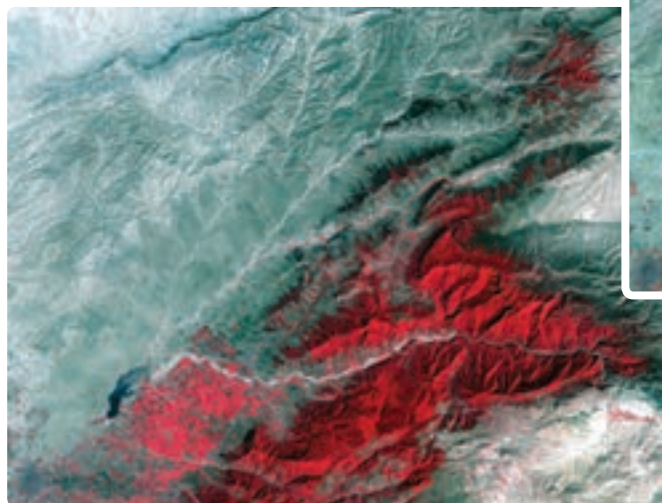

«آب را از آسمان نازل کردیم و سپس در هر رودخانه‌ای به اندازه ظرفیتش جاری ساختیم.»

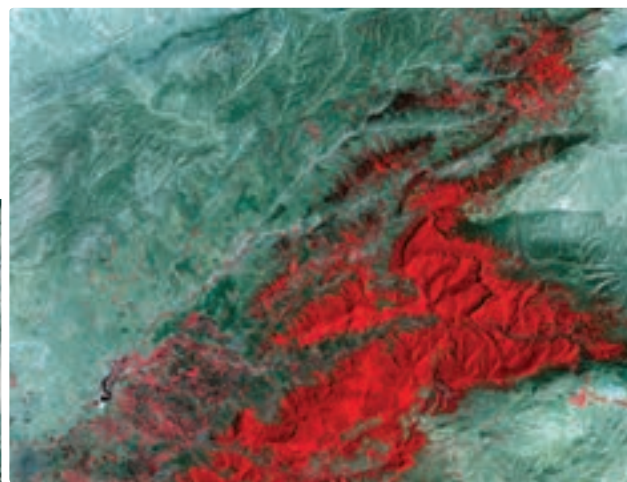
سوره رعد - آیه ۱۷

علل طبیعی وقوع سیل در استان را می‌توان شدت، میزان و تداوم بارش، نوع خاک، شیب زمین و پوشش طبیعی نام برد. عوامل تشدید کننده وقوع سیل شامل تخریب پوشش گیاهی جنگلی و مرتعی، ساخت و سازهای غیر اصولی منازل و راه‌های ارتباطی در حریم و بستر رودخانه‌ها و مسیل‌ها، فقدان سیستم هشداردهی و آموزش مقابله با سیل می‌باشد. بیشتر سیل‌ها از نظر زمان وقوع در استان، سیل‌های تابستانه است که عمدتاً در ماه مرداد و فصل بهار روی می‌دهند؛ مانند سیل‌های مربوط به سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۵ گرگان‌رود و رود اترک.

بیشتر سیل‌های بزرگ عمدتاً در شرق استان اتفاق افتاده است؛ مانند سیل ۲۰ مرداد ماه ۱۳۸۰ که به وسعت ۱۰۰۰۰۰ هکتار در شهرستان‌های مینودشت، گالیکش، کلاله و گنبد خسارت‌های فراوانی به تأسیسات شهری، روستایی، زیربنایی، کشاورزی، مسکونی، تجاری و اراضی جنگلی و مرتعی وارد کرد.

شکل ۱۴- تصویر ماهواره‌ای بعد از وقوع سیل ۲۰ مرداد ماه ۱۳۸۰ در شرق استان

شکل ۱۳- تصویر ماهواره‌ای قبل از وقوع سیل ۲۰ مرداد ماه ۱۳۸۰ در شرق استان

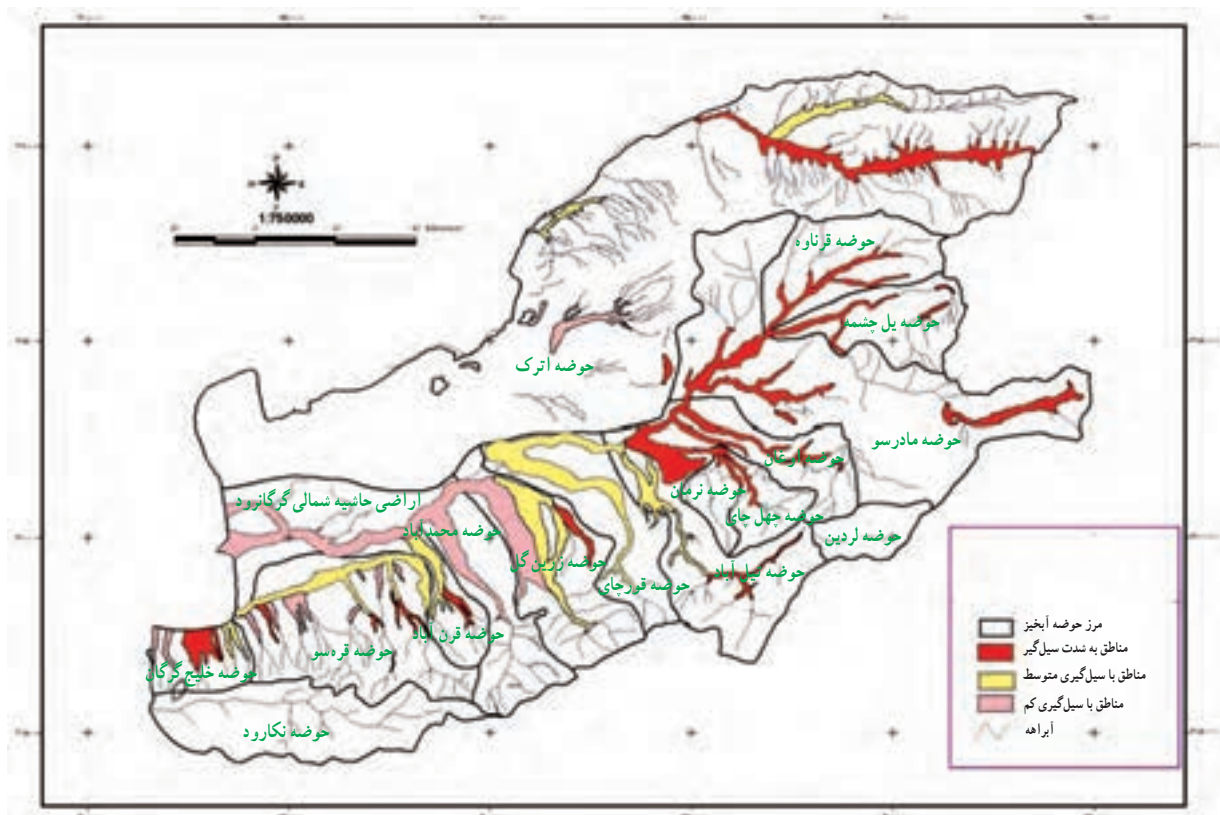
بعد از وقوع سیل سال ۱۳۸۰

قبل از وقوع سیل سال ۱۳۸۰

شکل ۱۵-۱- رود خانه مادر سو در مسیر پارک ملی گلستان

به شکل ۱۶-۱ نگاه کنید؛ محل سکونت شما تا چه اندازه در معرض خطر سیل می باشد؟

شکل ۱۶-۱- نقشه سیل خیزی استان

جغرافیای طبیعی استان

شکل ۱۸-۱- مناطق بالادست سد بوستان بعد از سیل ۱۳۸۰

شکل ۱۷-۱- بروز خسارت در واقعه سیل ۱۳۸۴- کلاله

برای مطالعه

جدول ۵-۱- جدول سیل خیزی حوضه های آبریز استان گلستان

نام حوضه آبریز	استعداد سیل خیزی	خصوصیات
گرگان رود	خیلی بالا	کوهستانی و جنگلی - دشت بزرگ - عرض و پهنا بزرگ - تراکم جمعیتی بالا - تراکم زراعی - اهمیت ترابری
اترک	خیلی بالا	کوهستانی و دشتی - فاقد پوشش گیاهی مناسب - خاک نامناسب - طول زیاد و اهمیت دامی و زراعی
قره سو	بالا	کوهستانی و جنگلی - دشت متوسط - عرض و پهنا متوسط - تراکم جمعیتی بالا - تراکم زراعی و اهمیت ترابری
خلیج گرگان	بالا	کوهستانی و جنگلی - دشت کم - عرض و پهنا کم - تراکم جمعیتی بالا - تراکم زراعی و اهمیت ترابری

راه های جلوگیری از شدت خسارت ناشی از سیل

- ۱- شناسایی مناطق سیل خیز
  - ۲- انجام امور آبخیزداری در بالادست حوضه آبریز
  - ۳- سد سازی
  - ۴- آموزش همگانی
- شما چه راه کارهایی را برای کاهش خسارات مالی و جانی ناشی از سیل پیشنهاد می کنید؟

شکل ۱۹-۱- گابیون بندی در سرشاخه‌های حوضه وامنان در شهرستان آزاد شهر

شکل ۲۱-۱- تراس بندی اراضی شیبدار حوضه آبخیز دوزین در شهرستان مینودشت

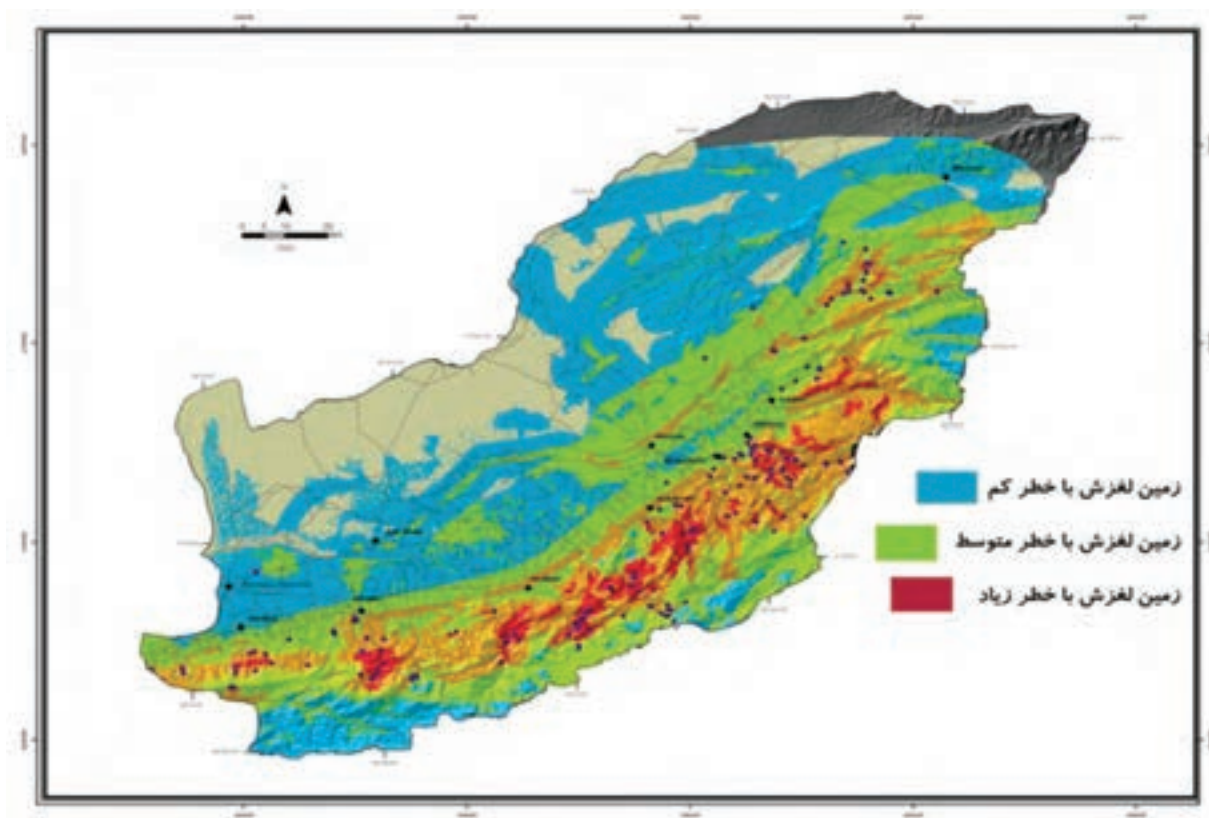
شکل ۲۰-۱- لغزش زمین - مینودشت

● زمین لغزش : لغزش زمین در هر ناحیه‌ای بستگی به جنس رسوبات، وزن مواد بر روی دامنه، میزان رطوبت موجود در خاک و شیب زمین دارد.

بیشتر لغزش زمین در استان بر روی رسوبات سست جنوب شهرستان مینودشت و رسوبات شیست پرکامبرین در جنوب شهرستان گرگان دیده می‌شود.

جغرافیای طبیعی استان

با توجه به شکل ۱-۲۲ بیشترین خطر لغزش در چه نوع ناهمواری مشاهده می‌شود؟
محل سکونت شما تا چه حد در معرض خطر رانش زمین است؟

شکل ۱-۲۲- نقشه پهنه‌بندی خطر زمین لغزش استان گلستان

پیشتر پنهان

حدود ۹۵۰۰۰۰ هکتار از وسعت استان سیل خیز و ۷۵۰۰۰۰ هکتار آن سیل گیر می‌باشد. ۱۲۳ مورد سیل در دو دهه گذشته در شش شهر روی داده که $31/473/580/55^{\circ}$ ریال خسارات مالی و موجب مرگ ۳۰۲ نفر و 807° رأس دام شده است. تاکنون 83° نقطه لغزش در محدوده استان شناسایی و ثبت شده است و در ۶ منطقه از استان زمین لغزش به وقوع پیوسته که مساحت کل مناطق فوق معادل ۲۲۰۰ هکتار است. وقوع لغزش زمین در این مناطق موجب مرگ ۶ نفر شده است.

● خشکسالی: در استان، یک رویداد آب و هوایی است که به طور متناوب با شدت و ضعف اتفاق می افتد. بیشترین خسارت ناشی از خشکسالی در استان، به بخش های کشاورزی و دامداری وارد می شود. کاهش ذخائر آب موجود در تالاب ها و دریاچه سدها، کاهش شدید آب های زیر زمینی و وقوع آتش سوزی در جنگل از دیگر آثار خشکسالی در استان است.

شکل ۲۳-۱- آتش سوزی در جنگل های استان

برای مطالعه

جدول ۶-۱- موارد و مساحت آتش سوزی در جنگل ها و مراتع استان طی سال های ۱۳۸۵-۱۳۷۰

سال	فقره آتش سوزی			مساحت به هکتار		
	جمع	جنگل	مراتع	جمع	جنگل	مراتع
۱۳۷۰	۱۲	۱۱	۱	۲۵	۲۵	۱۴
۱۳۷۵	۷۲	۷۰	۲	۷۴۴	۷۴۷	۳
۱۳۸۰	۴۴	۴۱	۳	۲۴۱	۲۴۴	۳
۱۳۸۱	۶۰	۵۹	۱	۳۸۹	۳۹۶	۷
۱۳۸۲	۸۵	۵۸	۲۷	۱۲۰	۱۹۰۴	۱۷۸۴
۱۳۸۳	۵۵	۳۹	۱۶	۶۷	۵۸۴	۵۱۷
۱۳۸۴	۱۳۲	۱۳۰	۲	۶۱۱	۶۳۳	۲۲
۱۳۸۵	۱۳۰	۱۳۰	۰	۵۴۸	۵۴۸	۰

فعالیت گروهی ۳-۱

- ۱- قبل، هنگام و بعد از وقوع زلزله چه اقداماتی انجام می دهید؟
- ۲- چگونه می توان خطرات ناشی از خشکسالی را کاهش داد؟
- ۳- بیشتر لغزش زمین در چه بخش هایی از استان مشاهده می شود؟

درس ۳ عوامل مؤثر بر آب و هوا

آب و هوای استان گلستان تحت تأثیر عوامل گوناگونی چون عرض جغرافیایی، ارتفاع و امتداد رشته کوه‌های البرز، نزدیکی به دریا، بیابان ترکمنستان و نیز جلگهٔ سیبری در شمال روسیه، وزش بادهای محلی و ناحیه‌ای، جا به جایی توده‌های هوایی شمالی و غربی و پوشش متراکم جنگلی از تنوع زیادی برخوردار است. به تصاویر زیر نگاه کنید؛ چرا استان گلستان دارای طبیعت چهار فصل می‌باشد؟

شکل ۲۴-۱- طبیعت چهار فصل استان گلستان

از میان عوامل یاد شده، سه عامل رشته کوه‌های البرز (رشته کوه‌های جنوب و شرق استان)، توده‌های هوا و مجاورت با دریای خزر، نقش عمده‌ای در شکل‌گیری و تنوع آب و هوای استان ایفا می‌کنند.

۱- رشته کوه‌های البرز (رشته کوه‌های جنوب و شرق استان)

ناهمواری‌ها از مهم‌ترین عوامل مؤثر در شکل‌گیری و تنوع آب و هوا هستند. در این میان می‌توان به تأثیر مهم رشته کوه‌های البرز اشاره کرد. گستردگی تغییرات ارتفاع در استان که از سطح دریا تا حدود ۴۰۰۰ متر را شامل می‌شود، سبب تنوع پراکندگی مکانی دما و بارش شده است. وجود رطوبت فراوان و برخورد آن به ارتفاعات موجب صعود و سردی هوا و در نتیجه، بارندگی می‌شود.

مناطق جنوبی استان بیشترین بارش و کمترین دما را دارند در حالی که نواحی شمالی حداقل بارش و حداکثر دما را به خود اختصاص داده‌اند.

شکل ۲۵-۱- ناهمواری‌های جنوبی استان - گرگان

«ما بادها را برای بارور ساختن (ابرها و گیاهان) فرستادیم.»

سورهٔ حجر - آیهٔ ۲۲

۲- توده‌های هوا

مهم‌ترین توده‌های هوایی که وارد استان می‌شوند عبارت‌اند از:

الف) تودهٔ هوای شمالی (سیستم پرفشار سیبری): این توده از جلگهٔ سیبری به سمت این استان پیشروی می‌کند. در طول فصل‌های پاییز و زمستان سبب سردی هوا، ریزش باران، برف و ایجاد یخبندان در ارتفاعات و در فصول بهار و تابستان سبب خنکی هوا می‌گردد.

جغرافیای طبیعی استان

ب) توده هوای غربی (سیستم کم فشار غربی): این توده هوا از سوی اقیانوس اطلس، دریای مدیترانه و دریای سیاه به جانب ایران حرکت می‌کند و به همراه توده‌های ناشی از مرکز کم فشار باران‌زا بیش از نیمی از ریزش‌های جوی استان را موجب می‌شوند. فعالیت آن در فصول سرد سال در نقاط پست و ارتفاعات به صورت باران و برف و در فصول گرم باعث افزایش رطوبت، شرحی شدن هوا و بارندگی در استان می‌شود.

۳- مجاورت با آب‌ها

رطوبت دریای خزر به دلیل وجود سرزمین‌های هموار در استان تا عمق خشکی نفوذ می‌کند. این رطوبت مانع از کاهش دما در زمستان و افزایش بیش از حد آن در تابستان می‌گردد. این رطوبت در تابستان زمینه ایجاد هوای شرحی را فراهم می‌آورد. آیا در شهر یا روستای محل زندگی شما پدیده شرحی اتفاق می‌افتد؟ در چه فصلی بیشتر مشاهده می‌شود. چرا؟

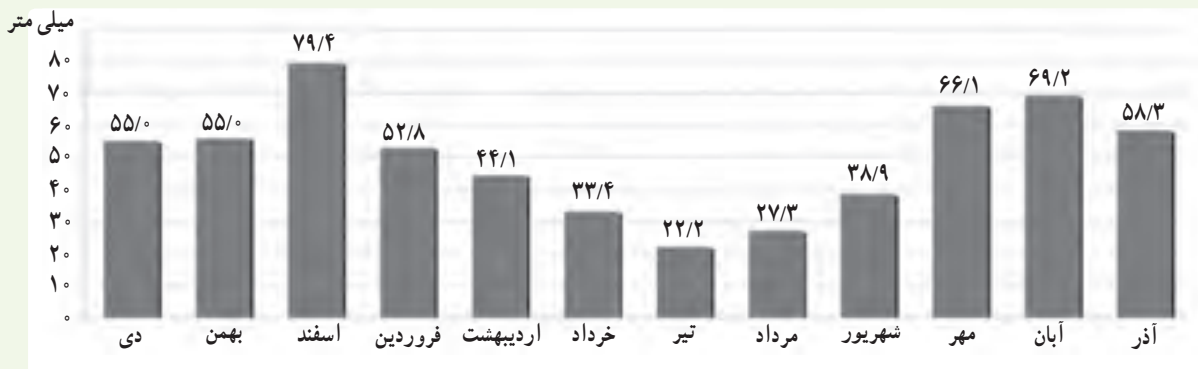
● عناصر آب و هوا: بارندگی و دما دو عنصر اصلی آب و هوا هستند که به طور مختصر به خصوصیات آنها در استان اشاره می‌شود:

الف) بارش: از نظر پراکندگی مکانی بارش، مناطق گوناگون استان از بارش یکسان برخوردار نیستند، به طور کلی هرچه از غرب به سمت شرق و از جنوب به سمت شمال حرکت کنیم، از مقدار بارش کاسته می‌شود. میزان بارش در شمالی‌ترین نقاط استان کمتر از 20° میلی‌متر و در نقاط جنوبی استان به بیش از 90° میلی‌متر نیز می‌رسد. بارش در ارتفاعات بیشتر به صورت برف دیده می‌شود.

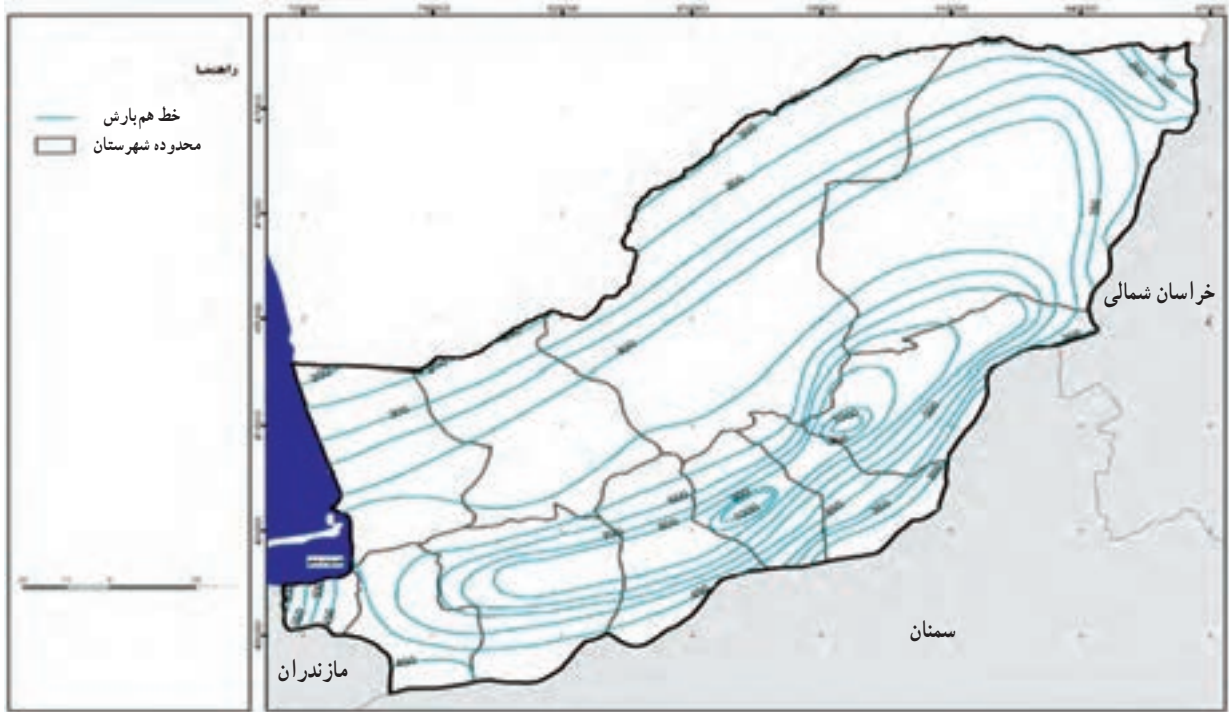
برای مطالعه

میزان بارندگی سالانه استان بین 35° تا 61° میلی‌متر می‌باشد. بارندگی سالانه ایستگاه‌های گرگان، گنبد، کلالة و مراوه‌تپه به ترتیب $4/529$ ، $7/465$ ، $1/60$ و $3/355$ میلی‌متر می‌باشد.

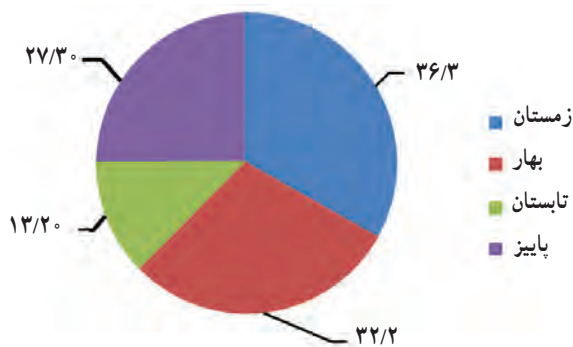

شکل ۲۶-۱. میانگین میزان بارندگی ماهانه بر حسب میلی‌متر - گرگان سال ۱۳۸۸

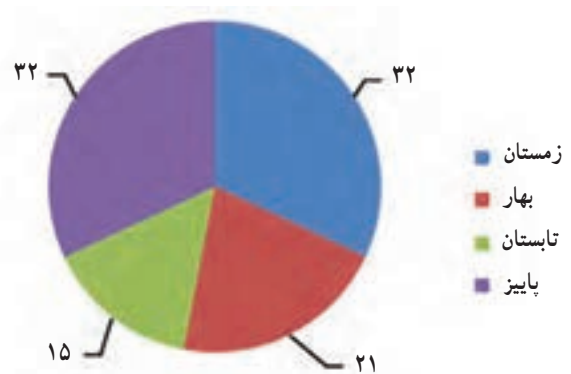

شکل ۲۷-۱ نقشه منحنی هم بارش استان

در استان گلستان بیشترین میزان بارش سالانه در فصل های پاییز و زمستان و کمترین میزان آن در بهار و تابستان است. به طوری که استان، یک دوره بارانی و یک دوره کم باران دارد.

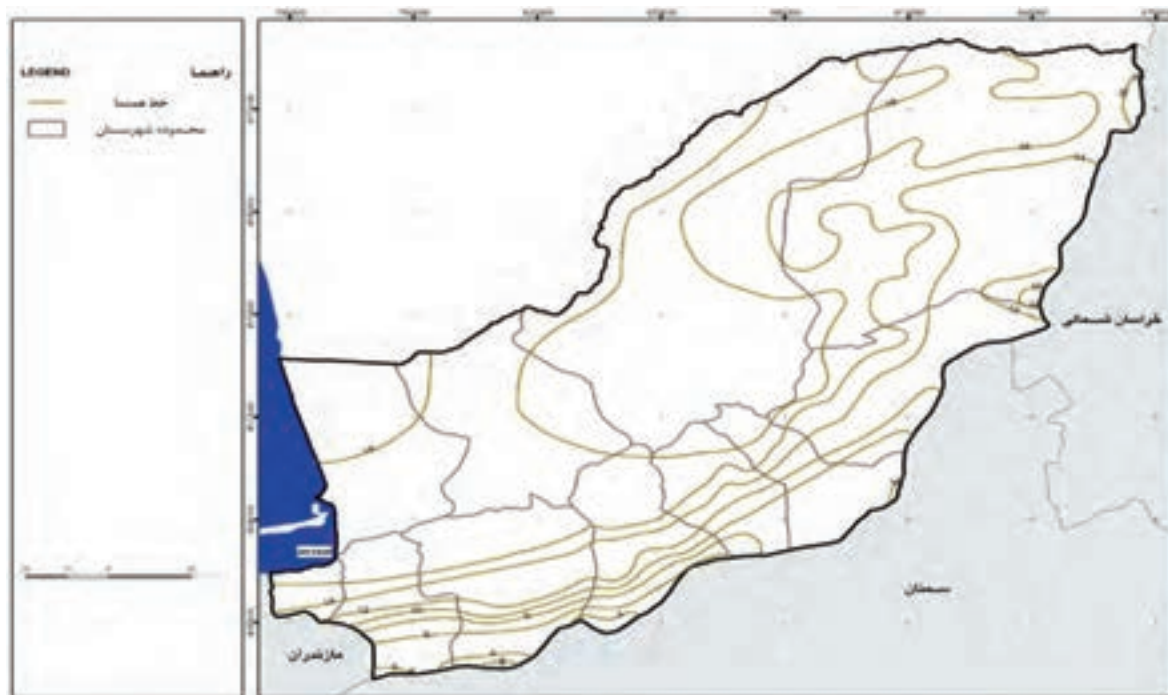
شکل ۲۹-۱ نمودار فصلی بارندگی گنبد به درصد

شکل ۲۸-۱ نمودار فصلی بارندگی گرگان به درصد

ب) دما: درجه حرارت نقاط مختلف استان یکسان نیست. هرچه از غرب به شرق و از جنوب به شمال برویم، بر دمای محیط افزوده می شود.

جغرافیای طبیعی استان

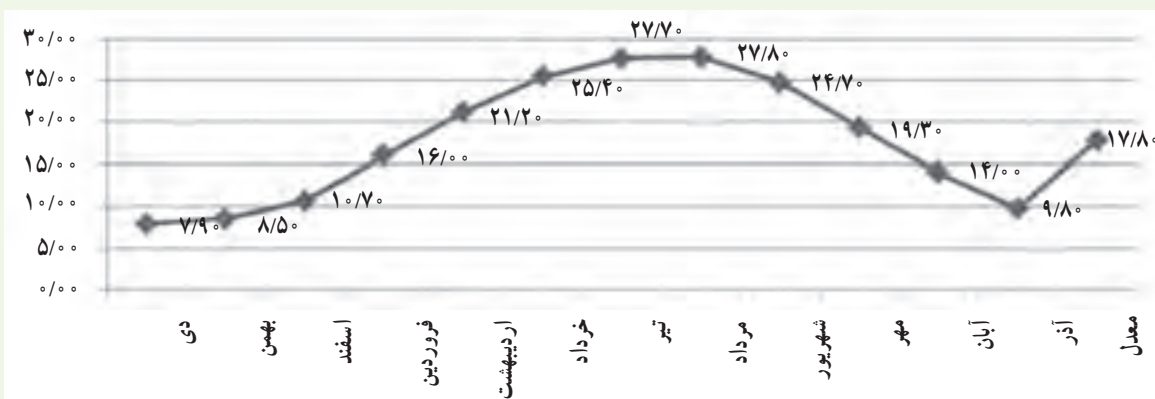

شکل ۳۰-۱ نقشه منحنی هم دمای استان

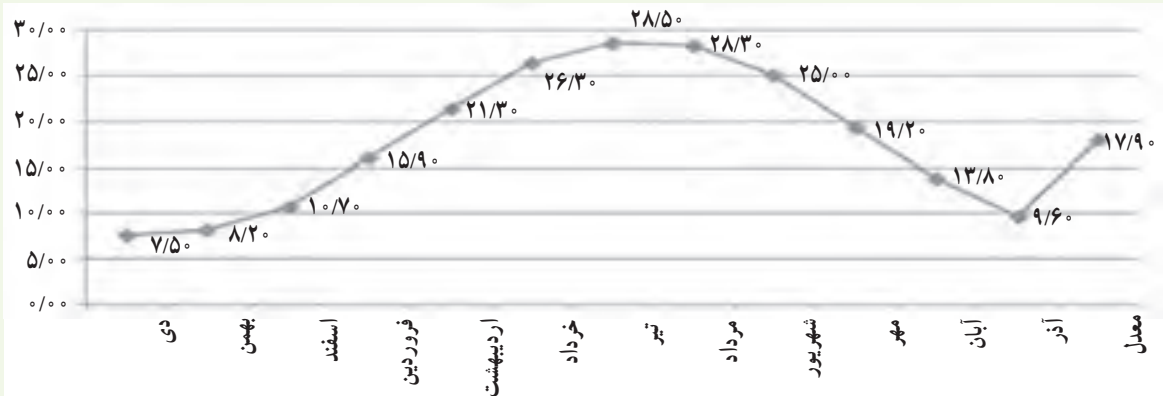
برای مطالعه

با مطالعه داده‌های ایستگاه‌های هواشناسی استان در می‌یابیم که میانگین روزانه دمای هوای ایستگاه‌های گرگان، گنبد، کلاله و مراوه‌تپه به ترتیب ۱۷/۷، ۱۸/۵، ۱۸/۲ و ۱۸/۱ درجه سانتی‌گراد بوده است. کمترین و بیشترین تعداد روزهای یخبندان مربوط به ایستگاه‌های مراوه‌تپه (۱۴ روز) و ایستگاه کلاله (۱۷ روز) می‌باشد.

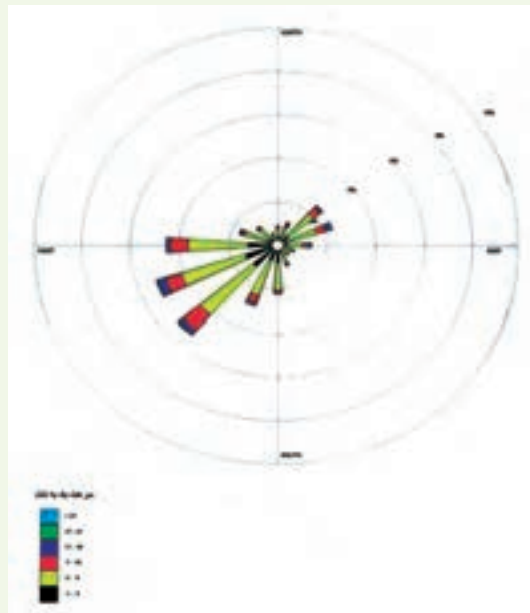

شکل ۳۱-۱ نمودار میانگین ماهانه دما در ایستگاه هواشناسی گرگان

شکل ۳۲-۱ نمودار میانگین ماهانه دما در گنبد

- رطوبت نسبی: میانگین رطوبت نسبی سالانه ایستگاه‌های مزبور به ترتیب ۶۱، ۶۹، ۶۸، ۷۱ درصد بوده که حداکثر آن مربوط به ایستگاه‌های گرگان و حداقل آن مربوط به مراوه تپه است.
- تبخیر و تعرق: میزان تبخیر و تعرق سالانه ایستگاه‌های سینوپتیک گرگان، گنبد، کلاله و مراوه تپه به ترتیب ۱۳۰۱/۸، ۱۳۲۴/۱، ۱۵۶۲/۳ و ۲۲۲۸/۴ میلی متر بوده است.
- باد: حداکثر سرعت باد ایستگاه‌های مزبور به ترتیب ۲۵، ۴۰، ۲۱ و ۳۰ متر در ثانیه و باد غالب غربی و جنوب غربی و جنوب شرقی است.

شکل ۳۳-۱ گلباد ایستگاه هواشناسی گرگان

– دمای زیاد هوا بر بدن انسان تأثیر نامطلوبی دارد؛ مثلاً افزایش ضربان قلب، تنگی نفس، ضایعات پوستی، کاهش نیروی جسمانی و روانی.

انواع آب و هوا

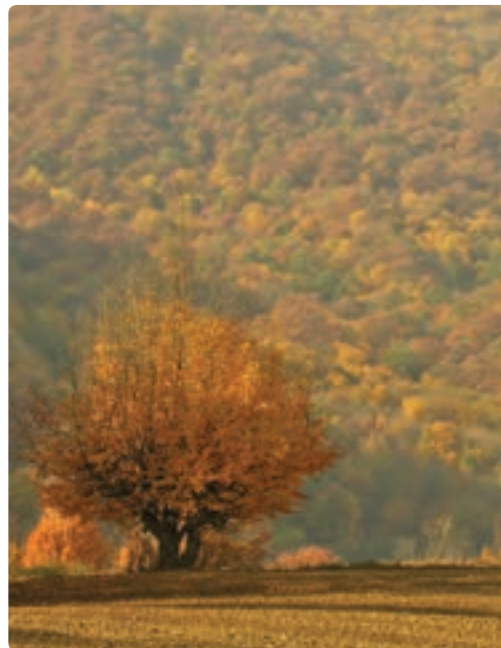
با توجه به خصوصیات دما و بارش در استان گلستان، انواع آب و هوای نیمه مرطوب معتدل، مرطوب معتدل، نیمه مرطوب سرد، خشک سرد، نیمه خشک سرد، خشک و نیمه خشک معتدل را می‌توان در این استان مشاهده کرد.

● **آب و هوای نیمه مرطوب معتدل:** از شهرستان بندرگز تا مینودشت تحت پوشش این نوع آب و هوا است. از ویژگی‌های اصلی این آب و هوا، اعتدال هوا در زمستان و خشکی هوا در تابستان می‌باشد. در این قلمرو، یخ‌بندان و بارش برف کمتر اتفاق می‌افتد و در چندین ماه از سال، آسمان صاف و به رنگ آبی تیره است. گاه ممکن است طی چهار تا پنج ماه باران کافی نیارد.

● **آب و هوای مرطوب معتدل:** در بخش جنوبی استان گلستان به علت نزدیکی به ارتفاعات و وجود پوشش جنگلی مناسب نسبت به سایر نواحی استان، تغییرات محسوسی در آب و هوا دیده می‌شود؛ به طوری که در زرین‌گل، رامیان، فاضل‌آباد و ناهارخوران گرگان میزان بارندگی افزایش می‌یابد. میزان بارندگی سالانه در مینودشت، رامیان و زرین‌گل به بیش از 80° میلی‌متر می‌رسد.

شکل ۳۵-۱- بخش معتدل مرطوب و نیمه مرطوب
روستای چلی - دهانه محمدآباد از توابع فاضل‌آباد

شکل ۳۴-۱- ناحیه مرطوب معتدل - مینودشت

● **آب و هوای نیمه مرطوب سرد** : با افزایش ارتفاعات از نواحی جلگه‌ای شمال به سوی ارتفاعات البرز در جنوب استان و دور شدن از دریای خزر، به تدریج از ارتفاع ۱۵۰۰ تا ۳۰۰۰ متری شرایط آب و هوای نیمه مرطوب سرد ایجاد می‌شود. زمستان‌های سرد و یخ‌بندان و طولانی و تابستان‌های معتدل و کوتاه از خصوصیات این آب و هواست. کاهش میزان بارندگی سالانه و دمای هوا از ویژگی‌های اصلی این محدوده به شمار می‌رود.

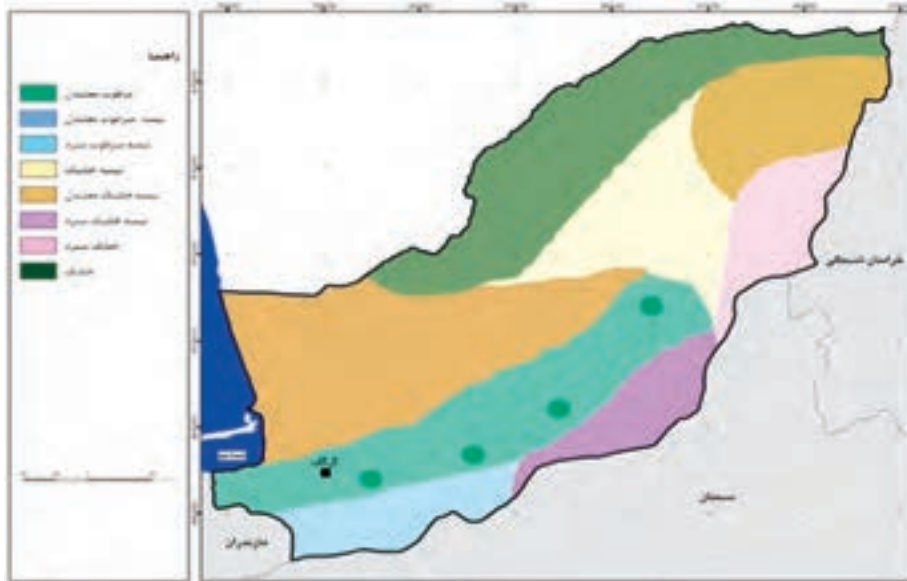
● **آب و هوای خشک سرد و نیمه خشک سرد** : در قله‌های کوهستان‌های مرتفع دامنه شمالی البرز در ارتفاعاتی بیش از ۳۰۰۰ متر، دمای هوا به شدت کاهش می‌یابد و یخ‌بندان‌های طولانی روی می‌دهد. زمستان‌های سرد و طولانی و تابستان‌های کوتاه و خنک از ویژگی‌های این آب و هواست. در این مناطق ریزش جوی غالباً به صورت برف است که در فصل سرما روی هم انباشته می‌شود و تا اواسط دوره گرم سال نیز دوام می‌آورد. در این محدوده آب و هوایی، در قله‌های منفرد مانند شاهوار، پیرگرد کوه و کهکشان شرایط تشکیل یخچال‌های کوهستانی و انباشت دائمی برف فراهم است. بدین جهت، حتی در گرم‌ترین ماه‌های تابستان نیز ذخایر برف و یخ در این نقاط وجود دارد.

● **آب و هوای خشک، نیمه خشک و نیمه خشک معتدل** : در قسمت‌های شمال و شرق استان گلستان به علت دور بودن از دریای خزر، کاهش ارتفاعات البرز شرقی و نزدیکی به بیابان‌های ترکمنستان تغییرات محسوسی در آب و هوا دیده می‌شود؛ از جمله خشکی و گرمای هوا تشدید می‌گردد و به تدریج شرایط آب و هوایی نیمه خشک و خشک حاکم می‌شود. در بخشی از ارتفاعات شرقی و کرانه‌های ساحلی استان آب و هوای نیمه خشک معتدل نیز وجود دارد.

شکل ۳۶-۱- بخش خشک و نیمه خشک استان - شهرستان کلاله

جغرافیای طبیعی استان

بدین ترتیب، استان گلستان از پراکندگی اقلیمی متنوعی برخوردار است زیرا از اقلیم معتدل مرطوب تا خشک سرد در این استان مشاهده می‌شود.

شکل ۳۷-۱- نقشه انواع آب و هوای گلستان

بیشتر بدانید

● تأثیر آب و هوا بر زیست بوم‌ها: آب و هوا بیش از هر عامل دیگر در نوع و شکل زندگی انسان‌ها تأثیر دارد. تغییر در عناصر مختلف آب و هوا مانند (رطوبت و دما و...) در نقاط مختلف استان بر خاک، پوشش گیاهی، زندگی جانوری، تمرکز جمعیت و نوع سکونتگاه و معیشت انسان‌ها تأثیر گذاشته است. تنوع آب و هوایی باعث تنوع زیست بوم‌ها شده است. وجود مخروط افکنه‌های پایکوهی حاصلخیز علاوه بر تمرکز فعالیت، به دلیل کشت انواع و اقسام محصولات زراعی و باغی، استان گلستان را به یکی از قطب‌های کشاورزی کشور و محل اصلی تجمع فعالیت‌های انسانی تبدیل کرده است. در بخش جنوبی به‌ویژه در نواحی کوهستانی یکی از بهترین زیست بوم‌های جنگلی جهان را در خود جای داده است و نیز یکی از کم نظیرترین مناطق بیلاقی جهان است. در بخش شمالی استان به‌علت بارش کم، گرمای زیاد و شوری خاک امکانات کشاورزی محدود، فاصله شهرها و روستاها از یکدیگر زیاد است.

فعالیت گروهی ۴-۱

۱- با توجه به نقشه منحنی‌های هم‌بارش، مناطق مختلف استان را از نظر بارش با هم مقایسه کنید و دلیل تفاوت آنها را بنویسید.

۲- روند تغییرات بارندگی و دمای استان از غرب به شرق و از شمال به جنوب چگونه است؟

۳- با توجه به انواع آب و هوای استان، محل زندگی شما در کدام ناحیه قرار گرفته است؟

درس ۴ منابع طبیعی

منابع طبیعی بخشی از نعمت‌های خدادادی است که در اختیار بشر قرار دارد و حفاظت از آن وظیفه همه است. امروزه به طبیعت و زیست بوم تنها به عنوان یک پدیده مادی نگریسته نمی‌شود بلکه طبیعت جزئی از زندگی انسان است.

۱- منابع آب در استان

استان گلستان با توجه به موقعیت جغرافیایی، شرایط آب و هوایی، وضعیت ناهمواری‌ها و مجاورت با دریای خزر، از نظر فراوانی منابع آب حایز اهمیت است. میانگین بارش استان تقریباً ۳ برابر میانگین بارش کشور است. مجموع حجم آب‌های سطحی و زیرزمینی استان بالغ بر ۲۴۸۵ میلیون متر مکعب است که از این مقدار، ۴۹/۷ درصد آن را آب‌های سطحی و بقیه آن را آب‌های زیرزمینی تشکیل می‌دهد. منابع آب استان را می‌توان به دو دسته آب‌های سطحی و زیرزمینی تقسیم کرد:

برای مطالعه

جدول ۱-۷- پتانسیل منابع آب استان گلستان به تفکیک حوضه‌های آبریز

حوضه آبریز	آب سطحی	آب زیرزمینی	کل منابع آب
اترک	۲۵۷	۴۵	۳۰۲
گرگان‌رود	۸۲۸	۱۰۰۰	۱۸۲۸
قره‌سو	۱۰۰	۱۷۰	۲۷۰
خلیج گرگان	۴۰	۳۰	۷۰
نکارود علیا	۱۰	۵	۱۵
استان	۱۲۳۵	۱۲۵۰	۲۴۸۵

الف) آب‌های سطحی : شامل رودها و دریاچه‌ها می‌باشد.

● رودها

رودهای استان همواره شریان اصلی حیات و تکیه‌گاه کشاورزی در این خطه زرخیز بوده‌اند. تعداد رودهای جاری استان بالغ بر ۴۰ شاخه است که عموماً رودهای اصلی از شرق به غرب و شاخه‌های فرعی از جنوب به شمال جریان دارند.

۱- رود اترک : این رود از کوه‌های هزار مسجد سرچشمه می‌گیرد. طول آن ۵۴۵ کیلومتر است که در قسمت شمالی استان با جهت شرقی - غربی جریان دارد. مهم‌ترین شاخه‌های آن شامل سومبار، آجی سو، آق سو و ... می‌باشد که پس از عبور از نواحی کوهستانی به تپه ماهورهای کم ارتفاع مرزی می‌رسد. تقریباً ۱۲۰ کیلومتر از رود اترک، مرز دو کشور ایران و ترکمنستان را تشکیل می‌دهد و سپس در خلیج حسینقلی در ترکمنستان به دریای خزر می‌ریزد. به علت بهره‌برداری بیش از حد از این رود برای مصارف کشاورزی و سایر امور، آب بسیار کمی به دریا می‌ریزد. این رود در فصول گرم، کم آب و حتی خشک است.

۲- گرگان رود : این رود از ارتفاعات جنگل گلستان، گلی داغ در کلاله، کوه‌های آلا داغ و ارتفاعات غربی خراسان سرچشمه می‌گیرد. طول آن ۳۵۰ کیلومتر و در قسمت مرکزی استان با جهت شرقی - غربی جریان دارد. مهم‌ترین شاخه‌های آن شامل دوغ، زاو، اوغان، چهل‌چای، زرین‌گل، رامیان، نوده، رودبار محمدآباد و ... می‌باشد. گرگان رود پس از عبور از شهرهای گنبد کاووس و آق‌قلا، در غرب روستای خواجه نفس با تشکیل دلتای بزرگی به دریای خزر می‌ریزد. در استان گلستان، به منظور بهره‌برداری بیشتر از آب برای توسعه کشاورزی سد وشمگیر، گلستان و بوستان بر روی گرگان‌رود و شاخه‌های آن احداث شده است. بزرگ‌ترین سد خاکی استان، سد نرمام است که بر روی رودخانه چهل‌چای مینودشت در حال احداث می‌باشد.

۳- رود قره‌سو : این رود از کوه‌های النگ در رشته کوه‌های البرز شرقی سرچشمه می‌گیرد و پس از اتصال به رودهای نومل، زیارت، گرماب دشت، نهار خوران، شصت کلاته، النگ دره، توشن و ... در کنار روستای قره‌سو به خلیج گرگان می‌ریزد. به منظور تأمین آب آشامیدنی شهر گرگان و آبیاری زمین‌های کشاورزی، سد کوثر (نومل) احداث شده است.

۴- رودخانه‌های حوضه خلیج گرگان : این رودخانه‌ها به صورت شاخه‌های مستقل از دامنه‌های شمالی ارتفاعات جنوب شهرستان‌های بندرگز و کردکوی سرچشمه گرفته و در بخش جنوب غربی استان با جهت جنوبی - شمالی جریان می‌یابد. مهم‌ترین شاخه‌های آن شامل کارکنده، باغو، گز، وطن، جفاکنده، مزنگ، نوکنده و ... می‌باشند.

● دریاچه‌ها

منابع عمده تغذیه کننده آب دریاچه‌ها در واقع جریان آب رود اترک از طریق کانال‌ها و آب حاصل از ریزش‌های جوی در دوره سرد سال است. بزرگ‌ترین دریاچه داخلی استان دریاچه آلا گل بوده که وسعت آن ۲۵۰۰ هکتار است.

از آب دریاچه‌ها برای کشاورزی، آبیاری مراتع، پرورش ماهی و ایجاد منطقه‌ای برای گذراندن اوقات فراغت مردم استفاده می‌شود. به همین منظور، دریاچه‌های مصنوعی کوچک دیگری نیز به نام ناور (آب بند) در کوهپایه‌ها و جلگه در مسیر رودها ایجاد شده است.

شکل ۳۸-۱- ناور (آب بند) - توشن - گرگان

شکل ۳۹-۱- نقشه رودهای استان گلستان

جغرافیای طبیعی استان

ب) آب‌های زیرزمینی: آب‌های زیرزمینی شامل چاه‌های عمیق تا نیمه عمیق، قنات‌ها و چشمه‌ها می‌باشد. در استان گلستان به دلیل بارش نسبتاً مناسب و نفوذپذیری زیاد خاک، سفره‌های آب زیرزمینی غنی‌ای تشکیل شده است. تمام کوهستان‌های واقع در جنوب استان به‌ویژه قسمت‌های مرتفع آن در فصل سرد زیر پوششی از برف پنهان است. بالا رفتن دمای روزانه به تدریج این برف‌ها را ذوب نموده و قسمت اعظم آب آنها به زمین نفوذ می‌کند. این آب‌ها منشأ حیات چشمه‌ها، قنات‌ها و چاه‌هایی است که بخش قابل توجهی از نیازهای کشاورزی، شرب و صنعت استان را تأمین می‌کند.

سطح آب‌های زیرزمینی در نواحی کوهستانی و کوهپایه‌ای، پایین و در نواحی جلگه‌ای، بالاست. در کرانه‌های ساحلی و شمالی جلگه گرگان، بیشتر آب‌های سطحی و زیرزمینی به دلیل نزدیکی به دریا و جنس زمین، شور هستند؛ در جنوب جلگه گرگان نیز آب‌های سطحی کیفیت مطلوبی دارند.

برای مطالعه

مصرف آب در استان

میزان آب مصرفی در استان نسبت به کل منابع آب‌های سطحی و زیرزمینی، حدود $1/522/000/000$ متر مکعب است.

بخش کشاورزی: برای آبیاری 250000 هکتار از زمین‌های کشاورزی، 772 میلیون متر مکعب آب مصرف می‌شود که بیشترین درصد از مجموع آب‌ها را به خود اختصاص داده است. شهرها و روستاهای استان $6/1$ میلیون متر مکعب از آب‌های سطحی و 93 میلیون متر مکعب از آب‌های زیرزمینی را به مصرف می‌رسانند.

کمترین میزان مصرف آب‌های استان مربوط به بخش صنعت و معدن است. در حال حاضر، نحوه بهره‌برداری آب‌های سطحی از طریق تأسیسات آبی استان، مانند سدها، ایستگاه‌های پمپاژ، آب بندها و آب‌های زیرزمینی از طریق چاه‌های عمیق و نیمه عمیق، قنات و چشمه‌ها صورت می‌گیرد. ایستگاه‌های پمپاژ برداشت آب در استان عمدتاً با اهداف کشاورزی بخصوص زراعت و باغداری و پرورش ماهی مورد استفاده قرار می‌گیرند. این ایستگاه‌ها اغلب بر روی شبکه‌های سنتی و تا حدودی مدرن و اغلب بر روی شبکه‌های رودخانه‌های اترک، گرگان رود و سرشاخه‌های آن و قره‌سو و برخی بندهای انحرافی و نهرهای کوچک احداث شده‌اند. همچنین ایستگاه‌های پمپاژ نصب شده بر روی شبکه‌های مدرن نیز عمدتاً بر روی سدهای مهمی نظیر سدهای گلستان و وشمگیر و یا بر روی سدهای کوچک مخزنی دیده می‌شوند.

جدول ۸-۱- بهره‌برداری از شبکه‌های مدرن تحت سدهای استان تا پایان سال ۱۳۸۷ به میلیون متر مکعب

نام سد	زراعی و باغی		پرورش ماهی	تبخیر	محیطزیست	صنایع، طیور و خدمات	جمع
	میزان	وسعت تحت شبکه (هکتار)					
بوستان	۲۸/۷۶	۳۶۰۰	۳	۳/۴۸	۵/۷۶		۴۱
گلستان	۵۱/۳۶ ایستگاه‌های پایاب ۲۰	۸۶۰۰ ۲۰۵۰	۲	۱۰/۵۸	۵/۷		۹۰
وشمگیر	۷۸/۸۸ پایاب ۳/۹۲ بی‌بی‌شیروان ۸/۵ ایمرها ۹/۳۳	۱۲۰۰۰ ۴۰۰ ۵۰۰ ۷۰۰	مخزن سد ۳ شبکه ۱۵/۱۲	۸/۹۱	۶/۱۱		۱۳۴/۸۳
کوثر	۶/۶۹	۱۰۰۰	۰/۰۵	۰/۳۴۹	۰/۰۵	۰/۱	۷/۲۴
آلاگل	۳۰	۲۹۹۴	۱۹/۶۸	۱۶	۶/۳	۱۳	۸۵
دانشمند			۰/۵	۶		۱۶	۲۴
جمع کل	۲۳۷/۴۴	۳۱۸۴۴	۴۳/۳۵	۴۵/۳۲	۲۳/۹۹	۲۹/۱	۳۸۷/۰۸

شکل ۴۱-۱- سد کوثر در شرق گرگان

شکل ۴۰-۱- سد زرین گل در جنوب شهر علی آباد

فعالیت گروهی ۵-۱

- ۱- آب‌های آشامیدنی شهر یا روستای شما از کجا تأمین می‌شود؟ گزارشی تهیه و به کلاس ارائه دهید.
- ۲- برای آن که خود و دیگران با کمبود آب مواجه نشوید، چه اقداماتی انجام می‌دهید؟
- ۳- محل زندگی شما در کدام حوضه آبریز قرار دارد؟
- ۴- پیامدهای افت شدید سطح آب‌های زیرزمینی چیست؟
- ۵- طبق جدول الگوی مصرف، مقدار آب در نظر گرفته شده برای کلیه مصارف هر شهروند ۱۳۵ لیتر در شبانه روز است. حال اگر تعداد افراد یک خانواده را به‌طور میانگین ۵ نفر در نظر بگیریم، طبق این الگو، مقدار آب مصرفی یک خانواده ۶۷۵ لیتر می‌شود و اگر مصرف روزانه خانواده را در تعداد روزهای ماه ضرب کنیم (لیتر $20 \times 675 = 13500$) مقدار مصرف ماهیانه خانواده تقریباً برابر با ۲۰ متر مکعب خواهد بود. حالا با مراجعه به قبض آب خانواده خود، ببینید که مقدار آب مصرفی خانواده شما در یک ماه چقدر است؟ چنانچه بیش از ۲۰ متر مکعب بود، لازم است با راهنمایی اعضای خانواده‌تان، در مصرف آب صرفه‌جویی کنید و استفاده از آب را به حد الگوی مصرف برسانید.

۲- خاک در استان

خاک‌های استان به‌طور عمده از رسوبات آبرفتی دوره کواترنری تشکیل شده‌اند که در نتیجه فرسایش کوه‌های البرز و حمل مواد توسط رودها به وجود آمده‌اند. در قسمت‌های جلگه‌ای و پاپکوهی جنوب و شرق استان به‌دلیل وجود رسوبات نرم آبرفتی و مخروط افکنه‌ای و خاک‌های جنگلی قهوه‌ای یکی از بهترین اراضی کشاورزی ایران را تشکیل داده است. به‌طور کلی هرچه به طرف شمال استان پیش برویم شوری ناشی از آب‌های زیرزمینی و شرایط آب و هوایی، بهره‌برداری از خاک‌ها را واقعاً ناممکن می‌سازد.

آبامی‌دان

- مساحت اراضی قابل کشت استان حدود ۸۵ هزار هکتار است که در حال حاضر ۶۵ هزار هکتار آن به‌صورت دیم و آبی کشت می‌شود و بقیه اراضی به مقدار ۲۰ هزار هکتار به دلیل عدم تأمین آب یا کیفیت خاک فاقد کشت‌اند.

۳- پوشش گیاهی در استان

جنگل‌ها و گیاهان سبز اطراف ما، از مهم‌ترین عوامل حیات بخش کره زمین به‌شمار می‌آیند. استان گلستان به‌دلیل مساعدت آب و هوایی، ناهمواری‌ها، نوع خاک و بارش مناسب یکی از مهم‌ترین و با ارزش‌ترین منابع تجدیدشونده جهان می‌باشد و روز به روز بر اهمیت آن از نظر اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی افزوده می‌شود.

انواع پوشش گیاهی استان را می‌توان به سه دسته استپ، جنگل و مرتع تقسیم کرد.
الف) استپ: به درختچه‌ها و بوته‌های خاردار که با فاصله از هم رویده‌اند استپ می‌گویند. بیش از ۳۵ درصد از کل وسعت استان پوشیده شده از استپ نیمه بیابانی با خاک‌های شور و قلیایی می‌باشد. درختچه گز و گونه‌های علفی گون، درمنه و خار شتر معروف‌ترین گیاهان استپی استان می‌باشد.

شکل ۴۲-۱- جامعه گیاهی گون در استپ کوهی - ارتفاعات شاه‌کوه در شهرستان گرگان

ب) جنگل‌ها در استان: جنگل‌ها از مهم‌ترین منابع طبیعی تجدید شونده کشور به حساب می‌آیند. بینش و تفکر سازنده و مثبت، نسبت به این منبع عظیم می‌تواند گذشته از ارزش اقتصادی، موجبات حفاظت و بهبود محیط زیست، حفاظت از منابع اراضی و خاک، کنترل و تقویت مخازن آبی و ... را فراهم نماید.

براساس آمار سال ۱۳۸۵ اداره کل منابع طبیعی استان گلستان، وسعت جنگل‌های استان معادل ۴۳۸۷۹۹ هکتار اعلام شده است. این گستره جنگلی که از نوکنده در غرب تا گلی داغ در شرق گسترش دارد، دارای سه چهره متفاوت به قرار زیر است:

- جنگل‌های مرطوب که از نوکنده آغاز شده و به دره زیارت در گرگان ختم می‌شود.

- جنگل‌های نیمه مرطوب شامل جنگل‌های شرق دره زیارت می‌باشد.

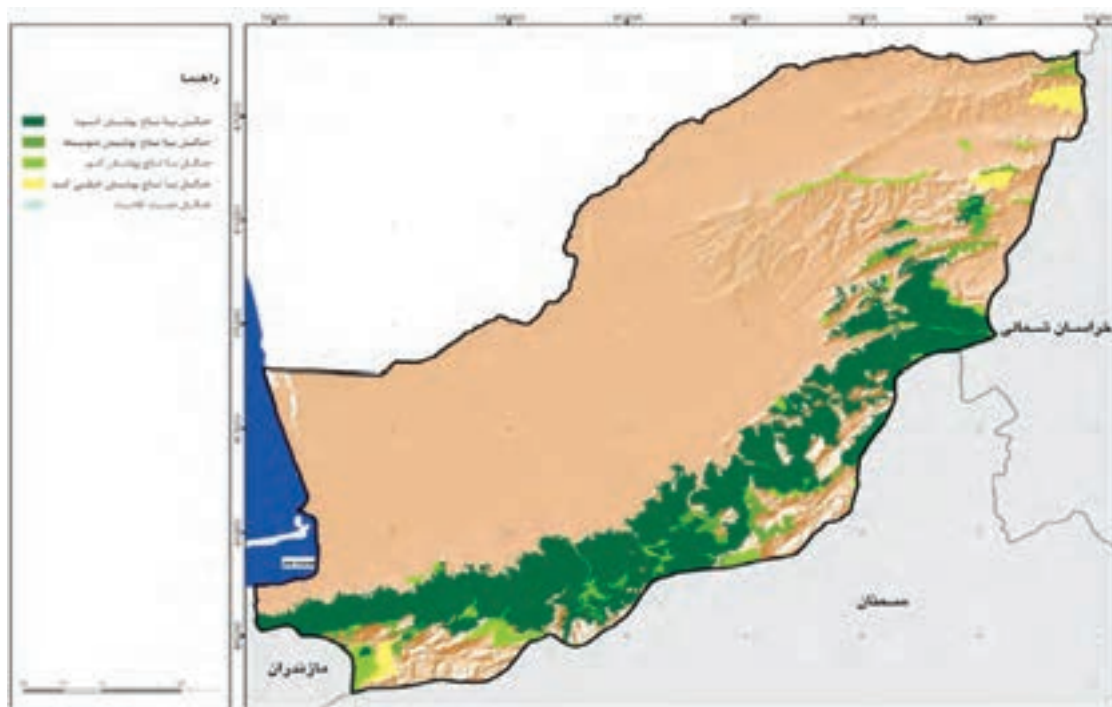
- جنگل‌های نیمه خشک که در دامنه‌های شرقی و جنوبی و روی یال‌ها گسترش یافته است.

جنگل‌های پهن برگ استان از تنوع گونه‌ای بسیار خوبی برخوردار بوده و در واقع یکی از مهم‌ترین و با ارزش‌ترین جنگل‌های تجاری و صنعتی کشور محسوب می‌شود. گونه‌های بسیار با ارزشی چون بلند مازو، راش، توسکا، افرا، ملج، نمدار، ممرز و ... در این جنگل‌ها وجود دارد که از نظر زیست محیطی، اقتصادی و گردشگری دارای اهمیت فراوان می‌باشد.

علاوه بر گونه‌های فوق بایستی به گونه کمیاب سرخدار اشاره نمود که به صورت نسبتاً خالص و انبوه در محدوده‌ای از جنگل‌های علی‌آباد وجود دارد. همچنین گونه زربین در جنگل‌های زرین‌گل علی‌آباد، رامیان و مینودشت، جامعه جنگلی طبیعی قابل توجهی را تشکیل می‌دهد. گونه سوزنی برگ سرونوش نیز یکی دیگر از گونه‌های درختی ویژه است که در جنگل‌های سورکش در دهانه محمدآباد از توابع فاضل‌آباد در ارتفاع ۱۶۰۰ متری، رویشگاه منحصر به فردی را تشکیل می‌دهد.

- ذخیره‌گاه جنگلی به هکتار :
  - سورکش (سرونوش) با وسعت ۱۹۵
  - چهارباغ با وسعت ۸۰۰
  - زرین زرین گل با وسعت ۱۳۰
  - ارس جهان نما با وسعت ۳۰۰
- پارک جنگلی (به هکتار) :
  - قرق (پارک جنگلی طبیعی) با وسعت ۱۳۰۰
  - دلند با وسعت ۶۰۰
  - امام رضا با وسعت ۵۴
  - مبارک آباد با وسعت ۲۰۰
- سرخدار دهنه زرین گل (افرا تخته) با وسعت ۳۸۰
- پسته غازان قایه با وسعت ۶۲۵
- زرین رامیان با وسعت ۱۵۰
- چشمه بلبل با وسعت ۳۸۵
- النگ دره با وسعت ۱۷۵
- کبودوال با وسعت ۲۵۰
- آهنگران خان بیین با وسعت ۳۰

شکل ۴۳-۱- نقشه انواع جنگل‌های استان گلستان

برای مطالعه

جدول ۹-۱- مساحت جنگل‌های طبیعی استان گلستان در سال ۱۳۸۴ به هکتار

سال	کل	تجارتی	حفاظتی	مخروبه و اراضی جنگلی
۱۳۸۴	۳۷۹۳۷۳	۲۴۹۳۷۳	۷۰۰۰۰	۶۰۰۰۰

از مجموع ۳۷۹ هزار هکتار از جنگل‌های طبیعی استان گلستان، حدود ۶۶ درصد تجارتی، ۱۸ درصد حفاظتی و ۱۶ درصد مخروبه و اراضی جنگلی است.

شکل ۴۴-۱- نواحی جنگلی در ارتفاعات جنوبی استان

جغرافیای طبیعی استان

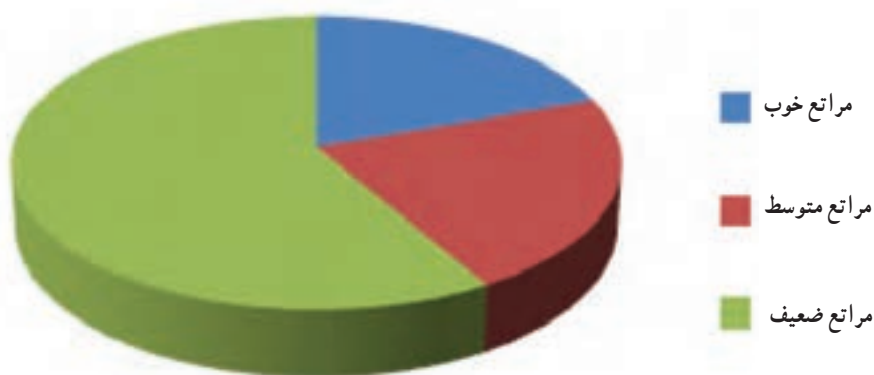
ج) مراتع در استان: براساس آمار سال ۱۳۸۵، مساحت کل مراتع استان گلستان قریب ۱/۱۲۶/۰۰۰ هکتار برآورد گردیده که این میزان حدود ۱/۳۱ درصد از مساحت کل مراتع کشور را شامل می‌شود. مراتع استان از نظر موقعیت جغرافیایی و شرایط آب‌وهوایی، مشتمل بر سه گروه عمده مراتع بیلاقی، قشلاقی و میان‌بند به قرار زیر است:

● **مراتع بیلاقی:** این نوع مراتع در نواحی جنوبی جنگل‌های استان واقع شده و مساحتی در حدود ۲۵ هزار هکتار را شامل می‌شود. مراتع بیلاقی همه ساله از اواسط بهار مورد تعلیف احشام دامداران بومی استان قرار می‌گیرد.

● **مراتع قشلاقی:** بخش قابل ملاحظه‌ای از مراتع استان یعنی حدود ۷۹۶ هزار هکتار را مراتع قشلاقی تشکیل می‌دهد که عمدتاً در مناطق جلگه‌ای و در شمال استان تا نوار مرزی ایران با ترکمنستان ادامه می‌یابد. این مراتع همه ساله برای علوفه دامی مورد استفاده دامداران بومی مناطق داشلی‌برون، گنبد، مراوه‌تپه، علی‌آباد و عشایر شمال خراسان قرار می‌گیرد.

● **مراتع میان‌بند:** وسعت این مراتع حدود ۸۰ هزار هکتار برآورد می‌گردد و شامل مراتعی است که در زمان کوچ دامداران و عشایر از بیلاق به قشلاق و بالعکس مورد استفاده قرار می‌گیرد. لذا فصل چرای این مراتع یک الی دو ماه در بهار و پاییز می‌باشد. این زمان در استان‌های مختلف با توجه به شرایط آب و هوایی تغییر می‌کند.

از کل مساحت ۱/۱۲۶/۰۰۰ هکتاری مراتع استان، ۱۹/۷ درصد به‌عنوان مراتع خوب و درجه یک، ۲۱/۸ درصد به‌عنوان مراتع متوسط و درجه ۲ و ۵۸/۵ درصد به‌عنوان مراتع ضعیف و یا درجه ۳ شناخته می‌شود.

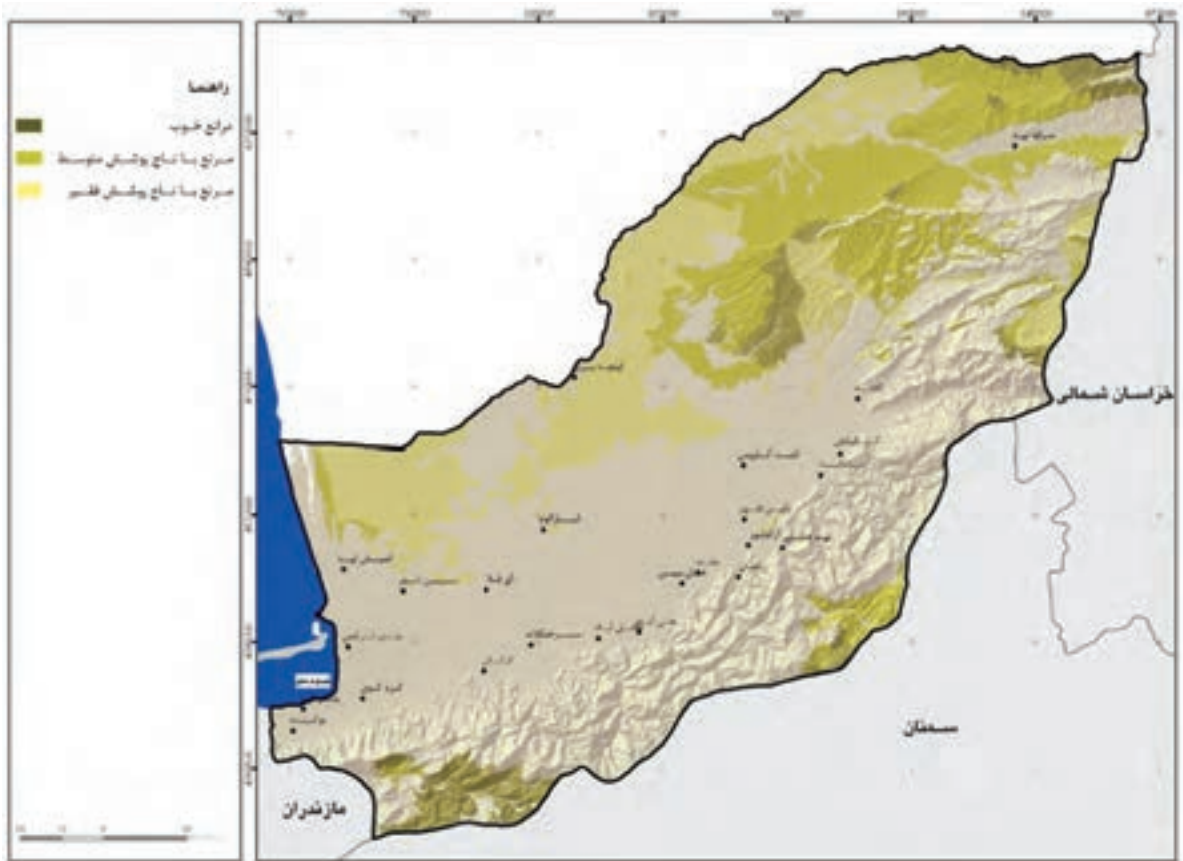

شکل ۴۵-۱- نمودار مراتع استان از نظر کیفیت

● **روند تغییرات وسعت مراتع استان:** اگر به نقشه مراتع استان توجه کنیم می‌بینیم که بین میزان بارش منطقه و کیفیت مراتع رابطه مستقیم وجود دارد؛ به گونه‌ای که بهترین مراتع در نواحی پر بارش استان قرار دارند و هرچه به سمت نواحی خشک پیش برویم، از کیفیت مراتع کاسته می‌شود.

شکل ۴۶-۱- چرای گوسفندان در مراتع بیبلاقی سر علی آباد - شهرستان گرگان

شکل ۴۷-۱- نقشه مراتع استان گلستان

جغرافیای طبیعی استان

شکل ۴۸-۱- مراتع قشلاقی استان

برای مطالعه

● عوامل تخریب جنگل‌ها و مراتع استان

طی سال‌های ۱۳۶۷ تا ۱۳۸۴ بخش وسیعی از مراتع استان تخریب شده است که در آن عوامل انسانی و طبیعی دخالت دارند.

عوامل انسانی: شامل تغییر کاربری جنگل‌ها و مراتع، گسترش شهرها و روستاها، توسعه زمین‌های کشاورزی، چرای بی‌رویه دام‌ها، عدم تعادل بین تعداد دام و ظرفیت مراتع و ناآگاهی از نقش آنها و سودجویی و... می‌باشد.

عوامل طبیعی: شامل کمبود بارندگی، آتش‌سوزی جنگل‌ها و مراتع در اثر صاعقه و رعد و برق یا سهل‌انگاری، خشکسالی‌ها و... می‌باشد.

در سال‌های اخیر، نهادهای دولتی با کمک روستانشینان و کوچ‌نشینان به ترمیم و احیای بخشی از مراتع تخریب‌شده استان اقدام کرده‌اند.

شکل ۴۹-۱- تخریب جنگل و مرتع در اثر ساخت و ساز و کشاورزی

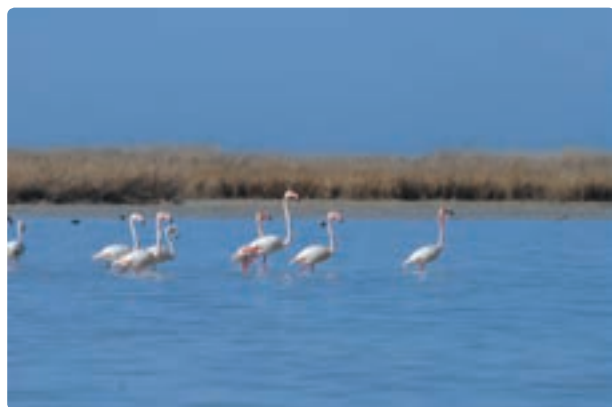
شکل ۵۰-۱- تخریب جنگل‌ها در منطقه تنگراه - مینودشت

د) حیات وحش جانوری: امروزه حفاظت از حیات وحش جانوری و اعمال مدیریت مناسب، با توجه به تهدیدات روزافزون و صدمات وارده بر آنها بسیار ضروری است. به همین جهت محیط زیست استان برای حفظ و حراست مطلوب از تنوع زیستی و گونه‌های در معرض خطر انقراض و حتی گونه‌هایی که زمانی در این منطقه زیست می‌نموده‌اند و به واسطه تخریب زیستگاه و شکار بی‌رویه، نسل آنها در استان منقرض شده، کار تکثیر، پرورش و رهاسازی را در دستور کار خود قرار داده است.

بیر هیرکانی، بزرگ‌ترین عضو خانواده گربه‌سانان در گذشته پراکندگی وسیعی در مناطق جنگلی هیرکانی تا پارک ملی گلستان و شبه‌جزیره میانکاله داشته است. این جانور گونه‌ای منقرض شده به حساب می‌آید. به طوری که از دهه ۱۳۳۰ که آخرین بیر در پارک ملی گلستان شکار شد، از وجود آن گزارشی در دست نیست.

باتوجه به شکل ۵۱-۱- باکمک دبیر زیست‌شناسی خود گونه‌های حیات وحش را نام گذاری کنید.

فعالیت گروهی ۱-۶

- ۱- مهم ترین رویشگاه های جنگلی استان گلستان در کدام مناطق واقع شده اند؟
- ۲- درباره سابقه جنگل های محل سکونت خود تحقیق نموده و دلایل تخریب آنها را بررسی نمایید.
- ۳- به صورت گروهی و همراه با دبیر و مدیر مدرسه از نزدیک ترین جنگل بازدید علمی به عمل آورده و گزارشی نیز تهیه نمایید.
- ۴- برای حفاظت از جنگل ها و مراتع استان چه راهکارهایی را ارائه می دهید؟

درس ۵ مسائل و مشکلات زیست محیطی استان

در دهه‌های اخیر شهرنشینی سریع و عدم توجه به اثرات زیست محیطی فعالیت‌های صنعتی، یکی از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده محیط زیست انسانی در استان بوده است. فاضلاب‌های خانگی، پساب‌های صنعتی، سموم دفع آفات و کودهای شیمیایی، مواد زاید جامد، آلاینده‌های میکروبی و شیمیایی موجود در آب‌های زیرزمینی از عوامل اصلی آلودگی آب‌ها به شمار می‌آیند. عوامل تهدیدکننده خاک‌ها را نیز می‌توان در کمبود بارندگی، کاهش مواد آلی خاک، افزایش میزان شوری و قلیایی بودن خاک، تغییر کاربری اراضی و آلاینده‌های صنعتی جستجو نمود. عدم وجود برنامه جامعی برای حفاظت از خاک به ویژه در زمینه استفاده زیاد از حد سموم و کودهای شیمیایی و اکتشاف و بهره‌برداری ناصحیح معادن از جمله مهم‌ترین چالش‌های حفاظت از خاک در کشور هستند. توجه به وضعیت و چگونگی دفع فاضلاب‌های صنعتی و معدنی، در استان از اهمیت بالایی برخوردار است.

منابع آلوده‌کننده موجبات آلودگی زیست محیطی منابع آب، خاک و هوای استان را فراهم آورده است. مهم‌ترین این منابع شامل فاضلاب‌های شهری و خانگی، فاضلاب‌های صنعتی، پساب‌های کشاورزی و فاضلاب‌های واحدهای دامداری و دامپروری، موادزائد جامد، فعالیت کارخانه‌ها و وسائط نقلیه موتوری و سایر مراکز فعالیت استان است.

شکل ۵۲-۱- منابع آلوده کننده محیط زیست

آلودگی هوا

آلودگی هوا عبارت است از وجود یک یا چند آلوده کننده در هوای آزاد به مقدار و مدتی که کیفیت آن را طوری تغییر دهد که برای سلامتی انسان، گیاهان و یا سایر موجودات زنده مضر باشد. در استان گلستان در اثر فعالیت منابع آلوده کننده روزانه مقادیر زیادی گازهای خطرناک و سمی به محیط تخلیه می‌گردد. این گازها با توجه به سمی بودن، اثرات مخربی بر انسان و سایر موجودات زنده برجای می‌گذارد. یکی از عوامل مهم آلودگی هوای استان، سوزاندن بقایای گیاهی در مزارع کشاورزی می‌باشد. این مسئله به ویژه پس از برداشت گندم که وسیع‌ترین مزارع کشاورزی استان را شامل می‌شود و نیز مزارع سویا، قابل مشاهده است. آتش‌زدن مزارع پس از برداشت محصول، علاوه بر ایجاد آلودگی هوا، سبب از بین رفتن موجودات خاکزی که کودساز هستند، می‌شود.

شکل ۵۳-۱- برخی از عوامل آلوده کننده هوای استان

بیشتر بدانیم

مصرف بیش از حد سموم دفع آفات نباتی در فصل بهار و تابستان، آب و هوای فضای شهرها و روستاهای استان را کاملاً دچار آلودگی می‌کند. علاوه بر آن، وسایل نقلیه موتوری، ماشین آلات کشاورزی، واحدهای پنبه پاک‌کنی، کارخانه‌های آسفالت، کوره‌های آجرپزی و کشتارگاه‌های صنعتی دام و طیور از مهم‌ترین آلاینده‌های هوا در استان گلستان هستند.

آلودگی آب

رودخانه‌ها به عنوان مهم‌ترین منبع تأمین کننده آب مصرفی استان تحت تأثیر آلاینده‌های صنعتی، کشاورزی و شهری قرار دارند. انتقال پساب‌های کشاورزی از طریق آب‌های سطحی و زیرزمینی به رودخانه‌ها باعث ورود مقدار زیادی مواد شیمیایی شامل ازت، فسفر و سموم آفت‌کش به آب‌ها می‌شود. این امر علاوه بر آلودگی خاک و آب، باعث مرگ آبزیان در جویبارها، نهرها و... می‌شود.

جغرافیای طبیعی استان

شکل ۵۴-۱- ورود آب‌های آلوده به رودخانه‌ها و ناورها

شکل ۵۵-۱- تصفیه‌خانه فاضلاب شهری

الف) آلاینده‌های شهری: فاضلاب‌های شهری و خانگی آلاینده شامل فاضلاب منابع خانگی، مراکز تجاری، خدماتی و درمانی و رواناب‌های سطحی شهرها می‌باشد. این گونه فاضلاب‌ها به علت دارا بودن مواد آلی، عوامل بیماری‌زا، مواد شوینده و نیز پس‌مانده‌های آلی و معدنی حاصل از کار و زندگی، در زمره آلاینده‌های مهم محیط زیست به‌شمار می‌آیند. به‌طور کلی در شهرها، فاضلاب‌های خانگی و شهری از نظر حجم تولیدی و بار آلی نسبت به سایر منابع آلاینده، در درجه اول اهمیت قرار دارد، زیرا این فاضلاب‌ها عمدتاً بدون هیچ‌گونه تصفیه‌ای وارد چرخه

زیستی می‌شوند که این پدیده به خصوص در شهرهای بزرگ، تبدیل به یک معضل اجتماعی شده است. باید یادآور شد که جمع‌آوری و تصفیه فاضلاب شهرها به اندازه تأمین آب سالم لازم و ضروری است. توسعه شهرها و روستاها که خود ناشی از رشد جمعیت است، آلودگی آب‌ها را افزایش می‌دهد. پساب‌های شهری حاوی مواد شیمیایی، انگل‌ها، میکروب‌ها، شوینده‌های مختلف، سموم شیمیایی و... است که می‌تواند باعث آلودگی آب شوند.

پیشتر پناه‌اکسیر

تمرکز تعداد زیادی از شهرها و روستاها در اطراف رودخانه‌ها و فقدان سیستم تصفیه فاضلاب باعث انتقال مستقیم پساب‌های این مراکز به شبکه آب‌های سطحی می‌شود. در حوضه‌های آبریز فاضلاب‌های روستایی، شهری، خانگی و کشاورزی بدون پالایش وارد رودخانه می‌شود. همچنین در مناطقی که زیاده‌های شهری در زمین دفن می‌شوند، شیرابه‌های آنها می‌تواند باعث انتقال آلاینده‌ها به آب‌های زیرزمینی شود.

ب) آلاینده‌های کشاورزی: فعالیت کشاورزی در استان گلستان می‌بایستی که در جهت حفظ و بهره‌گیری معقول و متناسب از منابع و رعایت مسائل زیست محیطی باشد. در زه آب‌های کشاورزی، انواع ناخالصی از قبیل کودهای گیاهی، حیوانی و شیمیایی، سموم و علف‌کش‌ها و دیگر بقایای مزرعه وجود دارد. نفوذ این زه آب‌ها در خاک به تدریج موجب کاهش قدرت تهویه آن می‌شود و سپس ترکیبات شیمیایی خاک دگرگون شده و مجموع این عوامل باعث اختلال در حیات و فعالیت موجودات ریز خاک خواهد شد که ادامه این روند سبب تغییر کیفیت آب‌های زیرزمینی می‌گردد.

شکل ۵۶-۱- ورود فضولات حیوانی به رودخانه و ورود آب آلوده به قنات

جغرافیای طبیعی استان

ج) آلاینده‌های صنعتی: آلودگی‌های صنعتی، ترکیبی از فاضلاب صنعتی، آلودگی‌های حرارتی و هیدروکربورها می‌باشد که مراکز صنعتی، مهم‌ترین منابع تولید کننده آنها به شمار می‌آیند. فاضلاب تولید شده حاصل از فعالیت مراکز صنعتی استان، حاوی سموم، فلزات سنگین و مواد شیمیایی بسیاری است که جدا نمودن آنها بسیار مشکل است و در صورت ورود به آب‌های زیرزمینی به علت سمی بودن زیاد، سلامت انسان‌ها را به خطر می‌اندازد.

شکل ۵۷-۱- فاضلاب تولید شده از مراکز صنعتی

پسماند (زباله)

زباله به اشکال گوناگونی آب‌های سطحی و زیرزمینی را آلوده می‌سازد. در نتیجه انباشت زباله در یک مکان، بعد از مدتی مایع لزج متعفن تیره رنگی که شدیداً آلوده است و به نام نشتاب زباله نامیده می‌شود، از کف محل انباشت در جهت شیب زمین شروع به حرکت می‌کند و در مسیر خود خاک و منابع آب سطحی را آلوده می‌کند و در صورت نفوذ در خاک ممکن است آب‌های زیرزمینی را آلوده سازد. پسماندها به پنج گروه تقسیم می‌شوند:

۱- صنعتی: شامل مواد تولید شده در مراکز صنعتی مانند انواع ضایعات، قطعات فرسوده و تجهیزات الکترونیکی

۲- کشاورزی

۳- بیمارستانی: داروها، فیلم و عکس‌های رادیولوژی

- ۴- ویژه : مانند پسماندهای خطرناک شامل اشیای تیز و برنده (تیغ، سوزن و...)، انواع لامپ‌ها، شیشه‌ها و...
- ۵- عادی : شامل پسماندهای خشک مانند انواع پلاستیک، کاغذ، قوطی و بطری و پسماندهای تر، مانند انواع باقیمانده مواد غذایی، ضایعات سبزی، میوه‌ها و ...
- برخی پسماندها برای تولید کود گیاهی (کمپوست) مورد استفاده قرار می‌گیرد.
- راه‌های مقابله با آلودگی‌های زیست محیطی : اقدامات مختلفی از طرف سازمان‌ها و نهادهای مرتبط به منظور رفع و کاهش آلودگی‌های زیست محیطی به شرح ذیل در حال انجام می‌باشد :
- احداث شبکه دفع فاضلاب و ایجاد تصفیه خانه برای پالایش پساب‌های صنعتی و خانگی
  - جمع‌آوری و دفع بهداشتی پسماند و اجرای سیستم بازیافت در شهرها و روستاهای استان
  - ساماندهی صنایع آلوده ساز و احداث شهرک‌های صنعتی به فاصله دور از شهرها به ویژه نواحی شمالی استان
  - استفاده از مبارزه بیولوژیک در مبارزه با آفات به جای سموم دفع آفات
  - گسترش جایگاه‌های سوخت CNG در استان و گازسوز کردن تاکسی‌ها و خودروهای سواری، ایجاد شبکه قطارهای برقی در مسیر شرق و غرب استان و ممنوعیت تولید خودروهای آلاینده
  - بالا بردن آگاهی و اطلاعات مردم از طریق وسایل ارتباط جمعی

شکل ۵۸-۱- کارخانه کمپوست و بازیافت زباله گرگان در شمال آق قلا

فعالیت گروهی ۱-۲

- ۱- چهار مورد از مشکلات زیست محیطی محل خود را ذکر نمایید.
- ۲- برای کاهش و رفع مشکلات زیست محیطی چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید.

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان گلستان

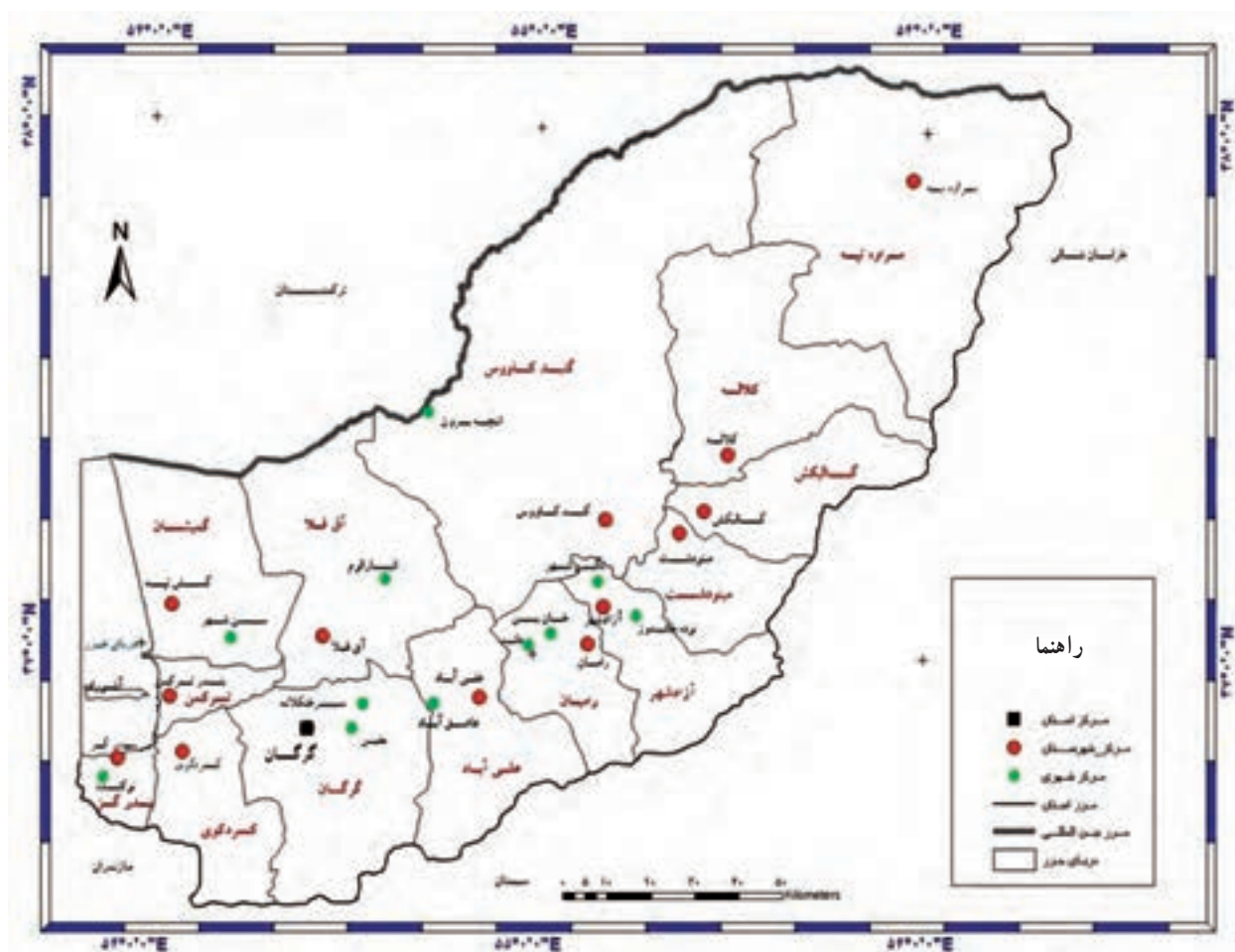

درس ۶ تقسیمات سیاسی استان

به شکل زیر نگاه کنید؛ این نقشه تقسیمات سیاسی استان گلستان را نشان می‌دهد. بر اساس آخرین تقسیمات سیاسی سال ۱۳۹۰ این استان دارای ۱۴ شهرستان، ۲۵ شهر، ۲۷ بخش، ۵۹ دهستان و ۱۰۰۹ روستا است.

شکل ۱-۲- نقشه تقسیمات سیاسی استان گلستان

فعالیت گروهی ۲-۱ ✓

با توجه به شکل ۲-۱ و جدول ۲-۱ به سؤالات زیر پاسخ دهید:

۱- کدام شهرستان‌های استان با کشور ترکمنستان مرز مشترک دارند؟

۲- شهرستان‌هایی که دارای مرز دریایی هستند را ذکر نمایید.

۳- تعداد شهرستان‌ها در نیمه شمالی استان بیشتر است یا نیمه جنوبی؟ چرا؟

۴- شما در شهرستان ..... بخش ..... شهر ..... دهستان ..... روستای .....

زندگی می‌کنید.

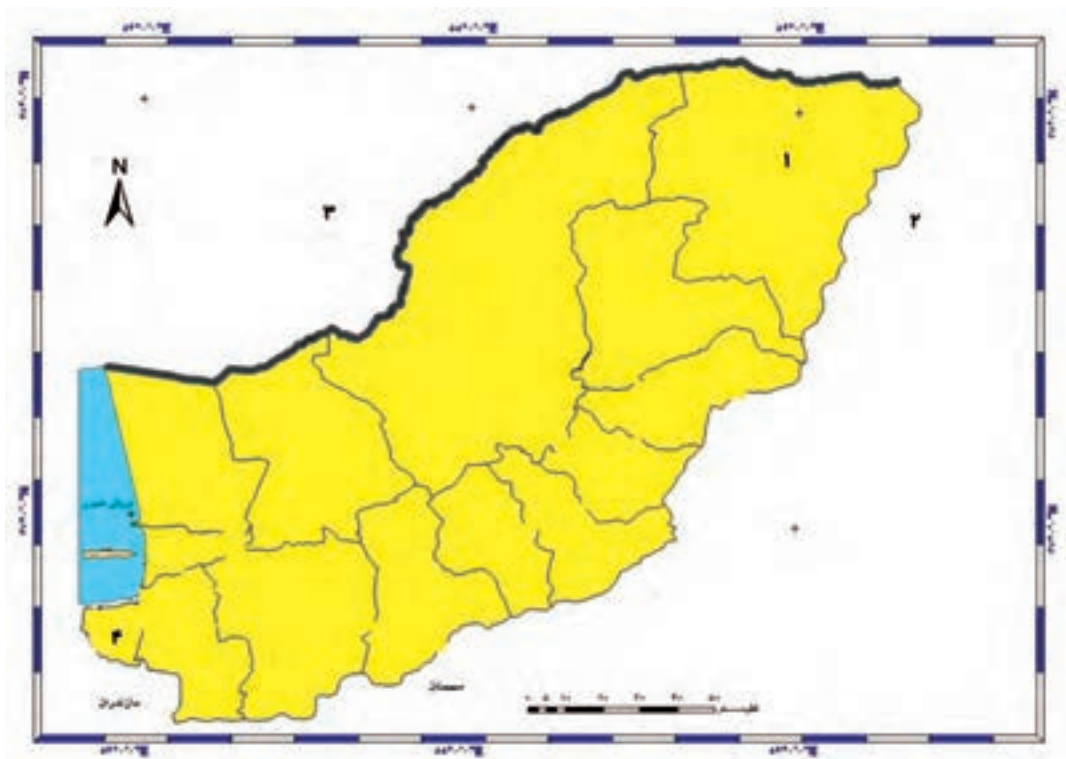
۵- با توجه به نقشه گنگ ۲-۲ جاهای خالی را با کلمات مناسب پر کنید:

۱- شهرستان .....

۲- استان .....

۳- کشور همسایه .....

۴- شهرستان .....

شکل ۲-۲- نقشه گنگ استان گلستان

جدول شماره ۱-۲- اسامی شهرستان‌های استان گلستان به تفکیک شهرستان، بخش و دهستان‌های تابعه در سال ۱۳۹۰

شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر
بندرگز	مرکزی	بندرگز	انزان غربی	گزر غربی	بندرگز
			انزان شرقی	گل افرا	
نوکنده	نوکنده	نوکنده	بنفشه‌تپه	نوکنده	نوکنده
			لیوان	لیوان شرقی	
علی‌آباد	مرکزی	علی‌آباد	کتول	مزرعه	علی‌آباد
			زرین‌گل	کردآباد	
فاضل‌آباد	کمالان	فاضل‌آباد	شیرنگ‌علیا	شیرنگ‌علیا	فاضل‌آباد
			استرآباد	فاضل‌آباد	
گرگان	مرکزی	گرگان	استرآباد جنوبی	جلین‌علیا	گرگان‌جلین
			روشن‌آباد	لمسک	
			انجیرآب	زنگیان	
سرخنکلاته	بهاران	سرخنکلاته	استرآباد شمالی	سرخنکلاته	سرخنکلاته
			قرق	نوده‌ملک	
آق‌قلا	مرکزی	آق‌قلا	آق‌التین	عطاآباد	آق‌قلا
			شیخ‌موسی	گری‌دوجی	
			گرگان‌بوی	فانقرمه	
انبارالوم	وشمگیر	انبارالوم	مزرعه جنوبی	چین‌سیولی	انبارالوم
			مزرعه شمالی	انبارالوم	
ترکمن	مرکزی	بندر ترکمن	قره‌سوی شرقی	قره‌قاشلی	بندر ترکمن
			قره‌سوی غربی	نیازآباد	
	سیجوال	سیجوال	جعفر‌بای جنوبی	پنج‌بیکر	
			فراغی	خواجه‌لر	

شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر
گنبد	مرکزی	گنبد	آق آباد	آق آباد	گنبد کاووس
			باغلی ماراما	باغلی ماراما	
			فجر	فجر	
			سلطانعلی	سلطانعلی	
گنبد	داشلی برون	اینچه برون	اترک	داشلی برون	اینچه برون
			کرنند	کرنند	
آزادشهر	مرکزی	آزادشهر	نظام آباد	نگین شهر	نگین شهر
			خرمارود شمالی	آزادتپه	آزادشهر
	چشمه ساران	نوده خاندوز	خرمارود جنوبی	نوده خاندوز	نوده خاندوز
			چشمه ساران	فارسیان	
رامیان	مرکزی	رامیان	دلند	دلند	رامیان دلند
			قلعه میران	باقرآباد	
رامیان	فندرسک	خان ببین	فندرسک شمالی	سعدآباد فندرسک	خان ببین
			فندرسک جنوبی	دارکلاته	
مینودشت	مرکزی	مینودشت	چهل چای	القجر	مینودشت
			قلعه قافه	قلعه قافه	
			کوهسارا	دوزین	
گالیکش	مرکزی	گالیکش	قراولان	آق قمیش	گالیکش
			نیلکوه	فارسیان	
			ینقاق	ینقاق	
کلاله	مرکزی	کلاله	آق سو	آجن سنگرلی	کلاله
			تمران	تمر قره قوزی سفلی	
			کنگور	کنگور	
	پیشکمر	پیشکمر	زاوه کوه	گوکجه	
			عرب داغ	عزیزآباد	

جغرافیای انسانی استان

شهر	مرکز دهستان	دهستان	مرکز بخش	بخش	شهرستان
مراوه تپه	سزش	مراوه تپه	مراوه تپه	مرکزی	مراوه تپه
	قازان قایه	پالیزان			
	گلی داغ	گلی داغ	گلی داغ	گلی داغ	
	عرب قره حاجی	شملی			
کردکوی	یساقی	سدن رستاق شرقی	کردکوی	مرکزی	کردکوی
	چهارده	سدن رستاق غربی			
	سرکلانه خرابشهر	چهارکوه			
گمیش تپه	قلعه جیق بزرگ	نفتلیجه	گمیش تپه	مرکزی	گمیشان
	خواجه نفس	جعفربای غربی			
سیمین شهر	آرخ بزرگ	قزل آلان	سیمین شهر	گل دشت	
	بصیر آباد	جعفر بای شرقی			

درس ۲ شیوه‌های زندگی در استان

به شکل‌های زیر با دقت نگاه کنید؛ شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها را بیان کنید.

شکل ۴-۲ چشم اندازی از شهر گرگان

شکل ۳-۲ کوچ عشایر

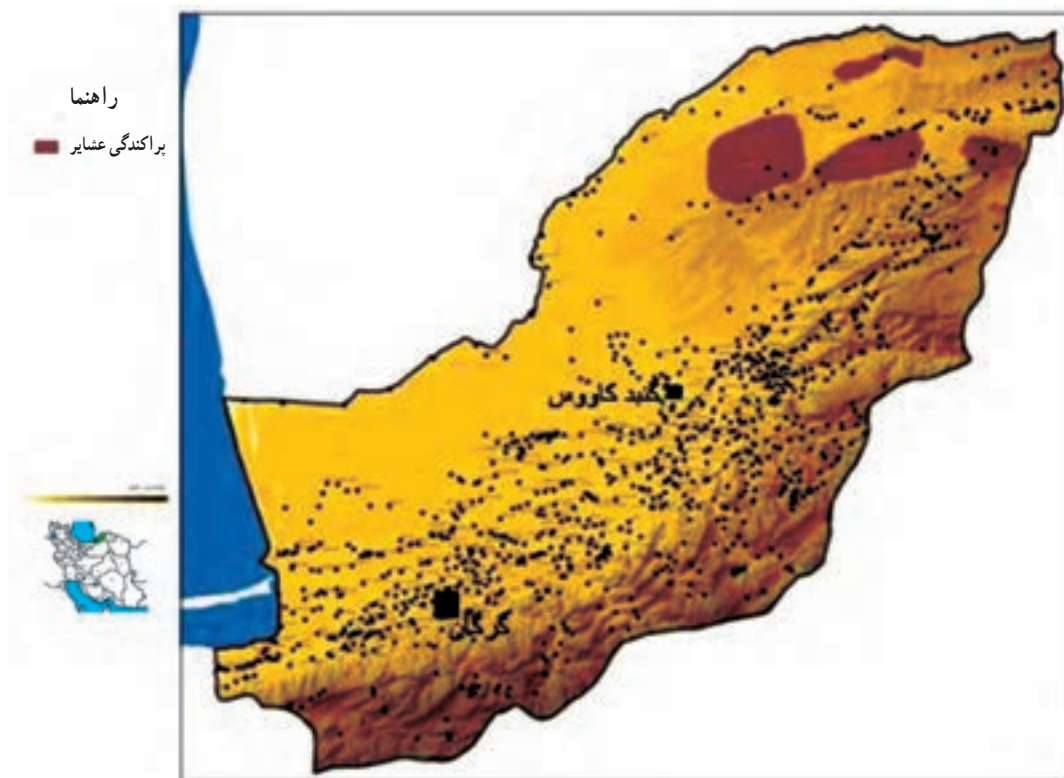
شکل ۵-۲ زمین‌زراعی شمالی - شهرستان کردکوی

در استان گلستان همانند سایر مناطق کشور سه نوع شیوه زندگی رایج است که در این درس با برخی از ویژگی‌های آن آشنا می‌شویم.

۱- زندگی عشایری

عشایر استان در سال ۱۳۸۸ با جمعیتی بالغ بر ۵۰۸۲ خانوار و ۳۰۳۸۳ نفر، در حدود ۳ درصد جمعیت استان را تشکیل می‌دهند. استان گلستان به علت وجود کوه‌های البرز با دامنه‌های سرسبز (مراغ بیلاقی) در مجاورت جلگه وسیع گرگان (مراغ قشلاقی) شرایط مناسب و مطلوبی برای پیدایش و تکوین زندگی عشایری داشته است. سختی این شیوه زندگی و تحولات اجتماعی منجر به تغییر شیوه زندگی عشایر و روی آوردن بسیاری از آنها به زندگی یکجا نشینی شده است.

شکل ۶-۲- نقشه پراکندگی عشایر استان گلستان

* با توجه به شکل ۶-۱ در درس اول تعیین کنید مراغ بیلاقی و قشلاقی در کدام نوع ناهمواری استان واقع شده‌اند؟
 در حال حاضر عشایر استان به سه گروه تقسیم می‌شوند: کوچنده، نیمه کوچنده، رمه گردان
 الف) کوچنده: عشایر کوچنده منحصر به ایلات کرد شمال خراسان رضوی و خراسان شمالی است. عشایر کرد هر ساله با آغاز فصل سرد وارد استان شده و مدت شش ماه در مراغ قشلاقی به سر می‌برند.
 ب) نیمه کوچنده: بزرگ‌ترین ایل‌های ترکمن گوکلان‌ها که در شرق گنبد تا مرز خراسان شمالی و یوت‌ها در غرب گنبد تا دریای خزر ساکن هستند. در گذشته ترکمن‌ها کوچ رو بودند اما بعدها عواملی چون سختی این شیوه زندگی، درگیری‌های قومی، شرایط سیاسی و وضعیت مناسب کشاورزی منطقه آنها را وادار به یکجا نشینی کرده است.

ج) رمه‌گردان : در دامنه جنوبی کوه‌های گوکجه و تپه ماهورهای منتهی به جلگه گرگان که بخشی از حوضه آبرگیر گرگان رود را شامل می‌شود، نیز مراتع وسیعی وجود دارد که هر ساله محل پذیرای دام‌های نیمه کوچندگان روستاهای حاشیة آن و رمه‌گردانان بخش جنوبی و استان سمنان می‌باشد.

سکونتگاه‌های طوایف کرد در قشلاق چادر و در بیلاق پناهگاه‌های سنگی است. به پناهگاه‌های چوبی نیمه کوچندگان بومی در بیلاق کومه و به چادر موقت عشایر ترکمن آلاچیق می‌گویند.

شکل ۷-۲- آلاچیق - شهرستان مراوه تپه

شکل ۸-۲- کوچ عشایر کرد استان - شهرستان مراوه تپه

در سرشماری سال ۱۳۸۷ مرکز آمار ایران تعداد طوایف مستقل کرد که در استان گلستان قشلاق کرده‌اند، ۲۱ طایفه مستقل (ساریخانلو، قلیانلو، سیفکانلو، هشت مرخی، کیکانلو، روطانلو، توپکانلو، بریمانلو، امیرانلو، شیخ امیرانلو، ملوانلو، پهلوانلو، باچوانلو، باچکانلو، قهرمانلو، بیچیرانلو، ایزانلو، جیرستان آبی نصر، جیرستان الخاص، میلانلو، نامانلو) گزارش شده است که علاوه بر شهرستان مراوه تپه در مراتع بخش داشلی برون از توابع شهرستان گنبد نیز قشلاق کرده‌اند.

جدول ۲-۲- مشخصات زیست بوم‌های عشایری استان

ردیف	نام زیست بوم	مساحت به هکتار		تعداد سامانه	تعداد سامان عرفی	تعداد کانون توسعه	تعداد خانوار	۱- درون کوچ ۲- برون کوچ	محل قشلاق
		قشلاق	بیلاق						
۱	کرد اترک شمالی	-	۶۹۹۰۶	۴	۲۵	۱	۶۷۰	۲	*
۲	کرد اترک جنوبی	-	۴۶۶۰۲	۴	۲۲	۳	۱۱۹۷	۲	*
۳	ترکمن	-	۲۰۳۱۹۱	۱۶	۶۹	-	۹۰۲	۱	گلستان
۴	یموت	-	۵۰۹۶۴	۱۴	۵۰	-	۷۱۶	۱	گلستان

* بیلاق استان‌های خراسان شمالی و رضوی - قشلاق استان گلستان

● **اقتصاد جامعه عشایری:** تکیه اصلی اقتصاد عشایری استان بر دامداری استوار است. زراعت و صنایع دستی در مرتبه دوم و سوم توانسته‌اند جایگاه مناسبی را در اقتصاد عشایری به خود اختصاص دهند. عشایر نه تنها در تولید مواد پروتئینی و لبنی نقش دارند، بلکه به عنوان پشتوانه انقلاب، حافظان و مرز داران واقعی و مایه برکت نظام قلمداد می‌شوند. عشایر استان با مشکلات عدیده‌ای از جمله کمبود شدید آب آشامیدنی، نبود ایل راه‌های مناسب، کاهش منابع، تبدیل مراتع و چراگاه‌ها به اراضی مزروعی و مسکونی، عدم امکانات رفاهی مناسب و مشکلات سفر مواجه‌اند.

شکل ۹-۲- نقش زنان عشایر کرد استان - کلاله

برای مطالعه

شکل ۱۰-۲- نمودار تولیدات دامی عشایر استان گلستان در سال ۱۳۸۸

۲- زندگی روستایی

تعداد روستاییان استان در سال ۱۳۸۸، ۷۶۲۱۵۵ نفر بوده که ۴۳/۷ درصد از جمعیت استان را تشکیل می دهند. روستاهای استان از نظر شکل از نوع متمرکزند و در حاشیه رودها و راه های ارتباطی به شکل طولی مشاهده می شود.

شکل ۱۱-۲- روستای طولی زیارت - گرگان

عوامل مؤثر بر شکل‌گیری روستاها :

الف) پراکندگی نواحی روستایی بیش از هر چیز تحت تأثیر محیط طبیعی است. عوامل محیط طبیعی عبارتند از :

- اشکال ناهمواری (پستی و بلندی)
  - آب و هوا، پوشش گیاهی و محیط‌زیست
  - نحوه دسترسی به منابع آب و خاک
- ب) علاوه بر محیط طبیعی، عوامل دیگری مانند عوامل اقتصادی، امکانات ارتباطی، انگیزه‌های سیاسی و نظامی، فرهنگی و مذهبی در شکل‌گیری روستاها نقش دارند.

● توانمندی‌های روستاهای استان

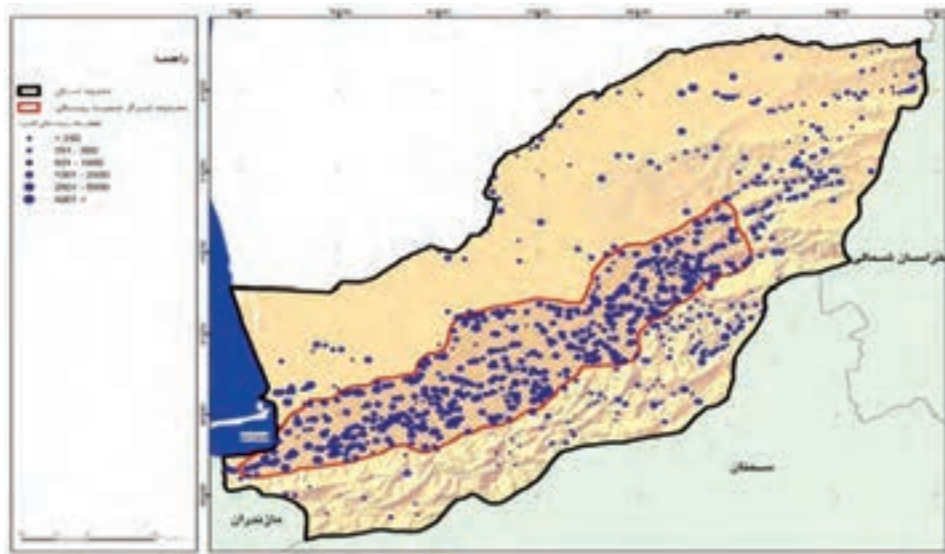
- وجود اراضی مستعد برای کشت
- تنوع محصولات و تولیدات دامی و کشاورزی
- آب و هوا و منابع طبیعی مناسب برای گسترش فعالیت‌های کشاورزی
- زمینه‌های مناسب برای گسترش صنعت گردشگری در بسیاری از روستاهای استان و...

● محدودیت‌ها و مشکلات روستاهای استان

- سنتی بودن نظام تولید کشاورزی
- خرد بودن اراضی کشاورزی
- گسترش فیزیکی شهرها و تبدیل کاربری اراضی کشاورزی حاشیه شهرها به دیگر کاربری‌ها
- مهاجرت شدید از روستا به طرف شهرها و...

امروزه سکونتگاه‌های روستایی به علت نزدیکی به شهرها، وجود وسایل ارتباطی و آسفالت‌ه بودن راه‌ها، مشابه سکونتگاه‌های شهری شده است. همچنین ادامه روند توسعه کنونی شهرها منجر به توسعه آنها به سمت نواحی روستایی در حاشیه شهرها و از بین رفتن باغ‌ها و زمین‌های کشاورزی خواهد شد.

اکثر روستاهای استان در نواحی کوهپایه‌ای و جلگه‌ای استقرار یافته‌اند و تعداد کمی از روستاها در نواحی کوهستانی واقع شده‌اند. فعالیت‌های کشاورزی در پراکندگی سکونتگاه‌های روستایی استان نقش دارند. به دلیل همجواری زمین‌های کشاورزی با سکونتگاه‌های شهری و روستایی، همواره به عنوان تهدیدی جدی در جهت تبدیل زمین‌های زراعی به زمین‌های مسکونی (شهری و روستایی) محسوب می‌گردد. این تهدید، منابع آب اراضی کشاورزی استان را نیز شامل می‌شود.

شکل ۱۲-۲- نقشه پراکنندگی سکونتگاه‌های روستایی استان

آیا هیچ درباره آنچه کشت می‌کنید اندیشیده‌اید؟ آیا شما آن را می‌رویانید یا ما می‌رویانیم؟
(سوره واقعه آیه ۶۳ و ۶۴)

● منابع درآمد روستاییان : بیشتر درآمد روستاییان استان از طریق زراعت تأمین می‌شود. از دیگر منابع درآمد روستاییان می‌توان به باغداری، دامداری، صنایع دستی، صیادی، پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم و صنایع دستی اشاره نمود. ابریشم بافی بیشتر در روستاهای شرقی، صیادی در نواحی ساحلی و زنبورداری در نواحی جنگلی و کوهپایه‌ای استان انجام می‌شود.

شکل ۱۴-۲- زمین‌های کشاورزی - گرگان

شکل ۱۳-۲- مزرعه برنج - آزادشهر

جدول ۳-۲. وسعت اراضی زیر کشت استان گلستان به تفکیک زراعی و باغی، آبی و دیم به هزارهکتار در سال ۱۳۸۷

شرح	کل	آبی	دیم
زراعی	۶۰۶	۳۱۲	۲۹۴
باغ و قلمستان	۳۳	۲۳	۱۰
جمع	۶۳۹	۳۳۵	۳۰۴

۳- زندگی شهری

به شکل‌های زیر با دقت نگاه کنید چه تفاوت‌هایی در آن مشاهده می‌کنید؟

شکل ۱۶-۲. بافت جدید - گرگان

شکل ۱۵-۲. بافت قدیم - گرگان

جمعیت شهری استان گلستان در سال ۱۳۸۸ معادل ۸۸۷۶۴۱ نفر که حدود ۵۲/۵ درصد جمعیت استان در ۲۵ شهر استان ساکن می‌باشند. شهرهای استان به‌طور عمده جمعیت کمتر از پنجاه هزار نفر دارند. تنها دو شهر گرگان و گنبد دارای جمعیتی بیش از صد هزار نفر می‌باشند.

اکثر شهرهای استان از توسعه و بزرگ شدن روستاها به‌وجود آمده‌اند به‌همین دلیل به آنها روستا شهر می‌گویند. تنها شهرهای گرگان (استرآباد)، گنبد (جرجان) و گمیشان (گمش‌تپه) قدمت دیرینه‌ای دارند.

نواحی جلگه‌ای و پست به لحاظ شرایط مساعد و مناسب طبیعی و اقلیمی از حداکثر مناطق شهری برخوردار می‌باشد. چنانکه تمام شهرهای استان در ارتفاع کمتر از ۲۰۰ متر از سطح دریا قرار دارند. از نظر پراکندگی جغرافیایی عمدتاً شهرها در امتداد غربی - شرقی منطبق بر جاده ارتباطی و ترانزیتی تهران - گرگان - مشهد شکل گرفته‌اند؛ اما این شبکه ارتباطی باعث پیوند منسجم و منظمی بین نواحی شهری استان به یکدیگر نمی‌شود.

در نواحی جلگه‌ای شمالی استان به‌دلیل وجود اراضی شور، محدودیت آب و خاک، آب و هوای خشک و نیمه‌خشک و در نواحی کوهستانی جنوب استان به لحاظ شرایط اقلیمی سرد، اراضی سنگلاخی و ناهموار، دامنه‌های پرشیب از حداقل تراکم جمعیتی و نقاط مسکونی برخوردار است.

اتکا به تولیدات کشاورزی و عدم توسعه بهینه صنعت، سبب عدم رشد پدیده شهرنشینی و ایجاد تعادل نسبی میان سکونتگاه‌های روستایی و شهری شده است.

بنادر استان گلستان

بندر ترکمن: این بندر در غرب استان قرار دارد که از شمال به جمهوری ترکمنستان، از شرق به شهرستان‌های گنبد کاووس و آق‌قلا، از غرب به دریای خزر و از جنوب به شهرستان کردکوی محدود است.

شکل ۱۷-۲- اسکله تفریحی - بندر ترکمن

جغرافیای انسانی استان

جاذبه‌های گردشگری بندر ترکمن عبارت است از : بازارچه ساحلی و اسکله تفریحی بندر ترکمن.

شکل ۱۸-۲- اسکله تفریحی - بندر ترکمن

شکل ۱۹-۲- بازارچه ساحلی - بندر ترکمن

بندر گز: این بندر در غرب استان و جنوب خلیج گرگان قرار دارد. بندر گز کوچک‌ترین شهرستان استان گلستان می‌باشد. این منطقه به علت پایین بودن از سطح دریا فاقد هرگونه بلندی بوده و کاملاً هموار و جلگه‌ای است. از جاذبه‌های گردشگری این بندر به چشمه قلقلی و توسکا چشمه می‌توان اشاره نمود.

شکل ۲۰-۲- اسکله تفریحی - بندر گز

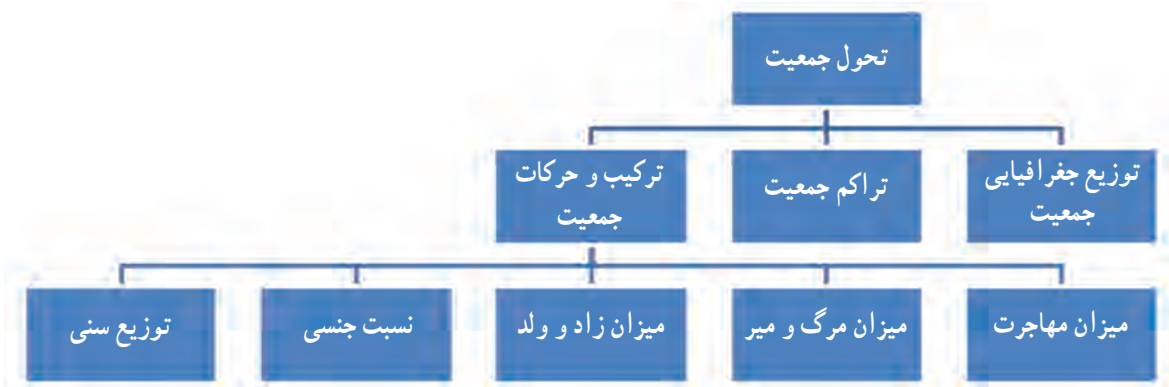
فعالیت گروهی ۲-۲

- ۱- به نظر شما چرا مهم‌ترین منبع درآمد روستاییان استان، زراعت است؟
- ۲- در شیوه‌های کشاورزی گذشته و امروزه چه تفاوت‌هایی مشاهده می‌شود؟
- ۳- پراکندگی شهرهای استان عمدتاً در چه امتدادی قرار دارد؟
- ۴- چرا تعداد و تراکم شهرهای استان در نواحی جلگه‌ای شمال به حداقل رسیده است؟
- ۵- وجود بندر ترکمن و بندر گز چه تأثیری بر شکوفایی اقتصاد استان دارد؟

درس ۸ جمعیت استان و حرکت آن

او به شماره تمام موجودات کاملاً آگاه است.
(سوره مریم، آیه ۹۴)

امروزه تعداد جمعیت و ویژگی‌های مرتبط با آن، پایه و زیربنای هرگونه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری است. در واقع جمعیت از جمله موضوعات مهم اقتصادی و اجتماعی در هر جامعه‌ای محسوب می‌شود که بر عملکرد اقتصادی و اجتماعی جامعه اثر می‌گذارد و در عین حال از سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی نیز تأثیر می‌پذیرد. به سبب اهمیت آگاهی از ویژگی‌های جمعیتی در تهیه برنامه‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی، در این درس تلاش می‌شود بخشی از ویژگی‌های جمعیتی استان به طور مختصر ارائه گردد.

شکل ۲۱-۲- نمودار ویژگی‌های جمعیتی استان

توزیع جغرافیایی جمعیت

اگر به توزیع جغرافیایی جمعیت کشور، استان و شهرستان خود بنگریم، در می‌یابیم که جمعیت به صورت یکسان و یکنواخت پراکنده نشده است.

شکل ۲۲-۲- نقشه پراکندگی جمعیت استان گلستان

جمعیت استان گلستان در اولین سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۳۵، معادل ۳۲۰۱۸۱ نفر بوده که از این تعداد ۲۱/۹ درصد آن شهرنشین و ۷۸/۱ درصد آن روستائین بوده‌اند. همچنین در سال ۱۳۸۵ از جمعیت ۱۶۱۷۰۸۷ نفری استان، ۴۹/۱۷ درصد آنان را شهرنشین و ۵۰/۸۳ درصد را روستائین تشکیل داده است.

پروای مطالعه

جدول ۴-۲- تحول جمعیت و توزیع جغرافیایی آن برحسب شهری و روستایی در استان گلستان

سال	جمعیت کشور به نفر	استان به نفر	جمعیت شهری به نفر	درصد شهرنشینی	جمعیت روستایی به نفر	درصد روستائین
۱۳۳۵	۱۸,۹۵۴,۷۰۴	۳۲۰,۱۸۱	۷۰,۰۳۴	۲۱/۹	۲۵۰,۱۴۷	۷۸/۱
۱۳۴۵	۲۵,۷۸۸,۷۲۲	۵۲۲,۲۷۵	۱۷۰,۷۹۱	۳۲/۷	۳۵۱,۴۸۴	۶۷/۳
۱۳۵۵	۳۲,۵۰۰,۰۰۰	۷۸۰,۹۴۴	۲۶۴,۲۵۴	۳۳/۸	۵۱۶,۶۹۰	۶۶/۲
۱۳۶۵	۴۹,۵۰۰,۰۰۰	۱,۱۴۵,۰۳۳	۴۲۲,۱۹۳	۳۷/۰	۷۲۱,۱۴۷	۶۳/۰
۱۳۷۵	۶۰,۰۵۵,۴۸۸	۱,۴۲۶,۲۸۸	۵۸۸,۹۸۵	۴۱/۳	۸۳۰,۱۷۱	۵۸/۲
۱۳۸۵	۷۰,۴۹۵,۷۸۲	۱,۶۱۷,۰۸۷	۷۹۵,۱۲۶	۴۹/۱۷	۸۱۹,۵۸۴	۵۰/۸۳

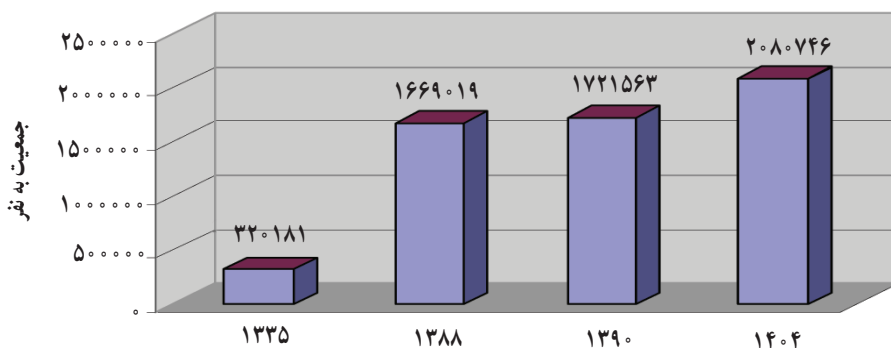

فعالیت گروهی ۲-۳

۱- با توجه به شکل ۲۳-۲ روند تغییرات جمعیت استان را تفسیر نمایید.

۲- با توجه به جدول ۲-۴، نمودار دایره ای درصد جمعیت شهرنشین و روستانشین استان را در سال ۱۳۸۵ ترسیم نمایید.

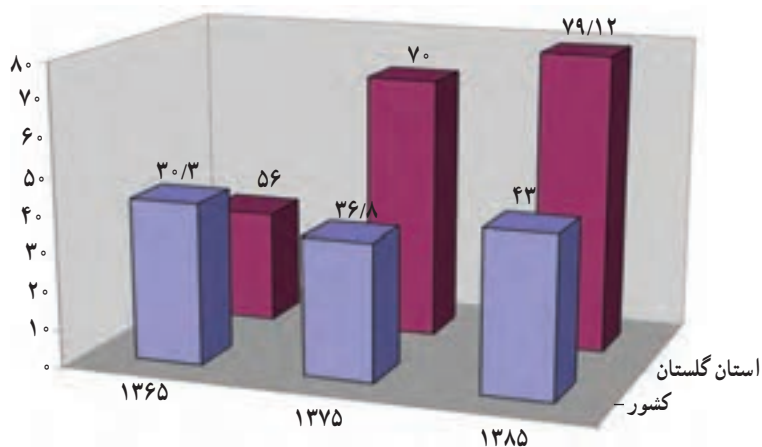
۳- چه عواملی باعث شده که از جمعیت روستانشین استان کاسته و بر جمعیت شهرنشین افزوده گردد؟

شکل ۲۳-۲- نمودار ستونی از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۸ و پیش‌بینی روند افزایش جمعیت استان در سال‌های ۱۴۰۴-۱۳۹۰

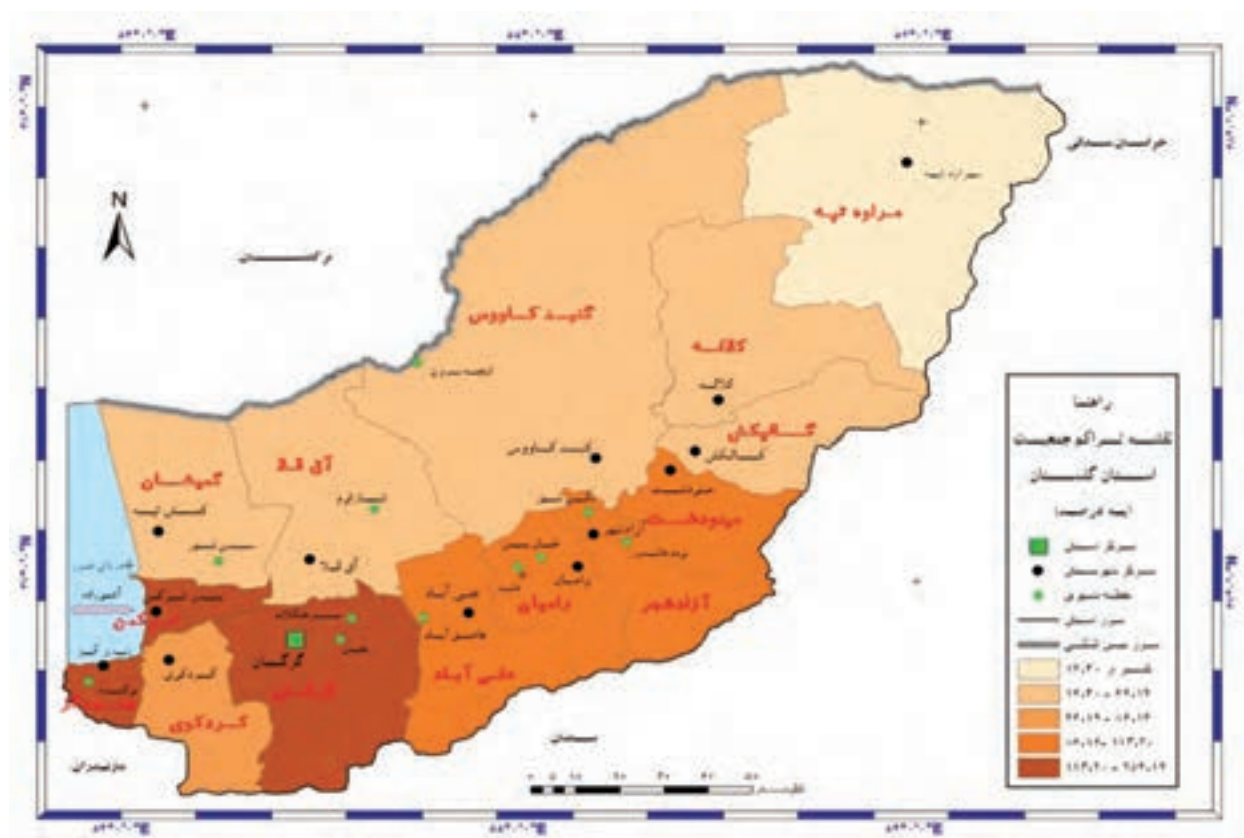
بیشترین نسبت جمعیت شهرنشین استان بر اساس اطلاعات سال ۱۳۸۸ به شهرستان گرگان با ۷۵/۵ درصد و بیشترین نسبت روستانشینی به شهرستان مراوه تپه با ۸۴/۹ درصد اختصاص داشته است.

تراکم جمعیت

شکل ۲۴-۲- نمودار ستونی مقایسه تراکم جمعیت استان به کشور ۸۵-۱۳۶۵

تراکم جمعیت کشور در سال ۱۳۶۵، ۳۰ نفر، در سال ۱۳۷۵ به ۳۷ نفر و در سال ۱۳۸۵ به ۴۳ نفر در هر کیلومتر مربع رسیده است. تراکم جمعیت استان در این سال‌ها به ترتیب ۵۶، ۷۰ و ۷۹ نفر در کیلومتر مربع بوده است. استان گلستان عمدتاً به دلیل شرایط جغرافیایی و اقلیمی و نیز دستیابی به منابع آب، جزء استان‌های متراکم کشور بوده، به طوری که طی دو-سه دهه اخیر، میزان تراکم جمعیتی آن همواره بالاتر از میانگین تراکم جمعیتی کشور می‌باشد.

شکل ۲۵-۲. نقشه تراکم جمعیت استان گلستان به تفکیک شهرستان در سال ۱۳۹۰

به شکل ۲۵-۲ نگاه کنید؛ پر تراکم ترین شهرستان ها از نظر جمعیت، شامل ..... و ..... و ..... و کم تراکم ترین شامل ..... می باشند.

با توجه به شکل ۲۴-۲ چرا تراکم جمعیت در استان گلستان بیشتر از میزان تراکم کشوری است؟

ترکیب و حرکات جمعیت

۱- توزیع سنی: سن یکی از متغیرهای اصلی جمعیت است که در قالب موضوعاتی چون مولید، مرگ و میر، فعالیت، ازدواج، آموزش و...، از اهمیت ویژه ای برخوردار می باشد.
درصد جمعیت گروه سنی ۱۴- سال در استان گلستان طی سال های ۶۵ تا ۱۳۸۵ از ارقام کل کشور بیشتر بوده است. همچنین درصد گروه های سنی ۱۵ تا ۶۴ سال و ۶۵ ساله و بیشتر استان در طی سه سرشماری اخیر پایین تر از نسبت کشوری است.

جغرافیای انسانی استان

جدول ۵-۲- تحولات ساختار سنی کشور و استان طی ۸۵-۱۳۶۵

۱۳۸۵		۱۳۷۵		۱۳۶۵		شرح	
درصد	جمعیت	درصد	جمعیت	درصد	جمعیت		
۲۵	۱۷۶۸۱۶۲۹	۳۹/۵	۲۳۷۲۵۵۴۵	۴۵/۱	۲۴۴۷۴۰۱۷	۰-۱۴	کشور
۶۹/۷	۴۹۱۵۷۵۶۲	۵۶/۱	۳۲۷۳۴۷۶۲	۵۱/۵	۲۵۴۶۹۲۷۵	۱۵-۶۴	
۵/۱	۳۶۵۶۵۹۱	۴/۴	۲۵۹۵۱۸۱	۳	۱۵۰۱۷۱۸	+۶۵	
۲۷/۱	۴۳۹۶۲۱	۴۲/۳	۶۰۴۴۴۷	۴۸/۳	۵۵۳۳۷۷	۰-۱۴	استان گلستان
۶۸/۵	۱۱۰۸۱۷۹	۵۴/۰۵	۷۷۰۹۸۱	۴۹/۱	۵۶۲۶۵۸	۱۵-۶۴	
۴/۲	۶۹۲۸۷	۳/۵	۵۰۷۳۱	۲/۴	۲۷۷۱۳	+۶۵	

با توجه به جدول ۵-۲ دلایل کاهش بیش از ۲۰ درصدی جمعیت استان در سنین ۱۴-۰ ساله در طی دو دهه ۱۳۸۵ نسبت

به ۱۳۶۵ چیست؟

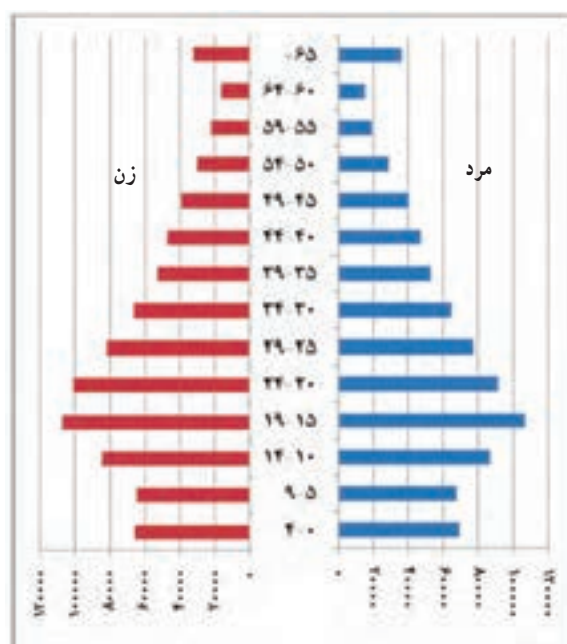
۲- نسبت جنسی: نسبت جنسی در استان گلستان، در سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ به ترتیب برابر با ۱۰۲/۸، ۹۹/۲ و

۹۸/۹ بوده که روند نزولی داشته است.

به منظور درک عینی تر هرم جمعیت استان، به انعکاس هرم سنی در طی دو دهه ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ می‌پردازیم.

۱۳۷۵

۱۳۸۵

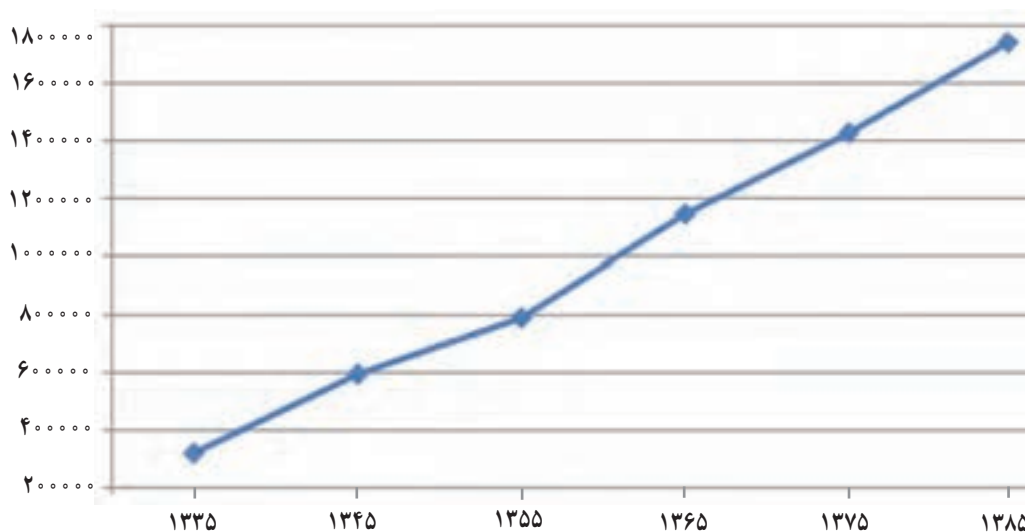
شکل ۲۶-۲- هرم سنی جمعیتی تعداد گروه‌های سنی به تفکیک جنسی در سال ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵

فعالیت گروهی ۲-۴

- ۱- بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰ شکل هرم جمعیتی استان یا شهرستان خود را رسم کنید.
- ۲- آیا در شکل هرم جمعیتی استان در طی سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ تفاوتی مشاهده می‌گردد؟ به صورت گروهی بررسی نمایید.

۳- رشد جمعیت: رشد جمعیت از نظر کمی عبارت است از افزایش یا کاهش نسبی جمعیت در زمان معین. (معمولاً در یک سال). در صورتی که رشد جمعیت افزایش داشته باشد؛ می‌توان گفت جمعیت دارای رشد مثبت و در صورت کاهش، رشد منفی دارد. مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر رشد جمعیت عبارت‌اند از: زاد و ولد، مرگ و میر و مهاجرت.

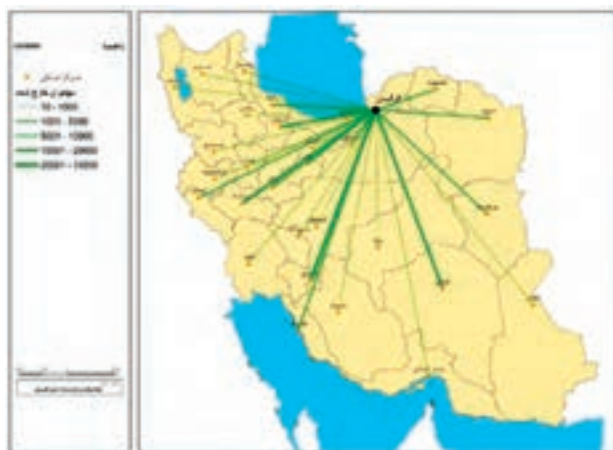

شکل ۲۷-۲- نمودار جمعیت استان طی سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۸۵

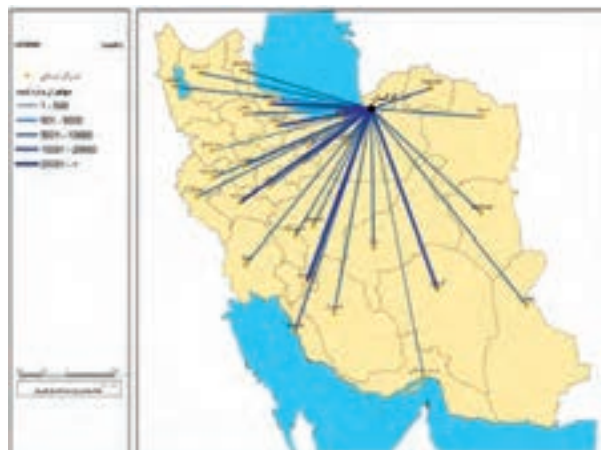
- ۴- میزان زاد و ولد (موالید): در استان، میزان زاد و ولد در سال ۱۳۶۵، $۴۸/۶$ نفر در هزار؛ در سال ۱۳۷۵، $۲۴/۸$ نفر و در سال ۱۳۸۵، $۲۰/۸۱$ نفر در هزار بوده است.
- ۵- میزان مرگ و میر: میزان مرگ و میر در استان گلستان در سال ۱۳۸۵ برابر با $۴/۸$ نفر (نقاط شهری استان $۴/۷$ و در نقاط روستایی $۴/۹$) در هزار محاسبه شده است. میزان مرگ و میر استان (شهری و روستایی) پایین‌تر از رقم کشوری است.
- ۶- میزان مهاجرت: استان گلستان یکی از استان‌های مهاجرپذیر کشور محسوب می‌شود. شهرستان‌های گرگان و گنبد کاووس به عنوان دو قطب برخوردار از امکانات و خدمات و ظرفیت‌های فعالیت و سکونت، بیشترین شمار و نسبت جمعیت مهاجر وارد شده به استان و جابه‌جا شده در استان را به خود اختصاص داده‌اند. استان‌های تهران، خراسان رضوی، مازندران، سیستان و بلوچستان و سمنان عمده‌ترین استان‌های مهاجر فرست به استان گلستان بوده‌اند.

جغرافیای انسانی استان

شکل ۲-۲۹- مهاجرین خارج شده از استان گلستان

شکل ۲-۲۸- مهاجرین وارد شده به استان گلستان

فعالیت گروهی ۲-۵

- یکی از موضوعات زیر را انتخاب و درباره آن تحقیق کنید.
- الف) علل مهاجرت به استان گلستان.
- ب) مهم ترین پیامدهای مطلوب و نامطلوب مهاجرت برای مبدأ و مقصد.

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان گلستان

ویژگی های فرهنگی استان

بازشناسی هویت فرهنگی استان

درس ۹

«ای مردم! ما شما را از مرد و زنی آفریدیم و شما را به تیره‌ها و قبیله‌ها تقسیم کردیم تا یکدیگر را بشناسید. ارجمندترین شما نزد خدا پرهیزکارترین شماست، البته خدا از حال شما کاملاً آگاه است».

(سوره حجرات: آیه ۱۳)

به تصاویر صفحه قبل با دقت بنگرید؛ پس از مشورت با اعضای گروه و بحث و بررسی پیرامون آنها، به سؤالات زیر پاسخ دهید؛ هریک از تصاویر نشانگر چیست؟

چرا باید هویت فرهنگی خویش را بشناسیم؟

تنوع اقلیمی و جاذبه‌های طبیعی تنها عامل شهرت استان گلستان نیست. بلکه، وجود گروه‌های مختلف مذهبی و قومی همچون رنگین کمانی از هویت اسلامی و ایرانی، این استان را به‌عنوان «ایران کوچک»، نمایانده است. نمایش جاذبه‌های فرهنگی به شکل پوشش‌ها، زبان‌ها و گویش‌ها، آداب و رسوم، باورها و... در کنار جاذبه‌های چشم‌نواز طبیعی، باعث برجستگی این استان شده است. در این درس به اختصار به معرفی اقوام، دین و مذهب، زبان و گویش، ادبیات شفاهی، صنایع دستی، موسیقی، پوشاک استان می‌پردازیم و بررسی بیشتر پیرامون آن را بر عهده شما می‌گذاریم.

اقوام

در این استان اقوام مختلفی شامل فارس‌ها (استرآبادی‌ها، مازندرانی‌ها، کتولی‌ها، سیستانی‌ها و...)، ترکمن‌ها و سایر قومیت‌ها (ترک، کرد، بلوچ، قزاق و...)، زندگی می‌کنند. استان گلستان با توجه به ویژگی‌های طبیعی، اقلیمی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی در دوره‌های مختلف، پذیرای اقوام گوناگونی بوده که به این استان مهاجرت کرده‌اند.

دین و مذهب

اکثریت جمعیت استان، اهل تشیع و اقلیتی را اهل تسنن تشکیل می‌دهند. همچنین گروه اندکی پیرو سایر ادیان و فرق می‌باشند. اهل تشیع را گروه‌های فارس، سیستانی، ترک، کرد و... و اهل تسنن را نیز گروه‌های ترکمن، بلوچ و قزاق تشکیل می‌دهند.

نکته: آنچه را که در این استان به‌ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی به چشم می‌خورد؛ تأکید همه مذاهب و اقوام بر هویت اسلامی و ایرانی است، که بدون تردید در سطح کشور کم نظیر است. آیا می‌دانید این پدیده، همچون خاری در چشم دشمنان انقلاب اسلامی ایران است؟

زبان و گویش

مردم استان به گویش‌ها و زبان‌های مختلفی صحبت می‌کنند. از جمله به گویش‌های استرآبادی، مازندرانی، کتولی، سیستانی، شاهرودی، خراسانی و... و زبان‌های ترکمنی، ترکی، بلوچی و... می‌توان اشاره کرد.

فعالیت گروهی ۱-۳

۱- زبان‌ها و گویش‌های مختلفی که در محل زندگی شما وجود دارد را شناسایی و مطابق با آن، جدول زیر را تکمیل نمایید.
شما می‌توانید واژه‌های مختلفی را در زبان‌ها و گویش‌های مختلف مردم استان، در قالب جدولی به کلاس ارائه دهید.

واژه‌ها زبان / گویش	بررسی کردن	مادر بزرگ	پدر	کف زدن
استرآباد	چُکُلیدن		دادا	
مازندرانی				
کتولی				
ترکمنی				
سیستانی				
ترکی				
...				

۲- چرا برخی از نوجوانان و جوانان به هنگام سخن گفتن حتی در نزد آشنایان، زبان و گویش محلی خود را پنهان می‌کنند؟

۳- چرا برخی از پدران و مادران جوان در خانواده با کودک خود به زبان و گویش مادری سخن نمی‌گویند؟

ادبیات شفاهی و فولکلور: استان گلستان با داشتن تاریخ کهن پنج هزار ساله و برخورداری از تنوع قومی و فرهنگی، همچون رنگین کمانی در ایران زمین می‌درخشد. این ویژگی، آداب و رسوم مختلفی را برای آنان به ارمغان داشته است؛ با توجه به

شرایط ساختار در حال گذار کشور و استان (سنتی به صنعتی شدن)، برخی از باورها و رفتارها در حال فراموشی است، بنابراین برای آشنایی با این گنجینه غنی، به معرفی برخی از این ویژگی‌ها می‌پردازیم.

- انتظار داریم با مشاهده، مصاحبه و بررسی منابع تاریخی در ارتباط با فرهنگ استان و شهرستان محل زندگی، موزه کوچکی از مردم شناسی در آموزشگاه یا مجتمع آموزشی ایجاد نمایید.
- بازدید از موزه مردم شناسی به عنوان یکی از فعالیت‌های علمی این درس حتماً مورد توجه قرار گیرد.

فعالیت گروهی ۲-۳

با راهنمایی دبیر محترم، در خصوص یکی از ویژگی‌های فرهنگ عامیانه یا هنر و صنایع دستی که در بین اقوام (داستان‌ها، افسانه‌ها، ضرب‌المثل‌ها، ترانه‌ها، سرگرمی‌ها، مراسم اعیاد (عید قربان، عید فطر، عید غدیر) جشن‌های عروسی، تولد، نام‌گذاری نوزاد، عزاداری‌ها، محرم یا فوت بستگان، انواع غذاهای محلی، شیرینی‌ها، بازی‌های بومی و محلی، هنرها، صنایع دستی و بومی و... شما رایج و مرسوم بوده است، تحقیق و در کلاس ارائه کنید.

پیشتر بدانیم

ماه مبارک رمضان و عید فطر: یکی از آدابی که از گذشتگان در بین مردم استان گلستان رایج بوده است، بیدار کردن همسایه‌ها و اهل محل، هنگام سحر و مدتی قبل از اذان صبح بود، تا خواب نمانند و برای صرف غذای سحری آماده شوند. در قدیم فردی ظرفی حلبی را در دست می‌گرفت و بر آن می‌کوبید و در کوچه‌ها می‌گردید و با ابیاتی موزون، «سحرخوانی» می‌کرد و از این طریق مردم را از خواب بیدار می‌کرد. همچنین شلیک کردن تفنگ و نیز شلیک کردن گلوله توپ از سوی پادگان‌گران از دیگر شیوه‌های بیدار کردن روزه‌داران هنگام سحر بود. اما اکنون قرائت قرآن، دعا و مناجات همراه با آیین‌های مذهبی خاص، باورها و اعتقادات عامیانه، همراه با پخت آش محلی و نان سنتی جلوه خاصی در این ماه دارد. در نخستین ساعات صبح روز عید فطر، مردم به مساجد خصوصاً مصلی‌ها و مسجد جامع می‌روند تا در نماز جماعت عید فطر شرکت نمایند. نمازگزاران پس از پرداخت فطر به دیدار هم می‌روند.

پختن نان محلی همراه با حلوی برنجی، آردی و گردویی در عید فطر و توزیع آن برای همسایگان و نزدیکان، یکی دیگر از رسم‌هایی است که در بین مردم منطقه هنوز متداول است.

ویژگی های فرهنگی استان

عید غدیر خم : شیعیان استان گلستان با شور و شکوه خاصی، این روز را جشن می گیرند. دیدار سادات، یکی از برنامه های این عید می باشد. خانواده های سادات در منزل خود جشنی برپا نموده و با شیرینی، میوه و چای از مدعوین پذیرایی نموده و همچنین سکه ای جهت تبرک به مهمانان هدیه می دهند.

عید باستانی نوروز : یکی از رسم های دیرینه در برخی از نواحی این استان، استقبال با شکوه از عید نوروز و آیین های مربوط به آن می باشد. نمونه ای از این مراسم، موسیقی نوروزی، نوروز خوانی، میرنوروزی، خانه تکانی، سفیدگری، حمام عیدی، چهارشنبه سوری و قاشق زنی، دعا گری، دادن خیرات برای اموات یا مراسم ختم آخر سال، حضور بر مزار در آخرین پنجشنبه سال، عرفه، کوزه اندازی و زالو اندازی، تهیه خوراکی ها و شیرینی ها و شکلات های عید نوروز، فال گوش، تحویل سال، عید دیدنی، بازی های نوروزی، سیزده بدر و ... را می توان نام برد.

ماه محرم : در این ماه، همه شهرها و روستاهای استان گلستان در غم و ماتم فرو رفته و اقشار جامعه با پوشیدن لباس مشکی و آویز کردن پرچم سیاه بر سر در خانه و مکان کسب، سر در مساجد و حسینیه ها خود را در ایام سوگواری سهیم می دانند. اقوام مختلف استان (استرآبادی، کتولی، مازندرانی، سیستانی، شاهرودی، کاشمیری و نیشابوری، ترک و ...)، طبق آداب و رسوم خود به عزاداری می پردازند که از جمله مراسم عمده آنها روضه خوانی، توزیع نذورات، تعزیه و شبیه خوانی و راه اندازی دسته های سینه زنی و زنجیرزنی است. پرشورترین مراسم این ماه، از یکم تا دهم محرم به ویژه در روز نهم و دهم و اربعین امام حسین (ع) و یارانش است، که با برگزاری مراسم سینه زنی و زنجیرزنی، علم گردانی و تعزیه خوانی، واقعه خونین کربلا زنده نگه داشته می شود. همچنین نذورات محرم با اشکال گوناگون همچون نذر قربانی کردن گوسفند هنگام ورود علم، نذر قربانی کردن گوسفند در روز عاشورا و تحویل به مسجد یا تکیه محل جهت استفاده در غذای حسینی، همیاری در خرج و مخارج ایام محرم به صورت پول نقد یا اجناس که متداول ترین آن برنج و گوشت است، می باشد. اهل سنت استان احترام خاصی در این ایام برای نوه پیامبر اعظم (ص)، حضرت سید الشهدا (ع)، قائل هستند و در روز عاشورا و اربعین با برگزاری مراسم و شرکت در آن، با این واقعه مذهبی و تاریخی احساس همدلی می نمایند.

شکل ۲-۳- مراسم زنجیر زنی هیئت های مذهبی

شکل ۱-۳- آیین سنتی دسته چوبی گرگان

ورزش‌های بومی و محلی

بررسی سابقه ورزش‌های بومی در این استان نشان می‌دهد که بازی‌های بی‌شماری متأثر از خرده فرهنگ‌های قومی وجود داشته است. که هر یک از این بازی‌ها دارای اهداف، آثار و نتایج روانی، اجتماعی، جسمی و حرکتی و... مطلوبی بوده‌اند. بر اساس مطالعات موجود برخی از این بازی‌ها عبارت‌اند از:

اسب دوانی، رقص خنجر، کشتی باشال، تَش و آو، چلیک چلیک، هفت سنگ، چولنگ بازی، پاچو جنگی، کلاه بازی، پاره پاره، تنه به تنه، پاچو با توپ، کبدی، وسطی، خط و نشان، بالا بلندی، بُرده بُرده، لی لی، تیله بازی (گاله بازی، تک بازی) توپ کش، گرگ بازی، چوب بازی و....

شکل ۳-۳- ذکر آیین رقص خنجر

شکل ۳-۴- مسابقه اسب دوانی

فعالیت گروهی ۳-۳

با همکاری و راهنمایی دبیر محترم ورزش، در طول سال روزی را به برگزاری ورزش‌های بومی و محلی خود اختصاص دهید.

از طریق مصاحبه با بزرگ‌ترها یا مطالعه منابع مرتبط، یکی از بازی‌های بومی و محلی که در محل زندگی شما رایج بوده است را انتخاب و جدول زیر را کامل کنید و به کلاس ارائه دهید.

جدول ۱-۳- معرفی بازی‌های بومی و محلی شهرستان محل زندگی

نام بازی	
جنسیت شرکت کنندگان (مذکر یا مونث)	
دامنه سنی شرکت کنندگان	
نوع بازی (فردی یا گروهی)	
تعداد بازیکنان	
وسایل مورد نیاز	
اهداف بازی	
آثار و نتایج بازی	
نحوه اجرای بازی و قوانین آن	

صنایع دستی

صنایع دستی هر چند با گذشت زمان و تغییر در سبک زندگی، بخش‌هایی از آن به فراموشی سپرده شده، ولی هنوز حیات پررنگی دارد. پیشینه صنایع دستی در جلگه گرگان به قرن‌ها می‌رسد. هنر سفال و آبگینه سالیان سال آتش کوره‌ها را گرم نگه می‌داشت. دوره تاریخی سفال جرجان، از دوره ساسانی آغاز می‌شود و در دوره صفوی به پایان می‌رسد. در قرون اولیه اسلامی (قرن سوم تا ششم هجری)، علاوه بر سفال، شیشه هم ارمغان دستان جرجانی‌ها بوده است؛ که آوازه جهانی دارد.

جدا از سفال و شیشه که دیگر به فراموشی سپرده شده‌اند، صنایع دستی فعلی استان عبارت‌اند از: فرش ترکمنی، قالیچه، قارچین، گلیم، نمبافی، گل دوزی، سوزن دوزی، ابریشم دوزی بر پارچه، زیور آلات ترکمنی، ساختن آلات موسیقی، سببافی، ریسندگی و بافندگی الیاف، پارچه بافی و تولید وسایل چوبی است.

موسیقی

موسیقی محلی استان گلستان در بین اقوام گوناگون ساکن رواج دارد. در این میان موسیقی ترکمنی، کنولی، استرآبادی و تبری از جایگاه برجسته‌ای برخوردار بوده که به اختصار بدان می‌پردازیم.

بیشتر بدانیم

ترانه‌های محلی: دو بیتی‌های تبری گلستان، در فضای ساده و بی‌آلایش روستایی و به دور از پیرایه‌های تحمیلی می‌باشد؛ و بیشتر برآمده از فضای محیط زندگی، عشق و دلدادگی، غم‌ها و شادی‌ها، حوزه‌های مرتبط با کار کشاورزی و فعالیت دام و نظایر این‌ها است. از جمله موضوعاتی که در این ترانه‌ها به چشم می‌خورد سخن از خدا، امامان و اماکن مذهبی، گالشی و چوپانی، شالیزار، مزرعهٔ پنبه، غربت، انتظار، نامه‌نویسی به یار، نوازش، قهر و نارضایتی، دعا، وضو، زیارت، پند و اندرز، ظلم ستیزی، بی‌مهری زمانه و اسامی برخی زنان، اماکن و... بوده است. اشعاری که در استرآباد در مراسم شادی مثل عقد، عروسی و... خوانده می‌شدند. با کف‌زدن‌های پی‌درپی همراه بود. به‌عنوان مثال شادیانه عروسی:

نون و پنیر اُردیم
سوار بر تختِ بَشه
دُخترِ تان رِ بُردیم
عروس سفید بختِ بَشه

شکل ۵-۳- موسیقی ترکمن

پوشاک: در این استان با توجه به ویژگی‌های قومی و فرهنگی، لباس‌های مختلفی رایج بوده است. مردم کنول دارای پوشاک و البسه محلی مخصوص خود که از قدیم الایام از آن استفاده می‌کردند و امروزه در برخی روستاها و یا در برخی مراسم‌ها از آنها استفاده می‌نمایند. نواربافی کنول از جمله هنرهایی است که زنان هنرمند این منطقه در تهیه پوشاک سنتی به آن می‌پردازند، که طی این فرآیند، سرآستین‌ها، دور یقه، چاک پهلو و جلوی لباس، سجاف پوشاک و غیره را تزیین می‌کنند.

زنان در بندرگز، «جومه» و «چرخ‌شلوار» و مردان «جومه یقه کج» و «شلوار سیاه» بر تن می‌کردند. نوع سرپوش‌ها، تن پوش‌ها و پاپوش‌های زنانه و مردانه نیز متأثر از شرایط محیطی و فرهنگی متفاوت بود. مردم ساکن در شهرستان‌های مینودشت و آزادشهر و رامیان در فرهنگ بومی خود دارای البسه و پوشاک مخصوص می‌باشند. مواد اولیه در تهیه لباس در این منطقه، پارچه‌های ابریشمی است. به دلیل وجود پتانسیل موجود که همانا نوغان‌داری و ابریشم‌بافی است، ساکنین مبادرت به تولید البسه ابریشمی می‌کنند. تا چند دهه اخیر (حدود سال ۱۳۴۰ ه. ش)، پارچه‌های ابریشمی در این منطقه بسیار مورد استفاده قرار می‌گرفت، ولی با ورود پارچه‌های نخی و ارزان قیمت، پوشاک محلی از رونق افتاد. در مینودشت و رامیان بیشتر در مراسم تولد، ازدواج، و فوت از پوشاک محلی خود استفاده می‌کنند.

فعالیت گروهی ۳-۴

- ۱- نمایشگاه عکسی از پوشاک و لباس‌های سنتی، صنایع دستی و آثار هنری شهرستان محل زندگی یا استان در آموزشگاه یا مجتمع آموزشی برگزار کنید.
- ۲- یکی از غذاهای سنتی (شیرینی، حلوا و...) بومی و محلی خود را تهیه و با برگزاری نمایشگاه در آموزشگاه، آن را به دوستانتان معرفی کنید.
- ۳- بانک اطلاعاتی از تمامی افرادی که در احیای میراث غنی فرهنگی گذشتگان در موضوعات مختلف، قدم‌های مثبتی برداشته اند تهیه و در کلاس ارائه نمایید.

فصل چهارم

پیشینه و مفاخر استان گلستان

پیشینه و مفاخر استان

درس ۱۰ گذشته استان و مراکز اولیه تمدن

پیشینه تاریخی استان گلستان

استان گلستان یکی از کهن ترین مراکز تمدنی در ایران است و به علت موقعیت ممتاز جغرافیایی، توانمندی های اقتصادی و ویژگی های طبیعی همواره یکی از کانون های تحولات تاریخی بوده است. بسیاری از نویسندگان و سفرنامه نویسان داخلی و خارجی به نحوی در آثارشان به آن اشاره نموده اند. در این درس با تحولات تاریخی، آثار تمدنی و میراث های فرهنگی استان محل زندگی خود آشنا می شوید.

شکل ۱-۴- غار کیارام - گالیکش

تحولات تاریخی

الف) استان در دوره پیش از تاریخ

آیا می دانید سکونتگاه های اولیه در استان کدام اند؟

بر اساس کاوش های باستان شناسی در غار «کیارام» در شش کیلومتری شرق روستای فرنگ از توابع شهرستان گالیکش حدود چهل و پنج الی شصت هزار سال پیش گروه های انسانی در دوره پارینه سنگی از طریق شکار حیوانات و جمع آوری میوه های درختان در این غار می زیستند. این غار اکنون به عنوان کهن ترین مکان استقرار انسان در شمال کشور محسوب می شود.

علاوه بر این، بیش از سیصد تپه باستانی در استان مورد شناسایی قرار گرفته است که آثار به دست آمده در برخی از آنها نشان دهنده وجود مراکز تمدنی رشد یافته در دوره پیش از تاریخ می باشد؛ از جمله آن ها «تورنگ تپه» در ۱۹ کیلومتری شمال شرقی

شکل ۳-۴- آق تپه - گنبد

شکل ۲-۴- تورنگ تپه - گرگان

گرگان و «شاه تپه» در ۱۶ کیلومتری غرب گرگان که در آنها آثار مربوط به ۵۰۰۰ الی ۷۰۰۰ سال قبل مانند ظروف سفالی و مجسمه‌های گلی (از الهه مادر یعنی آناهیتا) کشف شده است. کهن‌ترین روستای استان در دوره پیش از تاریخ در آق تپه ۱۵ کیلومتری شمال شرقی گنبد در کنار سد گلستان تشکیل شده بود. دیگر تپه‌ها که در آن اکتشافات باستان‌شناسی صورت گرفته است می‌توان به یاریم تپه، نرگس تپه، تپه بازگیر و آلتین و تخماق و... اشاره کرد.

در دوره اساطیری مربوط به پیشدادیان، کیومرث نخستین (انسان) پادشاه افسانه‌ای ایران گرگان را به یکی از فرزندانش به نام ریغات (سیامک) واگذار کرد. نام گرگان بارها در افسانه‌های ایران مانند شاهنامه فردوسی و منابع قدیمی یونان باستان ذکر شده است.

فعالیت گروهی ۴-۱

- ۱- آیا در محل زندگی شما تپه باستانی وجود دارد؟ در مورد آن گزارش تهیه کنید.
- ۲- ما برای جلوگیری از حفاریات غیرمجاز آثار تاریخی، چه وظیفه‌ای داریم؟ بحث کنید.

ب) استان در دوره باستان (قبل از اسلام)

استان گلستان یکی از مکان‌هایی است که ۳۵۰۰ سال پیش آریایی‌ها پس از ورود به ایران در آن مسکن گزیدند. نام این منطقه در منابع تاریخی به اسم‌های مختلف آمده است، از جمله مورخین یونانی آن را «هیرکانی» و به طبع آن دریای خزر را هم دریای هیرکانی (دریای گرگان) می‌گفتند.

● وجه تسمیه گرگان و استرآباد: در مورد این اصطلاحات عقیده واحدی وجود ندارد. معروف است گرگین میلاد که پدرش به نام میلاد یکی از پهلوانان دوره کیخسرو بود، این شهر را بنا نهاد و به نام او گرگان نامیده شده است. برخی مورخین معتقدند چون مردم گرگان با شهامت بودند و در مقابل مهاجمانی مانند هپتالی‌ها ایستادگی می‌کردند از نظر بی‌باکی به گرگ تشبیه شده است.

مهم‌ترین اظهارنظری که در مورد واژه استرآباد وجود دارد این است که استر مخفف استار به معنی ستاره و آباد است، زیرا در زمان زرتشت ایرانیان کواکب را زائدالوصف معظم و بزرگ می‌گرفتند و این شهر را بدان اسم نامیدند. بسیاری از مورخین این اظهارنظر را موجه می‌دانند زیرا در حوالی شهر گرگان دو مرتع به نام‌های استار محله و استارین وجود دارد که معنی ستاره می‌دهد. برخی اصل آن را به نام زوجه «امیر کیخسرو» نسبت داده و برخی هم منسوب به استر همسر خشایارشا می‌دانند که معنی هر دو ستاره است.

بیشتر بدانیم

نام گرگان در کنیه بیستون داریوش هخامنشی «ورگانه» در اوستا «وهرگانه» و در کتب پهلوی یعنی بیشتر در دوره ساسانی «ورکان و گورکان» آمده و اعراب آن را جرجان می‌گفتند. بعد از قرن هفتم به نام ایالت استرآباد در تاریخ معروف گردیده است. هیرکان در قدیم نام ایالتی بزرگ بود که گرگان (جرجان قدیم) پایتخت آن بوده است. شهر بندری آبسکون در نزدیکی شهرستان گمیشان واقع شده بود. از شهرهای مهم آن گرگان قدیم (جرجان)، دهستان در ساحل شرقی دریای خزر، استرآباد (گرگان فعلی) و همیشه بوده است که تقریباً با جغرافیای استان گلستان امروزی منطبق است. در دوره مادها هیرکانی یکی از ساتراپ نشینان (ایالت) مهم بود. با ظهور کورش مردم هیرکانی به وی پیوستند. در لشکرکشی کورش به بابل تعداد زیادی سوار نظام هیرکانی قسمتی از سپاه او را تشکیل می‌دادند. اسکندر مقدونی پس از ورود به استان به سوی «زاد راکرت» (استرآباد) آمد این سرزمین را به سبب فراوانی محصولات سرزمین خوشبخت خواند. در دوره سلوکیان (جانشینان اسکندر) پارت و گرگان برای مدتی با ضرب سکه‌های طلا و نقره اعلام استقلال کردند. این سرزمین در دوره اشکانیان اهمیت بیشتری پیدا کرد، زیرا از یک طرف گرگان به صورت پایتخت غیر زمستانی شاهان اشکانی در آمد، از طرف دیگر در مسیر جاده ابریشم قرار گرفته بود. در قرن اول میلادی گلستان به صورت سرزمین مستقلی درآمد حتی سفیری به روم فرستاد.

● **شهر قدیم جرجان:** شهر گرگان که اعراب آن را جرجان گویند در نزدیک گنبد کاووس فعلی قرار گرفته بود که زمانی پایتخت سلسله آل زیار بوده است. این شهر بسیار بزرگ، توسط رود گرگان به دو قسمت تقسیم شده بود. یکی شهرستان در ساحل راست و دیگری بکرآباد در ساحل چپ رودخانه قرار گرفته بود. این شهر در ویرانه‌های قلعه‌ای از دوره ساسانیان ساخته شده بود. از خرابه‌های این شهر بناهایی از دوره سامانی و سلجوقی بدست آمده است.

بیشتر بدانیم

در دوره سلجوقیان صنعت شیشه‌گری به حد اعلای تولید و زیبایی خود رسید که نمونه‌های آن از خرابه‌های جرجان قدیم به دست آمده است ولی با تهاجم مغولان آن عظمت و شکوه خود را از دست داد. شهرهای جرجان و تمیشه نیز تخریب شدند. از آخرین امیران مغول طغا تیمورخان در استرآباد حکومت می‌کرد.

شکل ۵-۴- دیوار تمیشه - کردکوی

شکل ۴-۴- دیوار دفاعی گرگان - کلاله

در دوره ساسانیان این سرزمین در حفظ و حراست مرزهای شمالی نقش مهمی ایفا کرد. آثار باقیمانده دیوار بزرگ دفاعی گرگان و قلعه‌های متعددی که در طول مسیر این دیوار برای جلوگیری از تهاجم اقوام بیابان گرد مانند هیاطله احداث گردیده بود مؤید این ادعاست. به عقیده برخی مورخین این دیوار در دوره اشکانی ساخته شده و در عصر ساسانیان تجدید بنا شده است. از این دیوار در کتاب‌های تاریخی با نام‌های سد اسکندر، سد قزل آلان، سد فیروز و دیوار گرگان یاد کرده‌اند.

ج) دوره بعد از اسلام

بعد از پیروزی مسلمانان بر ایران، دین مبین اسلام در سال ۲۲ هجری قمری وارد استان گلستان گردید. این منطقه به دلایل حاصلخیزی زمین، رونق تجارت و موقعیت جغرافیایی همیشه مورد توجه فرمانروایان و کانون مهم تحولات تاریخ ایران قرار گرفته است؛ به طوری که در دوره امویان محل پناه برای مخالفین آنان مانند علویان درآمد. بقعه امامزاده یحیی بن زید در گنبد قابوس از میراث‌های این دوره است.

۱- دوره آل زیار: استان گلستان از قرن چهارم تا قرن ششم هجری قمری در اوج شکوه و عظمت خود به سر می‌برد. با روی کار آمدن سلسله آل زیار به مرکزیت گرگان (جرجان قدیم) این منطقه اهمیت ویژه‌ای پیدا کرد. شکوفایی صنایعی مانند ابریشم‌بافی، پرورش گیاهان دارویی، فلزکاری و ضرب سکه زبازند خاص و عام گردید. امیران این سلسله به علت توجه به فرهنگ و دانش به امیران روشنفکر معروف شدند. از بین آنها دو تن به علت تلاش برای گسترش علم و فرهنگ و آبادانی منطقه در تاریخ کشورمان از جایگاه خاصی برخوردارند یکی قابوس بن وشمگیر که خود به فارسی و عربی شعر می‌سرود. درباره بسیاری از دانشمندان نامدار نظیر ابوریحان بیرونی را به خود جلب کرده بود. دیگری کیکاوس بن اسکندر نوه قابوس مؤلف کتاب قابوس‌نامه است.

پیشتر بدانیم

ابوریحان بیرونی کتاب آثار الباقیه را در گرگان به اتمام رساند. ابن سینا به همراه ابوسهل گرگانی (بنابه قولی معلم ابن سینا بوده است) به گرگان آمد و در آنجا مشغول طبابت و تدریس شد. میل گنبد قابوس به عنوان بزرگترین برج آجری جهان و برج رادکان که به فرمان اسپهبد ابو جعفر محمد بن باوندی ساخته شد از میراث‌های معماری این دوره هستند.

شکل ۶-۴- برج قابوس - گنبد

۲- دوره سلجوقیان : در این دوره خواجه نظام الملک توسی وزیر برجسته سلجوقی مدارس به نام نظامیه در نقاط مختلف ایران از جمله در گرگان تأسیس نمود که در رشد فرهنگ و علم و دانش منطقه تأثیر زیادی داشت. شخصیت‌های بزرگی مانند ابومحمد غزالی به گرگان آمده و در نزد ابونصر اسماعیل گرگانی به تحصیل پرداختند. بزرگانی مانند لامعی گرگانی و شیخ ابوالقاسم جرجانی صوفی معروف، ابوروح گرگانی چشم پزشکی، فخرالدین اسعد گرگانی داستان سرای بزرگ فارسی در این دوره می‌زیستند. مسجد جامع گرگان و مناره آن در بازار قدیمی نعلبندان از یادگارهای دوره سلجوقیان می‌باشد این مسجد در دوره‌های بعدی مرمت گردیده است.

شکل ۸-۴- شهر قدیم گرگان (جرجان) - گنبد

شکل ۷-۴- مسجد جامع گرگان، دوره سلجوقی - گرگان

۳- دوره صفویه: با روی کار آمدن پادشاهان صفوی، حکومت متمرکزی در ایران برقرار شد، در این دوره گلستان را دارالمؤمنین می‌گفتند ظاهراً به علت سکونت زیاد سادات در این منطقه بوده است. از اقدامات مهم این دوره کوچاندن ایل قاجار به آق‌قلای امروزی، تأسیس قلعه مبارک آباد و پل تاریخی آن شهر، احداث جاده سنگ فرش شده بین مازندران و گلستان، تأسیس کاروان‌سراهایی مانند قزلق، رباط سرعلی آباد و مدارسی مانند دارالشفاء و عمادیه که هنوز هم مشغول فعالیت می‌باشند. در این دوره یک رشته ساختمان‌هایی در مرکز شهر گرگان (حوالی پارک شهر) بنام بناهای «دولت‌خانه» ساخته شد.

شکل ۹-۴- کاروانسرای قزلق، دوره صفوی - گرگان

در دوره صفویه عده‌ای از کردها از غرب ایران مهاجرت و در ناحیه استرآباد ساکن شدند که امروزه اهالی شهرستان کردکوی را تشکیل داده‌اند. در این دوره، شخصیت‌هایی از استان گلستان در دربار صفوی نفوذ داشتند، از جمله آنها امیر جلال الدین محمد استرآبادی و محمد یوسف استرآبادی سمت وزارت را داشتند.

شکل ۱۰-۴- پل تاریخی، دوره صفوی - آق‌قلا

۴- دوره معاصر : منطقه گلستان را باید مهد خاندان قاجار دانست؛ آنان در اواخر دوره صفوی نفوذ زیادی در منطقه پیدا کردند به طوری که فتح علی خان و محمد حسن خان قاجار در استرآباد تشکیل حکومت دادند. آقا محمدخان نیز برای مدتی به مرکزیت گرگان در این خطه به حکومت پرداخت. مجموعه عمارت‌هایی که در این دوره تعمیر یا احداث شده بود تحت عنوان کاخ آقا محمدخانی مشهور گردید. در این دوره انعقاد قراردادهای گلستان و ترکمن چای بین ایران و روس، باعث شد استان گلستان یکی از کانون‌های فعالیت روس‌ها در ایران گردد. آنها کنسولگری خود را در گرگان دایر نموده و سپس در سال ۱۲۵۶ هجری قمری جزیره آشوراده را نیز برای ایجاد پایگاه خود تصرف کردند. خرابه‌های پادگان نظامی آنها در این جزیره هنوز باقی مانده است. آنان همچنین از طریق بندر گز و گمیشان به روابط تجاری با ایران پرداختند، فانوس دریایی بندرگاز از آثار این دوره می‌باشد.

پیشینه و مفاخر استان

مردم گلستان در جنبش مشروطیت به رهبری افرادی مانند شیخ محمد حسین مقصدلو استرآبادی نقش فعالی ایفا کردند. محمدعلی شاه پس از برکناری از سلطنت، برای گرفتن مجدد تاج و تخت از طریق روسیه به منطقه آمد، ولی بدون نتیجه دوباره به روسیه متواری شد.

پیشتر پناه آیین

در دوره پهلوی استان گلستان به علت تصاحب املاک فراوان توسط آنها مورد توجه قرار گرفت. عملیات احداث خط آهن دربندرگز و بندرترکمن در سال ۱۳۰۶ شروع گردید. این امر سنگ بنای تشکیل شهرستان بندرترکمن محسوب می‌شود. در سال ۱۳۱۶ اولین قطار از این شهر به طرف تهران حرکت کرد و در همین سال به دستور رضا شاه نام استرآباد به گرگان تغییر یافت و در تقسیمات کشوری گرگان به همراه تهران، مازندران، سمنان، قم و کاشان در استان دوم کشور قرار گرفتند. در جنگ جهانی دوم استان گلستان توسط نیروهای شوروی سابق اشغال گردید. ساختمان کاخ موزه گرگان در پارک شهر در این دوره ساخته شد.

از دوره پهلوی دوم، استان گلستان تا سال ۱۳۷۶ جزئی از مازندران بود تا این که در همین سال با تصویب لایحه دولت در مجلس شورای اسلامی به استان مستقلی به نام «گلستان» در آمد. در جریان انقلاب در سال ۱۳۵۷ مردم استان به خصوص شهرگرگان به همراه مردم سایر نقاط ایران علیه رژیم پهلوی دست به قیام زدند کانون اصلی این قیام‌ها در خیابان شهدا بود. مزار شهدای شهر در امامزاده عبدالله گرگان قرار گرفته است.

شکل ۱۲-۴- کاخ آغامحم‌خانی - گرگان

شکل ۱۱-۴- بادگان نظامی روس‌ها در آشوراده

مشاهیر و بزرگان استان گلستان

استان گلستان در طول تاریخ پرفراز و نشیب خود چهره‌های ارزشمند و توانای زیادی را به عرصه فرهنگ و تمدن ایران و جهان اسلام ارائه کرده است. به طوری که «سهمی جرجانی» از دانشمندان قرن چهارم و پنجم هجری قمری در کتاب تاریخ جرجان خود بیش از هزار نفر از علما و بزرگان منطقه را معرفی کرده است. در اینجا نمونه‌هایی از بزرگان استان را معرفی می‌کنیم.

الف) شخصیت‌های علمی - مذهبی

۱- عبدالقاهر ابن عبدالرحمن گرگانی: وی بر اصول بلاغت در حد استادی تبحر داشت و پدر علم معانی و بیان لقب گرفت در قرن پنجم هجری قمری می‌زیست.

۲- میر سید شریف جرجانی: از مفاخر و دانشمندان قرن هشتم هجری قمری آثار و تألیفات او را بین ۳۰ تا ۵۰ کتاب ذکر کرده‌اند، بیشتر عمر خود را در شیراز سپری نمود. حافظ از شاگردان وی بوده است. کتاب «صرف میر» از کتاب‌های مهم درسی حوزه‌های علمیه است.

۳- میرزا ابوالقاسم حسینی موسوی فندرسکی استرآبادی: در سال ۹۷۰ هجری قمری در فندرسک (خان بین) متولد شد در حکمت، فلسفه، ریاضی و هندسه مقامی بلند داشت. آثار متعددی به فارسی و عربی نوشته است.

۴- میر محمد باقر داماد استرآبادی: او متولد استرآباد بود ولی قسمتی از زندگی خود را در اصفهان گذراند. وی از فلاسفه و مجتهدان نامدار جهان اسلام در عصر صفویه است و آثار مهمی در زمینه فقه، اصول، ریاضیات دارد. اما تألیفات فلسفی او از شهرت بیشتری برخوردار می‌باشد.

۵- حاج ملاقلیچ ایشان: وی از مجتهدین و پیشگامان ترویج علوم دینی در منطقه ترکمن صحرا بود که حوزه علمیه قلیچ ایشان در روستای کریم ایشان از توابع شهرستان کلالة را در دوره قاجار احداث کرد.

ب) شخصیت‌های علمی، ادبی و هنری

۱- ابوسلیک گرگانی: از شعرای قرن سوم هجری قمری، معاصر صفاریان بود. وی را از اولین سخن‌سرایان پارسی گوی ایران دانسته‌اند.

۲- فصیحی گرگانی: معاصر دوره آل زیار است. او افسانه‌ء وامق و عذرا را که اصل آن به زبان پهلوی بود به نظم درآورد.

۳- فخرالدین اسعد گرگانی: وی مهم‌ترین شخصیت نامی استان گلستان در دوره سلجوقی است. اثر معروف او مثنوی ویس و رامین در اصل به زبان پهلوی و از افسانه‌های کهن سال ایرانی دوره اشکانی می‌باشد این منظومه همانند شاهنامه فردوسی احیا کننده بخشی از میراث ادبی و فرهنگ ایران باستان است.

۴- لامعی گرگانی: معاصر دوره سلجوقی بود او در تشبیهات طبیعی و اوصاف بهار و خزان و غزل استاد بود.

۵- مختومقلی فراغی: او شاعر و دانشمند شهیر ترکمن بود که در روستای حاجی قوشان گنبد در سال ۱۱۵۳ هجری قمری متولد شد. تعالیم، آثار اشعار او تحولی عمیق در ادبیات ترکمن ایجاد نمود. قربان دردی ذیلی یکی از شعرای معروف ترکمن دوره قاجار خواهر زاده وی بوده است.

۶- ابو ابراهیم زین الدین سید اسماعیل جرجانی معروف به اسماعیل جرجانی: وی را بزرگ‌ترین پزشک مسلمان قرن

پیشینه و مفاخر استان

ششم دانسته اند. کتاب معروف او ذخیره خوارزمی در دوازده جلد جامع ترین کتاب طب فارسی است. جرجانی مدتی رئیس بیمارستان خوارزم (پایتخت دولت خوارزمشاهی) بود.

۷- ابوسهل بن یحیی مسیحی گرگانی: از پزشکان بزرگ قرن چهارم و پنجم است.

۸- ابراهیم استرآبادی: از خوش‌نویسان قرن دهم است که هنوز هم خط نستعلیقی از او بر درگاه کاشی‌کاری آستانه

حضرت معصومه (س) خودنمایی می‌کند.

(پ) مورخین

۱- حمزه بن یوسف السهمی معروف به سهمی جرجانی: مؤلف تاریخ جرجان متوفی ۴۲۷ هجری قمری.

۲- میرزا مهدی خان استرآبادی: او به مدت ۱۸ سال در دربار نادرشاه به عنوان منشی او خدمت کرد اثر مهم او «جهانگشای

نادری» می‌باشد.

۳- محمد صالح برهان استرآبادی: مؤلف «تذکره استرآباد و گرگان» بود که در عصر قاجار می‌زیست. این کتاب در شرح

احوال شاعران و بزرگان استرآباد و گرگان می‌باشد.

۴- مسیح ذبیحی: فرهنگی و مورخ دوره معاصر است که با جمع‌آوری اسناد و مدارک و تألیف آثاری مانند گرگان نامه در

معرفی سرزمین استان تلاش زیادی نمود. او در سال ۱۳۵۶ هجری شمسی وفات یافت.

● زنان نامدار استان گلستان

۱- زینب عجلیه: از زنان محدث قرن چهارم هجری بود.

۲- سعیده بکرآبادی جرجانی: محدث قرن پنجم هجری بود.

۳- زینب گرگانی: وی در فقه و حدیث استاد بود و در قرن هفتم می‌زیست.

۴- بی‌بی خانم: از زنان متفکر دوره ناصرالدین شاه بود.

۵- سیده بیگم: از سادات گرگان بود. تخلص وی در شعر ملکای بود.

فعالیت گروهی ۲-۴

– در مورد یکی از مشاهیر استان گلستان گزارش تهیه کنید.

درس ۱۱ نقش استان گلستان در حراست از کیان اسلامی

ما در جنگ برای یک لحظه هم نادم و پشیمان از عملکرد خود نیستیم.
«امام خمینی (ره)»

شکل ۱۳-۴- تعدادی از شهدای پنجم آذر سال ۱۳۵۷ در گرگان

دوران دفاع مقدس مصداق دیگری از حرکت تاریخ ساز و غرور ملی ایران می باشد. کارنامه ای که مملو از افتخار و بالندگی را به ثبت رسانده است که در آن همه اقشار ملت به خصوص نوجوانان و جوانان با حضور سبز و خیره کننده ای، دندان طمع بیگانگان را از بن کنده و شکوه و عظمت و اقتدار خود را بر درماندگی دشمنان رقم زدند.

مردم استان گلستان همانند دیگر مردم کشور اسلامی ایران برای رهایی از رژیم ستم شاهی پهلوی و برپایی انقلاب اسلامی فداکاری زیادی نمودند؛ به طوری که در این برهه زمانی ۴۰۰ نفر شهید تقدیم انقلاب کرده اند؛ نمونه های بارز آن شهدای روز پنجم آذر ماه ۱۳۵۷ در گرگان می باشد.

مردم استان همواره در طول تاریخ همراه با دیگر هموطنان خود به پاسداری از مرزهای کشور پرداختند. اما پررنگ ترین جلوه این پاسداری مربوط به دوران هشت سال دفاع مقدس است. استان گلستان نقش بسزایی در دوران دفاع مقدس ایفا نمود؛ به طوری که حدود ۷۵۰۰۰ هزار نفر از مردم استان در این نبرد تاریخی همدوش سایر هم وطنان جنگیدند و در این راه ۴۰۰۰ شهید را تقدیم نظام و انقلاب نمودند و ۱۵۰۰۰ نفر به افتخار جانبازی نائل آمدند و ۱۲۰۰ نفر نیز از آزادگان سرافراز هستند. برابر اسناد موجود حدود ۱۰ درصد شهدای استان بالغ بر ۴۲۶ نفر شهدای دانش آموز هستند؛ بسیاری از آنها افراد ممتاز در درس خود بودند و بنا به احساس تکلیف به جبهه های نبرد شتافته بودند.

پیشینه و مفاخر استان

شکل ۱۴-۴ اعزام دانش‌آموزان استان در قالب راهپیمای نور به مناطق عملیاتی
شکل ۱۵-۴ اعزام جمعی از فرهنگیان و دانش‌آموزان به جبهه‌های حق بر علیه باطل

مردم استان در قالب زن و مرد همپای رزمندگان در جبهه‌ها، در امر پشتیبانی جنگ ایفای نقش نمودند و همواره در نقش حامی رزمندگان و امام راحل ظاهر می‌شدند. فداکاری مردم استان گلستان را می‌توان در دو جبهه رزم و پشتیبانی خلاصه کرد.

الف) رزم در جبهه‌ها

به فرمان رهبر کبیر انقلاب اسلامی نیروهای مردمی بعد از ثبت نام و آموزش‌های نظامی توسط سپاه به صورت داوطلبانه در قالب بسیج به کمک نیروهای ارتش و سپاه شتافتند. نیروهای مردمی استان در قالب لشکر ویژه ۲۵ کربلا و پس از گسترش سازمان رزم سپاه در یگان‌های تیپ مهندسی ۴۵ جوادالائمه و تیپ مالک اشتر و تیپ ظفر، در مناطق جنگی جنوب، غرب و استان کردستان (سپاه مریوان) به حراست و پاسداری پرداختند. آخرین عملیاتی که نیروهای استان هم در آن حضور داشتند، عملیات مرصاد در تاریخ ۱۳۶۷/۵/۵ در منطقه عملیاتی غرب کشور (کرد - اسلام آباد) بود.

شکل ۱۷-۴ اعزام نیرو در قالب راهپیمای کربلا

شکل ۱۶-۴ اعزام نیرو در قالب سپاه محمد رسول...

شکل‌های ۴-۱۸ و ۴-۱۹ - اعزام لشکر ۳۰ پیاده از ایستگاه راه آهن گرگان

لشکر ۳۰ پیاده گرگان به عنوان یکی از مراکز مهم نظامی شمال کشور، در آغازین روزهای شروع جنگ تحمیلی با بدرقه مردم به سوی جبهه‌های نبرد شتافتند و تا پایان نبرد در مناطق جنوب و غرب کشور اسلامی بویژه در کردستان به نبرد پرداختند و پس از پذیرش قطعنامه در بازسازی و پاک‌سازی و حراست از مرزها در آن مناطق حضور داشتند؛ به طوری که یکی از استان‌های معین در امر بازسازی مریوان و سوسنگرد، استان گلستان بوده است. استان گلستان با تقدیم ۱۲۰۰ شهید ارتشی، ۲۷ شهید نیروی انتظامی و ۲۵۳۹ شهید بسیجی و سپاهی وظیفه دینی و ملی خود را انجام دادند.

شکل ۴-۲۲ - نقش جهاد سازندگی استان در قالب پشتیبانی از جبهه‌ها

شکل‌های ۴-۲۰ و ۴-۲۱ - مراسم تشییع شهدا در استان گلستان

جدول ۱-۴- عملیات‌هایی که نیروهای استان گلستان در آنها حضور داشتند.

ردیف	نام عملیات	تاریخ عملیات	منطقه عملیات
۱	ثامن الائمه	۱۳۶۰/۷/۵	آبادان
۲	طریق القدس	۱۳۶۰/۹/۸	بستان - غرب سوسنگرد
۳	فتح المبین	۱۳۶۱/۱/۱	رودخانه کرخه
۴	بیت المقدس	۱۳۶۱/۲/۱۰	غرب رودخانه کارون
۵	رمضان	۱۳۶۱/۴/۲۳	شرق بصره
۶	محرم	۱۳۶۱/۸/۱۰	موسیان - دهلران
۷	والفجر مقدماتی	۱۳۶۱/۱۱/۱۸	فکه و جزابه
۸	والفجر ۱	۱۳۶۲/۱/۲۰	شمال غرب فکه
۹	والفجر ۴	۱۳۶۲/۷/۲۷	پنجوین - شیلر
۱۰	والفجر ۶	۱۳۶۲/۱۲/۲	دهلران - چیلان
۱۱	بدر	۱۳۶۳/۱۲/۱۹	شرق دجله
۱۲	قدس ۱	۱۳۶۴/۳/۲۴	هورالهویزه
۱۳	قدس ۲	۱۳۶۴/۴/۴	هورالهویزه
۱۴	والفجر ۸	۱۳۶۴/۱۱/۲۰	فاو
۱۵	کربلای ۱	۱۳۶۵/۴/۱۰	مهران
۱۶	کربلای ۴	۱۳۶۵/۱/۳	خرمشهر - ام الرصاص
۱۷	کربلای ۵	۱۳۶۵/۱۰/۱۹	شلمچه
۱۸	کربلای ۸	۱۳۶۶/۱/۱۸	شرق بصره
۱۹	کربلای ۱۰	۱۳۶۶/۱/۳۰	ماووت
۲۰	نصر ۴	۱۳۶۶/۳/۳۱	استان سلیمانیه عراق
۲۱	والفجر ۱۰	۱۳۶۶/۱۲/۲۵	حلبچه
۲۲	بیت المقدس ۷	۱۳۶۷/۳/۲۳	شلمچه
۲۳	عملیات مرصاد	۱۳۶۷/۵/۵	منطقه غرب - (کوند - اسلام آباد)

شهید محمد رضا عسگری

شهید صادق مکتبی

شهید سید محمد طاهر طاهری

شهید غلامحسین رحمانی

شهید محمد علی ملک

شهید احمد شکی

شهید تقی کیانی

شهید صمد اسودی

شهید علی احمدی

شهیدان حسن غفاری، عباس حاج صفری و محمد مهدی دهقان

شهید حسن امام دوست

روحانی شهید ابوبکر اونیق

شکل ۲۳-۴- جمعی از سرداران شهید استان گلستان

ب) پشتیبانی از جبهه‌ها

پیروزی در هر جنگی مرهون عوامل متعددی است؛ اما از میان تمامی عوامل، عامل پشتیبانی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. پشتیبانی از نیروهای خط مقدم می‌تواند تأثیر به‌سزایی در سرانجام جنگ داشته باشد. نیروهای جهاد سازندگی در قالب یگان‌های مهندسی رزمی انجام وظیفه می‌نمودند و ۵۷ شهید تقدیم انقلاب اسلامی کردند. دیگر کارکنان دستگاه‌های اجرایی استان، برحسب نیاز جبهه‌ها در امر راه‌سازی، مخابرات، آموزش و پرورش و... به جبهه‌های نبرد حق علیه باطل شتافته و در وظایف محوله ایفای نقش می‌نمودند. حمایت مردم در آن برهه از زمانی که کشور از نظر اقتصادی در وضعیت نامطلوبی قرار داشت و محاصره اقتصادی نیز مزید بر علت‌ها بود، امری حیاتی قلمداد می‌شد و نقش عمده‌ای را نیز ایجاد انگیزه برای دفاع و نبرد ایجاد می‌کرد. در استان گلستان، ستاد پشتیبانی از جنگ با هماهنگی نماینده ولی فقیه و امام جمعه گرگان تشکیل شد و مردم با همکاری گسترده مردم در قالب پایگاه‌های مقاومت در مساجد به فعالیت پرداختند و کمک‌های قابل توجهی را به مناطق جنگی ارسال داشتند. این کمک‌ها شامل قسمتی از درآمد کشاورزان، دامداران، صنعت‌گران و کمک‌های مردمی بود که در پایگاه‌های بسیج و مساجد جمع‌آوری شده و به جبهه‌ها فرستاده می‌شد. شایان ذکر است علاوه بر ستاد پشتیبانی جنگ، هلال احمر و کمیته امداد امام خمینی (ره) در ارسال کمک‌های مردمی به جبهه‌های جنگ نقش مهمی داشتند.

زنان نیز دوشادوش فرزندان و همسران خود در این نبرد سرنوشت ساز و پشتیبانی آنان نقش خود را ایفا نمودند، بودند مادرانی که فرزندان خود را وقف این انقلاب و اسلام ناب محمدی کردند و در تمام صحنه‌های جبهه و پشت جبهه از هیچ کوششی دریغ نوزیدند. پشتیبانی جبهه‌های نبرد مدیون فداکاری و در صحنه بودن زنان استان است.

● سرداران شهید هشت سال دفاع مقدس

در بین ۴۹ سردار شهید دفاع مقدس استان گلستان، می‌توان به سید محمد طاهر طاهری، صمد اسودی، حسن امام دوست، صادق مکتبی، محمدرضا عسکری، علی احمدی، تقی کیانی، محمد علی ملک، غلامحسین رحمانی، حسن غفاری، عباس حاج صفری، محمد مهدی دهقان، سید عبدالرضا حسینی بای، مصطفی صفایی، تقی کیانی، علی رضا کرد افشار، اسماعیل قهرمانی، محمد حسن قاسم دخت، محمد حسن غفاری، محبت علی عودی، محمودرضا علی محمدی، علی اکبر عرب بالاجلینی، محمد فردس شاه، احمد شکی، محمد زمان شاهینی، علیرضا سرایلو، احمد زراعی، غلامعلی دریا نورد، سید مهدی حسینی واعظ و علی اکبر حسام را یاد کرد.

هرگز گمان مبر کسانی که در راه خدا کشته شده‌اند، مردگانند، بلکه آنها زنده‌اند و نزد پروردگارشان روزی داده می‌شوند.

سوره آل عمران - آیه ۱۶۹

پیشتر بدانیم

سردار شهید سید محمد طاهر طاهری

● **فرازی از وصیت نامه شهید سید محمد طاهر طاهری :** حوزه‌ها مهم‌ترین نهاد جامعه است که می‌تواند مصلح تمام نهادها، ادارات، دانشگاه‌ها و محیط‌ها و همه جهان بشری گردد. جوانان با مطالعه کتب اصول عقاید، مسایل و احکام و اخلاق و تاریخ انبیا و ائمه اطهار علیهم السلام و تاریخ اسلام در جهت حرکت کنند و پیرو خط مرجعیت شیعه باشند.

● **زندگی نامه شهید سید محمد طاهر طاهری :** سید محمد طاهر طاهری فرزند سید حبیب ا... در تاریخ ۱۳۳۸/۹/۲۵ در شهر نجف در خانواده روحانی به دنیا آمد و پس از تحصیلات ابتدایی و راهنمایی در سال ۱۳۵۰ به اتفاق خانواده به ایران آمد. در سال ۱۳۵۱ در کنار پدر، شرکت فعالانه‌ای در محافل سیاسی و مذهبی داشت و اعلامیه‌های امام خمینی (ره) که بوسیله برادر بزرگش دست‌نویس شده بود، را تکثیر و توزیع می‌کرد. از سال ۱۳۵۲ برای ادامه تحصیل حوزوی به مشهد رفت. او در کنار علوم حوزوی به تحصیل در رشته الهیات دانشگاه فردوسی مشهد مشغول به تحصیل شد. در سال‌های ۱۳۵۶ و ۱۳۵۷ مبارزات انقلابی خود را در گرگان از سر گرفت و در راستای ترویج فرهنگ علمی و دینی اقدام به تأسیس کانون فرهنگی اسلامی گرگان و دشت نمود. سپس در سال ۱۳۵۸ نشریه مستضعفین را راه‌اندازی کرد. وی در سال ۱۳۶۰ به عضویت سپاه پاسداران انقلاب اسلامی درآمد و پس از مدتی به مسئولیت عقیدتی و سیاسی لشکر ۵ نصر خراسان منصوب شد و در سال ۱۳۶۲ در منطقه عملیاتی خیبر به شهادت رسید. بیکر پاکش نیز تا اواخر آذر ماه ۱۳۸۷ مفقود بود تا آن‌که پس از مدتی در شهر گرگان تشییع شد.

سردار شهید محمد رضا عسگری

● **فراز از وصیت نامه شهید محمد رضا عسگری :** شهادت فوزی عظیم است که نصیب هر کس نخواهد شد. شهادت درجه‌ای است که خداوند آن را به بندگان شایسته خود عطا خواهد کرد.

● **زندگی نامه شهید محمد رضا عسگری :** محمد رضا عسگری فرزند علی اکبر، در سال ۱۳۳۶ در روستای لیوان شرقی از توابع شهرستان بندر گز به دنیا آمد و تحصیلات خود را تا پایان متوسطه ادامه داد. وی در جریان مبارزات مردم بر علیه نظام شاهنشاهی با آگاه ساختن مردم، خصوصاً جوانان مشارکت داشت. او پس از پیروزی انقلاب به عضویت سپاه پاسداران انقلاب اسلامی درآمد و در عملیات‌های شکست حصر آبادان، ثامن الائمه،

فتح‌المبین، بیت‌المقدس، رمضان، محرم، والفجر ۴ و ۵ و ۸، بدر، قدس ۱ و ۲، و کربلای ۱ شرکت داشت. آخرین مسئولیت او جانشینی فرماندهی لشکر بود. محمد رضا عسگری در عملیات والفجر ۸ در منطقه مهران در تاریخ ۱۳۶۵/۴/۱۰ به علت بمباران شیمیایی به فیض شهادت نائل آمد.

سردار شهید صمد اسودی

● فرازی از وصیت‌نامه شهید صمد اسودی: نماز بخوانید، با زیردستان مهربان باشید، دین اسلام را یاری نمائید، پشتیبان ولایت فقیه باشید، حجاب اسلامی را رعایت کنید.

● زندگی‌نامه شهید صمد اسودی: صمد اسودی فرزند اسدا... در ۱۳۳۹/۱۲/۲ در شهر گنبد به دنیا آمد و تحصیلات خود را تا پایان دوره متوسطه ادامه داد. او در درگیری‌های گنبد در سال ۱۳۵۸/۶/۲۰ مجروح شد. او پس از به عضویت در آمدن سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به جبهه رفت و فرماندهی گردان امام حسین و عملیات سپاه مروان را عهده‌دار شد. صمد اسودی در عملیات بدر در ۱۳۶۳/۱۲/۱۸ در پادگان شهید بیگلو به شهادت رسید.

فعالیت گروهی ۲-۴

- ۱- توضیح دهید چگونه می‌توان تداوم بخش راه شهیدان بود.
- ۲- در مورد یکی از شهدای محل سکونت (شهرستان - شهر - محله یا روستا) تحقیق کنید و گزارش تحقیق را در کلاس ارائه نمائید.
- ۳- وصیت‌نامه یکی از شهدای شهر یا روستای خود را در کلاس بخوانید.
- ۴- یکی از کتاب‌های مرتبط با دفاع مقدس را انتخاب و به کلاس معرفی نمائید.
- ۵- در باره نقش مساجد و مدارس در دفاع مقدس مطلبی تهیه کنید.
- ۶- یکی از معلمان شهید محل زندگی خود را توصیف کنید.
- ۷- درباره شهدای دانش‌آموز شهر یا روستای خود گزارشی تهیه کنید.
- ۸- دفاع مقدس چه پیامدها و دستاوردهای سیاسی برای میهن اسلامی مان داشت؟

فصل پنجم

توانمندی های استان گلستان

توانمندی های استان

درس ۱۲ قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری استان

به شکل‌های زیر نگاه کنید؛ چرا استان ما یکی از استان‌های مهم کشور در زمینه گردشگری طبیعی است؟

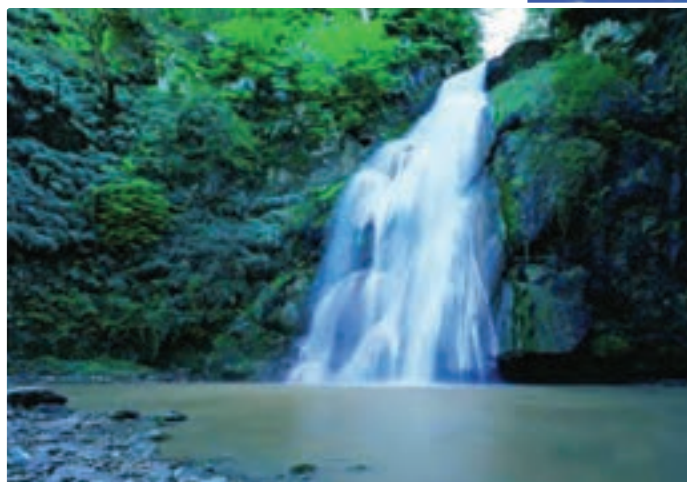

شکل ۱-۵- گل فشان فار نیارق - آق قلا

شکل ۲-۵- دهکده بیلاقی
چهجا- علی آباد کنول

توانمندی‌های استان

شکل ۴-۵- آبشار لوه - مینودشت

شکل ۳-۵- اسکله بندر ترکمن

شکل ۶-۵- جنگل توسکاستان - گرگان

شکل ۵-۵- باران کوه - گرگان

شکل ۵-۷ - نقشه مراکز دینگری استان گلستان

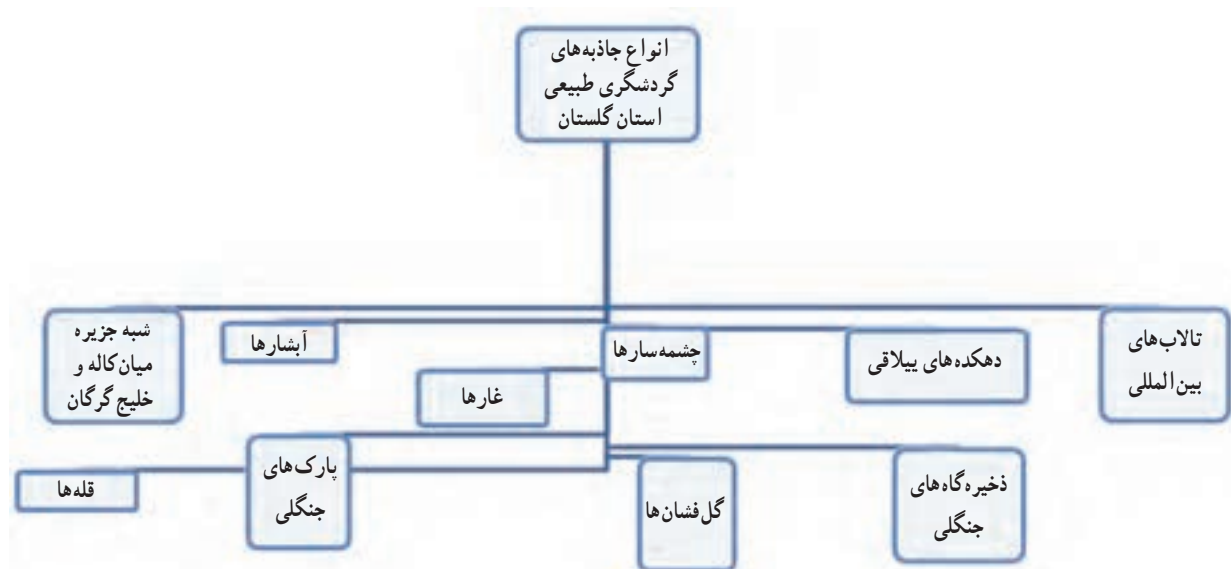
« در زمین بگردید و بنگرید خداوند چگونه آفرینش را آغاز کرده است. »

سوره عنکبوت آیه ۲۰

استان به دلیل تنوع جغرافیایی و قدمت تاریخی دارای جاذبه‌های گردشگری متعددی مانند برج‌های تاریخی، مدارس و تکایای قدیمی، مقابر، مشاهیر، زیارتگاه‌ها، تپه‌های باستانی، عمارت و کاخ‌های قدیمی، غارها، کاروانسراها، پارک‌های زیبای جنگلی، آبشارها، دریاچه‌ها، ذخیره‌گاه‌های جنگلی، تالاب‌های بین‌المللی، گل‌فشان‌ها، دهکده‌های بیلاقی، جزیره و دریاچه‌ها می‌باشد. جاذبه‌های گردشگری استان گلستان به دو گروه جاذبه‌های گردشگری طبیعی و جاذبه‌های گردشگری تاریخی، مذهبی و فرهنگی تقسیم می‌شوند.

الف) جاذبه‌های گردشگری طبیعی

با در نظر گرفتن شکل‌های ۷-۵ و ۸-۵، مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری شهرستان محل سکونت خود را نام برده و برای هر کدام مثالی بزنید.

شکل ۸-۵. انواع جاذبه‌های گردشگری طبیعی استان گلستان

استان گلستان به علت دارا بودن مناظر بدیع و چشم‌اندازهای طبیعی خیره‌کننده از جایگاه ویژه‌ای در بخش گردشگری برخوردار است. این استان سرشار از عنایات و نعمت‌های خداوندی می‌باشد؛ به نحوی که در هر فصل از سال چهار فصل را می‌توان مشاهده نمود.

آبشارها

● آبشار کبودوال : در ۵ کیلومتری جنوب شهرستان علی آباد کتول واقع شده است. آبشار کبودوال تنها آبشار تمام خزه ای ایران است. تفرجگاه جنگلی کبودوال در حاشیه رودخانه ای است که سرچشمه آن در مسیر رودخانه با داشتن آب زلال و شفاف از دره ای با درختان انبوه جنگلی عبور می کند و محیط باصفایی را ایجاد نموده است. از امکانات این تفرجگاه می توان به سکوهای اقامت موقت برای نصب چادر، اجاق های طبخ غذا، سرویس های بهداشتی، رستوران ها و پارک کودک را نام برد.

شکل ۹-۵- آبشار کبودوال - علی آباد کتول

شکل ۱۰-۵- آبشار اول شیر آباد - خان ببین

توانمندی‌های استان

● آبشارهای شیرآباد : در ۷ کیلومتری جنوب شهرخان‌بین از توابع شهرستان رامیان، در میان کوهستان‌های البرز و جنگل‌های انبوه پهن برگ خزری، عروس آبشارهای استان واقع شده است. در مسیر آنها رودخانه‌ها و چشمه‌سارهای زیبایی قرار دارد. آبشار شیرآباد به صورت پله‌ای و مشتمل بر ۷ آبشار کوچک و بزرگ است؛ بزرگ‌ترین آبشار آن حدود ۲۰ متر ارتفاع دارد و استخری طبیعی به عمق حداکثر ۸۰ متر در پای دیواره آن به وجود آمده است. از امکانات این تفرجگاه می‌توان به کمپ‌ها، پارکینگ و سرویس‌های بهداشتی اشاره نمود.

شکل ۱۱-۵- آبشارهای شیرآباد

گردونه مهر در دهانه غار کیارام

شکل ۱۲-۵- غار کیارام - گالیکش

غارها

بیشتر بدانیم

● غار کیارام : در ۱۳ کیلومتری جنوب شهرستان گالیکش قرار دارد. ارتفاع این غار از سطح دریا ۷۰۵ متر می باشد. این غار اولین بار توسط مک برنی (mc Burney) از دانشگاه کمبریج انگلستان شناسایی شده است. ارتفاع در دهانه این غار، ۱۹/۵ متر و از جنس آهکی است. بر اساس منابع تاریخی، قدیمی ترین بقایای حضور انسان مربوط به دوره پارینه سنگی و عصر آهن (حدود ۷۰۰۰ سال پیش) در شمال کشور مربوط به غار کیارام می باشد.

● غار دیوسپید (شیرآباد) : در ۷ کیلومتری جنوب شهر خان ببین، بین آبشارهای دوم و سوم شیرآباد، قرار دارد. ارتفاع این غار از سطح دریا ۲۵۶ متر، ارتفاع غار در دهانه ۹ متر و طول غار ۲۴۰ متر می باشد. این غار طبیعی از نوع رودخانه ای است. جانداران این غار شامل خفاش و نوعی سمندر کوربی نظیر و ممتاز می باشد.

شکل ۱۳-۵- غار دیوسپید(شیرآباد) - خان ببین

شکل ۱۴-۵- سمندر جویباری ایرانی - غار شیرآباد خان ببین

پارک‌های جنگلی

بیشتر بدانیم

● پارک ملی گلستان: این پارک در سال ۱۳۳۶ به نام منطقه حفاظت شده آلمه و ایشکی تحت حفاظت قرار گرفت و در سال ۱۳۴۲ به پارک وحش گلستان تغییر نام پیدا کرد و سپس در سال ۱۳۵۳ پس از اصلاح قانون شکار و صید با تغییر عنوان پارک وحش به پارک ملی، این منطقه به پارک ملی گلستان تبدیل شد و در فهرست میراث جهانی یونسکو به عنوان یکی از ۵۰ ذخیره گاه زیست کره زمین به ثبت رسیده است. پارک ملی گلستان با وسعت ۹۱۸۹۵ هکتار در شمال شرقی استان و در فاصله ۳۵ کیلومتری شهرستان گالیکش واقع شده است. این پارک با داشتن اقلیم‌های متفاوت و مناطق زیستی متنوع جنگلی، استپی و چشم‌اندازها و مناظر متنوع طبیعی از جاذبه‌های گردشگری استان محسوب می‌شود. پارک ملی گلستان پناهگاهی کم نظیر برای حیات وحش می‌باشد؛ به طوری که ۱۳۵۰ گونه گیاهی و ۳۰۲ گونه جانوری از جمله یک هشتم گونه‌های گیاهی، یک سوم گونه‌های پرندگان و نیمی از گونه‌های پستانداران ایران را در خود جای داده است. پلنگ، خرس قهوه‌ای و گرگ از گوشتخواران و آهوی ایرانی، گوسفند وحشی، مرال، شوکا و بز کوهی از پستانداران مهم ساکن این پارک هستند. مهم‌ترین پرندگان شامل قرقاول، کبک، تیهو و جغد می‌باشند.

شکل ۱۶-۵- مسیر آبشار آق سو - پارک ملی گلستان

شکل ۱۵-۵- موزه حیات وحش - پارک ملی گلستان

شکل ۱۸-۵- قوج و میش اوریال - پارک ملی گلستان

شکل ۱۷-۵- پلنگ ایرانی - پارک ملی گلستان

● پارک جنگلی ناهارخوران : این پارک از تفرجگاه‌های قدیمی استان می‌باشد که در ۴ کیلومتری شهر گرگان واقع شده است؛ تنوع گیاهی، اعتدال دما و وجود امکانات رفاهی نظیر هتل‌ها، رستوران‌ها و مجتمع‌های پذیرایی و تفریحی موجب جذب مسافران و دوستداران طبیعت شده است.

و هم او خدایی است که دریا را برای شما مُسَخَّر کرده تا از گوشت آن تغذیه کنید و از زیورهای آن استخراج کرده تن را
بیاریبید و کشتی‌ها در آن برانید تا از فضل خداوند روزی طلبید، باشد که شکر خدا به جای آورید.

سورة حجر- آیه ۱۹

شکل ۲۰-۵- پارک جنگلی النگ دره - گرگان

شکل ۱۹-۵- پارک جنگلی ناهار خوران گرگان

خلیج گرگان

شکل ۲۱-۵- پرندگان مهاجر- خلیج گرگان

خلیج گرگان بزرگ‌ترین خلیج دریای خزر است که بر اثر پیشروی و گسترش رشته ماسه‌ای ساحلی شبه جزیره میان کاله در جنوب شرقی دریای خزر به وجود آمده است. خلیج گرگان از نظر رشد و تکثیر آبزیان، جذب پرندگان مهاجر زمستانی و پناهگاه حیات وحش نقش مهمی دارد. در سواحل خلیج گرگان، اسکله‌های بندر ترکمن و بندرگز با کارکرد تفریحی و تفرجی از امکانات مطلوب، جهت گذراندن اوقات فراغت مسافران و شهروندان محسوب می‌شوند.

آشوراده تنها جزیره ایرانی در دریای خزر

در شرق شبه جزیره میانکاله جزایر آشوراده قرار گرفته که از سه جزیره کوچک و بزرگ تشکیل شده است و با پیشروی و عقب نشینی آب دریا مساحت آنها تغییر می‌کند. این جزیره دارای قابلیت‌های بهره‌برداری در زمینه‌های تفرجگاه حفاظت محیط زیست (گونه‌های جانوری- پرندگان و گیاهان) و ورزش‌های آبی می‌باشد. این جزیره یکی از مراکز تهیه خاویار در کشور است. مسجد زیبای آشوراده، بادگان روس‌ها و تأسیسات شیلات از مکان‌های گردشگری این جزیره می‌باشد.

شکل ۲۲-۵- جزیره آشوراده

گل فشان‌ها

● **گل فشان نفتلیجه**: بزرگ‌ترین گل فشان استان در ۱۵ کیلومتری شمال شرقی شهرستان گمیشان با شکل مخروطی پهن با ارتفاع حدود ۵ متر و قطر ۵۰ متر تشکیل شده است. این پدیده علاوه بر اهمیت گردشگری، دارای ارزش اقتصادی به واسطه وجود منابع نفت، گاز و ید می‌باشد.

● **گل فشان اینچه**: در حاشیه جاده آق قلا- اینچه برون، مقابل مرتع داری صوفیکم، گودال مدور به عمق ۱۰ متر و قطر ۸ متر وجود دارد که آثار سکوی حفاری نفت و فعالیت کارخانه ید به چشم می‌خورد. رنگ نارنجی در اطراف گل فشان حاوی اکسید گوگرد است.

شکل ۲۳-۵- تصویر ماهواره‌ای بندر ترکمن

شکل ۲۵-۵- گل فشان اینچه - آق قلا

شکل ۲۴-۵- گل فشان - گمیشان

پیشتر پناه کنیم

نفتلیجه : گل فشان‌های استان پدیده‌های زمین‌شناسی نادری هستند که نظیر آن را در کشور تنها یک مورد در سواحل چابهار می‌بینیم. گل فشان‌ها در جلگه گرگان به چندین چشمه جوشان، تقریباً در امتداد شمال غربی - جنوب شرقی منظم شده‌اند. این پدیده‌ها در زمین‌های دوره کواترنر به وجود آمده‌اند که به کمک گسل‌ها و شکاف‌های موجود، سفره‌های آب شور حبس شده در عمق زمین را به همراه گاز سولفید هیدروژن، متان و رسوبات رسی به سطح زمین هدایت می‌کنند.

تالاب‌های بین‌المللی

تالاب‌های آلاگل، آجی گل، آلماگل به ترتیب با ۲۵۰۰، ۳۲۰، ۲۰۷ هکتار در نزدیکی مرز اینچه برون از توابع شهرستان گنبد و تالاب ساحلی گمیشان با مساحت ۲۰۰۰۰ هکتار واقع شده‌اند. حیات این تالاب‌ها به سرریز شدن آب رودخانه اترک و نزولات جوی بستگی دارد. اهمیت این تالاب‌ها علاوه بر گردشگری، در تغذیه سفره‌های آب زیرزمینی، صید و پرورش ماهی، جذب پرندگان مهاجر زمستانی و مطالعه و پژوهش‌های زیست محیطی می‌باشد. گمرک مرزی اینچه برون و بازار مرزی پل همواره مورد استقبال گردشگران خارجی و داخلی قرار دارد.

شکل ۲۷-۵- فک خزری - تالاب بین‌المللی گمیشان

شکل ۲۶-۵- تالاب بین‌المللی آلاگل - شهرستان گنبد

دهکده‌های ییلاقی

● روستای زیارت: در ۱۲ کیلومتری جنوب گرگان واقع شده است. این روستا به دلیل داشتن آب و هوای معتدل کوهستانی، چشم اندازهای زیبای جنگلی، چشمه آب گرم معدنی، آبشار، امام زاده عبدا... و معماری خانه‌های روستایی از گذشته مورد توجه و بازدید گردشگران بوده است.

شکل ۲۹-۵- روستای درازنو- کردکوی

شکل ۲۸-۵- روستای زیارت- گرگان

● روستای درازنو : در ۲۵ کیلومتری جنوب شهرستان کردکوی در ارتفاع ۲۸۸۸ متری واقع است. در پایین دست این روستا، روستای یزدان محله قرار دارد که به دلیل داشتن چشم اندازهای زیبا و مشرف به جلگه گرگان و شهرها و آبادی‌های پایین دست و برخورداری از آب و هوای معتدل در فصل تابستان، از مناطق گردشگری استان محسوب می‌شود.

● روستای قلعه قافه : قلعه قافه یکی از روستاهای کوهستانی با بافت سنتی و مترکم در ۳۵ کیلومتری شهرستان مینودشت می‌باشد؛ که به‌عنوان «روستای هدف گردشگری» نیز شناخته شده است. بافت سنتی و پیچیده آن به لحاظ میراث فرهنگی یکی از بافت‌های روستایی ممتاز در استان گلستان است، که دارای قدمت چند صدساله است، که مورد بازدید ایران‌گردان قرار می‌گیرد. این روستا دارای جاذبه‌های گردشگری متعدد و متنوع شامل غار، آبشار، چشمه و جنگل‌های زیبا و بدیع و یک زیارتگاه بنام «سکینه خاتون» است.

پیشتر پنهان کنیم

● ذخیره‌گاه‌های طبیعی : ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان گلستان که بخشی از جنگل‌های هیرکانی و با ارزش خزری را تشکیل می‌دهند از گونه‌های نادر و در معرض حمایت، تشکیل شده که می‌تواند در توسعه و حفاظت از جنگل‌های روبه نابودی شمال نقش ارزنده ای ایفا کند. زرین، شمشاد، سرخدار، آزاد، داغداغان، راش، عناب و... از جمله ذخیره‌گاه‌های استان گلستان بوده که علاوه بر اهمیت دارویی و گیاهی، چشم انداز زیبایی فراروی دیدگان هر طبیعت گرد و گردشگر ترسیم کرده است.

شکل ۳۱-۵- قله قلعه موران - رامیان

شکل ۳۰-۵- ذخیره‌گاه جنگلی سورکنس - علی‌آباد

قله‌ها و کوه‌ها

● **قلعه موران**: این قله در ۱۲ کیلومتری جنوب شهرستان رامیان و بازمانده قلعه متعلق به دوره اشکانیان است. وجود دیواره‌های طبیعی و مشرف به جلگه گرگان، چشمه‌ها و چشم‌اندازهای زیبای جنگلی همواره گردشگران طبیعت گرد را به خود جلب کرده است.

● **ماران کوه**: ماران کوه منطقه‌ای است وسیع و مسطح در بالاترین نقطه ارتفاعی دهستان قلعه قافه در شهرستان مینودشت که در طول پاییز و زمستان پوشیده از برف و در بهار و تابستان از سرسبزی و طراوت ویژه‌ای برخوردار است. این منطقه با چشمه‌های پر آب و جاری و یخچال‌های طبیعی، به‌عنوان بیلاق دامداران و مکانی مناسب برای گردش و استفاده گروه‌های فراوانی است، که در فصل گرما، از هوای مطبوع و سرسبز آن بهره‌آفری می‌برند.

ب) جاذبه‌های گردشگری مذهبی، فرهنگی و تاریخی استان

دانش‌آموزان عزیز! آیا می‌دانید استان گلستان یکی از کانون‌های فرهنگی و تاریخی کشور ماست و دارای جاذبه‌ها و آثار گردشگری فراوانی در این زمینه می‌باشد؟ با توجه به شکل ۲-۵ چهار نوع از جاذبه‌های گردشگری مذهبی، فرهنگی و تاریخی استان را نام برده و برای هر یک مثالی بزنید.

تنوع جغرافیایی، پیشینه تاریخی، نقش ارتباطی و وجود قومیت‌های مختلف موجب شده است که استان گلستان دارای جاذبه‌های متنوع گردشگری تاریخی، مذهبی و فرهنگی شود؛ که در ادامه با بعضی از آنها آشنا می‌شوید.

گردشگری مذهبی

● **امامزاده نور**: آرامگاه اسحاق بن موسی بن جعفر (ع) معروف به مشهد نور، از بناهای دوره سلجوقی در شهرستان گرگان است. این بنا در مرکز شهر گرگان، در گذر سرچشمه از محله سبزه مشهد قرار دارد. این بنا از لحاظ تزئینات آجری شکل کثیرالاضلاع و ۱۲ ضلعی ساخته شده و دارای محراب گچبری، دو لنگه در قدیمی و صندوق چوبی نفیس که روی مرقد می‌باشد.

شکل ۳۳-۵- خالد نبی - کالاه

شکل ۳۲-۵- میل رادکان - کردکوی

برای مطالعه

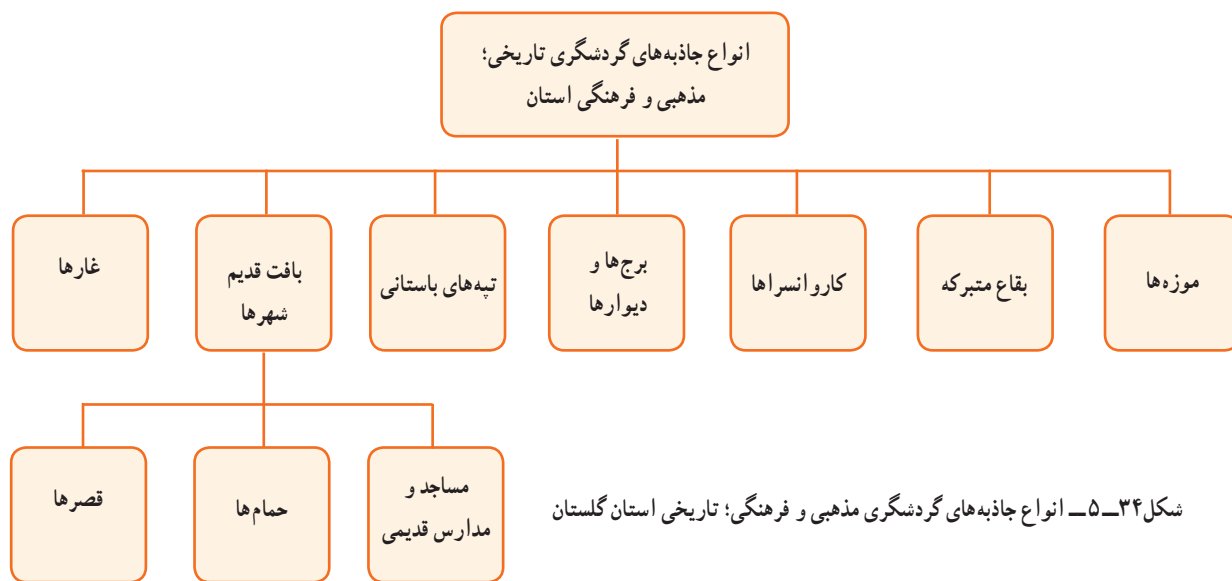

جدول ۱-۵- برخی جاذبه‌های گردشگری طبیعی استان گلستان

ردیف	نام جاذبه	مشخصات جاذبه گردشگری	موقعیت جغرافیایی جاذبه گردشگری
۱	تالاب‌های بین المللی آلاگل، آچی گل، آلماگل و گمیشان	تالاب‌های لب شور تا شور، زیستگاه جانوران و پرندگان مهاجر زمستانی، امکان ورزش‌های آبی، صید ماهی، پرند نگری	۶۵ کیلومتری شمال شرقی گرگان، بخش اینچه برون از توابع شهرستان گنبد - شهرستان گمیشان
۲	پارک ملی گلستان	اولین پارک ملی ایران، یک سوم مساحت دارای پوشش جنگلی و دوسوم مساحت دارای پوشش مرتعی، محل زیست گیاهان و جانوران نادر و کمیاب، نمایشگاه جانوران و پرندگان، چشمه‌ها و آبشارها و چشم اندازه‌های طبیعی	در مسیر جاده گالیکش بجنورد در ۳۵ کیلومتری شهرستان گالیکش
۳	آبشارهای شیرآباد و غار دیو سپید	عروس آبشارهای استان، آبشارهای پله ای ایران، چشم اندازه‌های جنگلی، استخرهای طبیعی، غار آهکی، سمندر جویباری غار دیو سپید	۷ کیلومتری شهر خان بین از توابع شهرستان رامیان
۴	آبشار کبودال	اولین آبشار تمام خزه ای ایران، چشم اندازه‌های جنگلی زیبا، سد و دریاچه پشت سد زرین گل، تنوع و تراکم پوشش گیاهی و دارای ارزش زیستی	۵ کیلومتری جنوب شهرستان علی آباد کتول
۵	چشمه غلفلی و توسکاچشمه	چشمه‌هایی با آب زلال، خنک و گوآرای طبیعی، چشم اندازه‌های جنگلی زیبا، روستاهای کوهستانی در مسیر آنها.	۲۰ کیلومتری جنوب شهرستان بندرگز
۶	چشمه آبگرم زیارت	چشمه آبگرم شفابخش، حمام‌های مردانه و زنانه، زیارتگاه در مجاورت آن، در کنار مظهر چشمه دارای کتیبه کوچکی به خط عربی به تاریخ ۱۰۳۵ هجری قمری	۱۲ کیلومتری جنوب شهر گرگان در روستای زیارت
۷	قلعه موران	چشم اندازه‌های زیبای جنگلی و مرتعی، دیواره‌های طبیعی، چشمه‌سارها، نمایشگاه طبیعی علوم زمین، آثار تاریخی به جای مانده مربوط به دوره اشکانیان	۱۲ کیلومتری شهرستان رامیان
۸	پارک جنگلی ناهار خوران	تنوع گیاهی، اعتدال دما، وجود امکانات تفرجگاهی، هتل‌ها، رستوران‌ها، مجموعه‌های پذیرایی و تفریحی، چشم اندازه‌های جنگلی	۴ کیلومتری جنوب شهر گرگان
۹	آق چشمه	مناظر بدیع جنگلی، آب زلال و گوآرا	در جنوب شهرستان مینودشت در مسیر دهانه چهل چای
۱۰	دهکده‌های ییلاقی چهارباغ و شاهکوه	چشم اندازه‌های بدیع، جنگل‌های انبوه، مراتع سرسبز، کاروانسرای رباط سفید، کاروانسرای قزلق، موقعیت ارتباطی گرگان - شاهرود	۲۰ کیلومتری جنوب شرقی شهر گرگان
۱۱	گل فشان نفتلیجه	چشم انداز بدیع، نشان دهنده منابع گاز، نفت و ید، گل‌ها دارای خاصیت درمانی	۱۵ کیلومتری شمال شرقی شهرستان گمیشان
۱۲	اسکله‌های بندر ترکمن و جزیره آشوراده	بازارچه مرزی، چشم اندازه‌های وسیع آبی و ساحلی، قایقرانی و ورزش‌های آبی، وجود امکانات پذیرایی در جزیره آشوراده	در ۵ کیلومتری غرب شهرستان بندر ترکمن
۱۳	باران کوه	آبشار قندیلی در زمستان و آبشار خزه‌ای در تابستان، تنوع گیاهی و چشم اندازه‌های جنگلی	۱۸ کیلومتری جنوب غربی گرگان در مسیر جنگل شصت کلاته

توانمندی‌های استان

شکل ۳۴-۵. انواع جاذبه‌های گردشگری مذهبی و فرهنگی؛ تاریخی استان گلستان

شکل ۳۵-۵. امام زاده عبدا... گرگان

شکل ۳۶-۵. امامزاده نور - گرگان

● امامزاده آق امام : آق امام نام زاده‌ای در بالای تپه‌ای گنبدی شکل به ارتفاع ۳۰۰ متر در شمال شرقی آزادشهر است. این مقبره متعلق به محمدبن زیدبن اسماعیل علوی است که دومین امیر مقتدر، فاضل و نیکو سیرت علویان طبرستان و گرگان قدیم می‌باشد. این منطقه به صورت کوهی منفرد از رشته کوه‌های البرز است که در هنگام ورود اسلام دارالمرز نامیده می‌شد و شاخه‌ای از مسیر کاروانی جاده ابریشم از این ناحیه می‌گذشت، ارتباط سکنه این نواحی با جنوب ایالت قومس (کومش) شاهرود و دامغان مرتبط می‌شده و به دروازه گرگان مشهور بوده فاصله مقبره از جاده آسفالتی حدود ۳ کیلومتر است.

شکل ۳۷-۵- امامزاده روشن آباد - کردکوی

شکل ۳۸-۵- امامزاده آق امام - آزادشهر

● امامزاده روشن آباد : امامزاده روشن آباد در ۱۶ کیلومتری غرب گرگان و در کنار جاده قدیم گرگان - کردکوی واقع شده است. بنای امامزاده یادگار معماری قرن نهم هجری، که در میان باغی قرار دارد. بنای امامزاده به صورت برجی بلند و چند وجهی شامل رواق چهار گوش و گنبد ساقه‌دار مدور می‌باشد. پایین‌تر از گنبد مدور، بام سفال پوش امامزاده است. در این امامزاده مقبره برادران امام رضا (ع) به نام‌های ابراهیم و محمد وجود دارد.

گردشگری تاریخی، فرهنگی

پیشتر پنهان‌کن

میراث فرهنگی هر ملتی بیانگر جنبه‌هایی از نبوغ و خلاقیت آن ملت، تداوم با شکوه و اسرارآمیز آن، چیزی است که مردم آن سرزمین در طی قرون و اعصار آفریده اند. شناسایی، حفاظت و معرفی این یادمان کهن در شکل دادن به هویت فرهنگی ملت‌ها نقش عمده‌ای ایفا می‌نماید. بافت قدیمی و ابنیه‌های تاریخی شهرها بخشی از این میراث به شمار می‌رود که بر ماست در جهت معرفی و شناسایی آنها کوشش کنیم.

معماری هنر ثبت تاریخ است.
(اونوره دوبالزاک)

بافت قدیمی گرگان : شهر گرگان (استرآباد) تاریخی چندین هزار ساله دارد. در گذشته فضا و بافت قدیمی شهر، همیشه هسته اولیه شکل‌گیری شهر بوده و بر پیوند فضایی میان عناصری همچون مرکز شهر، محلات، گذرگاه‌ها، میدان‌ها و... استوار بوده است. بافت قدیمی شهر گرگان از همین قانون پیروی می‌کند. این شهر به صورت قلعه توسط دیواری به طول ۶ کیلومتر محصور می‌شد و تردد و رفت و آمد از ۴ دروازه انجام می‌گرفت و خندق در آن سوی قلعه حفر شده بود. اکنون محله‌های قدیمی شهر مانند میدان عباسعلی، سبزه مشهد، سرچشمه، شازده قاسم، شیرکش، دربنو، میخچه گران، نعلبندان، پاسرو، چهارشنبه‌ای و دوشنبه‌ای با سنگفرش در جهت شمالی - جنوبی پوشیده شده است. خانه‌های قدیمی، حمام‌ها، عمارت‌ها، کاخ‌ها، زیارت گاه‌ها، آب انبارها، بازارها، کاروان‌سراها و... از آثار به جای مانده فرهنگی، تاریخی و مذهبی گردشگری در بافت قدیمی شهر گرگان به شمار می‌روند.

کاروانسرای قُزَلُق : کاروانسرای قزلق در شرق جاده ارتباطی گرگان به شاهکوه در منطقه‌ای در حدفاصل گچیان و سفالین قرار دارد. بنا با نقش کوهستانی از مصالح سنگ، آجر، گچ ساخته شده و دارای دالان و اتاق‌های متعدد است که ورودی آن از سمت شرق است. طاق‌های بنا به صورت جناقی و هلالی است و با توجه به نقشه بنا و مصالح به کار رفته به احتمال زیاد در زمرة بناهای دوره صفوی قرار می‌گیرد.

برج قابوس بن وشمگیر آل زیار : بلندترین برج آجری جهان واقع در شهر گنبد کاووس است. که در سال ۳۹۷ هجری قمری به دستور شمس المعالی قابوس بن وشمگیر آل زیار ساخته شده است. این برج به صورت استوانه‌ای شکل، گنبد آن مخروطی شکل و ارتفاع آن ۵۱ متر می‌باشد.

شکل ۴۰-۵- برج آجری قابوس بن وشمگیر - گنبد کاووس

شکل ۳۹-۵- کاروانسرای قزلق - گرگان

پل آق قلا : بر روی رودخانه گرگان در شهرستان آق قلا پلی ساخته شده است که پایه‌های آن مربوط به دوره سلجوقی است ولی در زمان صفوی پل جدیدی با آجر بنا شده است؛ این پل ۶۰ متر طول، و ۴/۳ متر عرض دارد.

شکل ۴۱-۵- نقشه قدیمی شهر استرآباد (گرگان)

● شهر و دیوار تمیشه

فردوسی :

از آمل گذر سوی تمیشه کرد
نشست اند آن نامور پیشه کرد
چو آمد به نزدیک تمیشه باز
نیارا بدیدار او بدنیا ز

شهر تمیشه در غرب شهرستان کردکوی به صورت تپه‌های کوچک و بزرگی دیده می‌شود. قدمت این شهر به اوایل اسلام تا دوره سلجوقی می‌رسد. دیوار تمیشه از دامنه رشته کوه البرز شروع و تا دریای خزر ادامه می‌یابد. عرض دیوار در برخی جاها به ۲ تا ۳/۵ متر می‌رسد.

شکل ۴۲-۵- بافت قدیمی گرگان - محله سر چشمه

برای مطالعه

جدول ۲-۵- برخی از جاذبه‌های گردشگری تاریخی، مذهبی و فرهنگی استان گلستان

ردیف	نام جاذبه	مشخصات جاذبه	موقعیت جغرافیایی جاذبه
۱	تورنگ تپه	قدمت تاریخی ۷۰۰۰ ساله - دارای لایه بندی تمدنی	۲۵ کیلومتری شمال شرق گرگان در کنار روستای تورنگ تپه
۲	گمیش تپه	پیش از تاریخ - تاریخی	شهرستان آق قلا - بخش مرکزی - دهستان شیخ موسی - ۴ کیلومتری جنوب روستای قره داغلی
۳	کاروانسرای (رباط) سفید	صفویه	شهرستان گرگان - بخش مرکزی - دهستان استرآباد جنوبی - ۵/۵ کیلومتری شرق روستای چهارباغ
۴	قبرستان امامزاده عبدالله زیارت	صفویه به بعد	شهرستان گرگان - بخش مرکزی - دهستان استرآباد جنوبی - جنوب روستای زیارت
۵	کاخ آغامحم خانی قاجار	اوایل قاجار	شهرستان گرگان - روبه روی دبیرستان ایرانشهر - مقر فعلی سپاه پاسداران
۶	قلعه تاریخی آشوراده	اوایل قاجار	شهرستان ترکمن - بخش مرکزی - دهستان جعفرابای جنوبی - جزیره آشوراده
۷	بافت قدیم گمیشان	متعلق به دوره قاجار - الهام از سبک معماری روسی - مصالح به کار رفته بیشتر از چوب بدون میخ - خانه‌های خوزنی‌ها، مظفری‌ها، شیرمحمدی‌ها، شیروانی‌ها، و مصطفائی‌ها	در بافت قدیمی شهر گمیشان
۸	برج قابوس بن وشمگیر	متعلق به ۳۹۷ هجری قمری (بیش از ۱۰۰۰ سال پیش) - بلندی برج ۵۱ متر به صورت استوانه‌ای و سقف مخروطی - بلندترین برج آجری جهان	در داخل شهر گنبد
۹	میل رادکان	متعلق به شاهزادگان سلسله باوند - بلندی ۳۶ متر و قطر ۱۶ متر - دارای کتیبه‌های به خط پهلوی و کوفی - تاریخ اتمام بنا ۴۰۷ هجری قمری	در شهرستان کردکوی - روستای رادکان
۱۰	غار کیارام	مربوط به دوره‌های پارینه سنگی تا اسلام - دارای ابزارآلات انسانی	۱۳ کیلومتری جنوب شهرستان گالیکش
۱۱	کاروانسرای قزلق	دوره اسلامی	در ۳۵ کیلومتری جنوب شرقی شهر گرگان - در کنار کتل گر

توانمندی‌های استان

در بخش مرکزی شهر گرگان	بازار نعلبندان - محله‌های قدیمی - حمام‌ها - کاروانسراها - میدان‌ها - خانه‌های قدیمی	بافت قدیم گرگان	۱۲
شهرستان بندرگز - بندرگز - خیابان کشتیرانی ۲ - منزل مسکونی دماوندی	قاجاریه	بنای تاریخی مسکونی دماوندی	۱۳
شهرستان بندرگز خیابان امام جعفر صادق (ع) - ساحل دریای بندرگز	اواخر قاجار - پهلوی اول	بنای تاریخی فانوس دریایی	۱۴
شهرستان کردکوی - بخش مرکزی - دهستان سدن رستاق شرقی - روستای شמושک	پهلوی	خانه شמושکی	۱۵
شهرستان جدید مراوه تپه - بخش مرکزی مراوه تپه	هزاره اول قبل از میلاد	تپه دهکده تک چنار	۱۶
شهرستان آق قلا - شهر آق قلا حاشیه خیابان‌های خرمشهر و بسیج	صفوی	دژ آق قلا	۱۷
شهرستان گرگان - خیابان امام خمینی - مسجد جامع	سلجوقیان - صفویه	مسجد جامع	۱۸
شهرستان گنبد کاووس - ۳ کیلومتری جنوب غرب شهر گنبد	اسلامی	شهر جرجان	۱۹
شهرستان گالیکش - دهستان ینقاق - ۶۰۰ متری جنوب غرب روستای قاسم آباد	پیش از تاریخ - اسلامی	محوطه قاسم آباد	۲۰
شهر گرگان - خیابان شهید رجایی - نبش گلشن هفتم	قاجاریه	امامزاده نه تن	۲۱
شهرستان گرگان - بخش مرکزی - مرکز محله سرچشمه گرگان	قرن ۹ هجری قمری سلجوقیان	امامزاده نور	۲۲
گرگان - محله دربنو	دوره صفویه	مدرسه عمادیه	۲۳
گرگان - بخش مرکزی - محله سرچشمه	خانه تقوی مربوط به دوره پهلوی اول	خانه‌های قدیمی گرگان	۲۴
گرگان - ضلع شمالی مسجد جامع	خانه امیرلطیفی - دوره قاجاریه		
گرگان - محله سرچشمه	خانه شیرنگی‌ها		
گرگان خیابان سرخواجه - کوچه هشتم	خانه فاطمی - دوره قاجار		
گرگان - خیابان شیرکش - کوچه دماوندی	خانه شایگان - اواخر قاجار و اوایل پهلوی		
گرگان - خیابان سرخواجه (باغ پلنگ) - کوچه مفیدیان	خانه مفیدیان - اواخر قاجار		
گرگان - خیابان باغ شاه (ملل) - کوچه پشت سپاه	خانه دارویی - اوایل پهلوی اول		
گرگان - خیابان امام خمینی (ره) - آفتاب دوم - جنب مسجد جامع	خانه میرشهیدی - قاجاریه		

۲۵	خالد بن سنان	دوره قبل از اسلام	در ۵۵ کیلومتری شمال شرقی شهرستان کلاله - روستای گچی سو بالا
۲۶	مختومقلی فراغی	اواخر دوره قاجاریه - دوره پهلوی است. این آرامگاه شامل مقبره مختومقلی فراغی شاعر ملی ترکمن‌ها (مرگ در ۱۱۶۹ یا ۱۱۷۶ ه.ش) و پدرش دولت محمد آزادی می‌شود.	شهرستان مراوه‌تپه - روستای آق‌تقه
۲۷	شهر و دیوار تمیشه	دوره‌های ساسانی - اسلامی	در غرب شهرستان کردکوی - روستای سرکلاته خراب شهر - از دامنه‌های رشته کوه البرز در روستای باغو کناره تا خلیج گرگان
۲۸	دشت قلعه	اشکانی (پارت) - ساسانی	۱۵ کیلومتری جنوب گنبد کاووس
۲۹	موزه گرگان	دارای بخش سنگ شناسی، مردم‌شناسی، باستان‌شناسی و نمایشگاه ادوات و ابزار آلات قدیمی	گرگان - میدان شهدا - جنب امام‌زاده عبدا...

فعالیت گروهی ۱-۵

- ۱- در مورد هر یک از جاذبه‌های گردشگری ذکر شده با کمک دبیر خود عکس، فیلم و مطلب تهیه کرده، در کلاس درس ارائه دهید.
- ۲- به کمک دبیر خود چند محل مرکز گردشگری طبیعی، تاریخی، مذهبی و فرهنگی شهرستان محل سکونت خود را در نقشه استان مشخص نمایید.
- ۳- با تحقیق و جست و جو در استان گلستان، در مورد تصاویر صفحه بعد، تحقیقی را تهیه و در کلاس ارائه دهید.

توانمندی‌های استان

شکل (ب)

شکل (الف)

شکل (د)

شکل (ج)

شکل (و)

شکل (هـ)

شکل (ح)

شکل (ز)

درس ۱۳ توانمندی های اقتصادی استان

جایگاه بخش های مختلف اقتصادی استان به دلیل شرایط مناسب جغرافیایی، استان گلستان توانمندی های زیادی در زمینه های کشاورزی، صنعت و معدن، بازرگانی، راه های ارتباطی، علم و فرهنگ دارد.

توانمندی های استان در بخش کشاورزی

ایران کشوری است که باید کشاورزی آن اساس همه کارها باشد.
(امام خمینی)

استان گلستان به عنوان قطب تأمین امنیت غذایی کشور است که سهم به سزایی در تولیدات ملی دارد؛ زیرا محور عمده فعالیت های اقتصادی استان در کشاورزی و دامپروری تمرکز یافته و این بخش از نظر تولید و اشتغال یکی از ارکان مهم اقتصادی به حساب می آید. استان گلستان به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی، نزدیکی به دریا و وجود رشته کوه های البرز دارای شرایط اقلیمی منحصر به فرد می باشد که بستر مناسبی برای زراعت های گوناگون در چهار فصل فراهم نموده است. توانمندی های استان در بخش کشاورزی را در چهار بخش زراعت، باغداری، دامپروری و شیلات مورد بررسی قرار می دهیم.

پیشتر بدانیم

بخش کشاورزی یکی از مهم ترین بخش های اقتصادی استان است که تأمین کننده ۳۲/۷ درصد اشتغال، ۸۵ درصد نیازهای غذایی، حدود ۲۷ درصد از سهم صادرات غیرنفتی و سرانجام حدود ۵۰ درصد تولید ناخالص داخلی استان را داراست. ۸۰ درصد از محصولات صنعتی استان وابسته به محصولات کشاورزی است. یا به عبارت دیگر ۸۰ درصد از مواد اولیه صنایع استان را محصولات کشاورزی برآورده می کنند.

۱- زراعت: اصلی ترین عوامل تعیین کننده وضعیت زراعت، سطح زیر کشت، میزان تولید و عملکرد در هکتار می باشد. استان گلستان با در اختیار داشتن ۷۱۷ هزار هکتار اراضی کشاورزی مشتمل بر ۳۴۶ هزار هکتار (۴۸٪) اراضی آبی و ۳۷۱ هزار هکتار (۵۲٪) اراضی دیم همواره به عنوان یکی از قطب های کشاورزی در سطح ملی مطرح بوده است.

توانمندی‌های استان

شکل ۴۴-۵ مزرعه ذرت - آزادشهر

شکل ۴۳-۵ مزرعه لوبیای روغنی - گرگان

فعالیت کشاورزی در استان گلستان عمدتاً متکی بر زراعت (۹۵/۵٪) غلات، شالی، پنبه، دانه‌های روغنی، باغداری، گردو، هلو، زیتون و... و در سطح محدود (۴/۵٪) دامداری به شیوه‌های سنتی، صنعتی و تا حدی عشایری است. گستره فعالیت‌های کشاورزی استان عمدتاً بر بستر نواحی کوهپایه‌ای و جلگه‌ای واقع در نوار میانی استان و پیرامون رودخانه‌های گرگان‌رود و قره‌سو (جلگه گرگان) استقرار یافته است. بیشترین سطح زیر کشت زراعی مربوط به شهرستان گنبد و کمترین سطح زیر کشت زراعی مربوط به شهرستان بندرگز بوده است. استان گلستان در سطح کشور مقام اول را در میزان تولید دانه‌های روغنی، سویا و باقلا دارد.

جدول ۳-۵- جایگاه تولیدات بخش کشاورزی استان در کشور

رتبه در کشور	محصول	رتبه در کشور	محصول
سوم	هلو	اول	دانه‌های روغنی
پنجم	شلیل	اول	سویا
ششم	گوشت مرغ	اول	باقلا
هفتم	مرکبات	دوم	آفتابگردان
هفتم	ذرت	دوم	کلزا
نهم	شیر	دوم	زیتون
دهم	تخم مرغ	سوم	شلتوک (برنج)
سیزدهم	عسل	سوم	پنبه
چهاردهم	گوشت قرمز	سوم	گندم

شکل ۴۵-۵- پرورش زنبور عسل - شهرستان مینودشت

شکل ۴۷-۵- مزرعه گندم - شهرستان گنبد

شکل ۴۶-۵- مزرعه شمالی - شهرستان مینودشت

شکل ۴۹-۵- مزرعه پنبه - شهرستان کلاله

شکل ۴۸-۵- مزرعه آفتابگردان - بندرگز

توانمندی‌های استان

۲- باغداری : سطح موجود باغات استان حدود ۳۷۵۳۹ هکتار می باشد. با توجه به مطالعات انجام شده این استان قابلیت توسعه کل باغات تا حدود ۱۶۰ هزار هکتار را نیز دارد.

۳- دامپروری : استان گلستان علاوه بر نقش بسیار مهمی که در تولید اقلام کشاورزی مورد نیاز کشور و انواع علوفه و فرآورده‌های زراعی قابل مصرف در تغذیه دام دارد، به دلیل وجود اقلیم ویژه، تنوع آب و هوایی و زیست‌بوم‌های مرتعی متنوع و همچنین استفاده از پس‌مانده‌های محصولات کشاورزی از موقعیت مناسبی برای پرورش انواع دام برخوردار است.

پیشتر پندار کنیم

وجود کارخانه‌های تهیه خوراک دام، تعداد کثیر فارغ‌التحصیلان رشته‌های دامپروری و دامپزشکی، دانشکده علوم دامی، وجود تشکل‌های مردمی در قالب تعاونی‌های دامداری، مزیت همجواری با کشورهای آسیای میانه و فاصله کم با مراکز عمده مصرف، زمینه توسعه و گسترش دامپروری را در استان فراهم نموده است. فعالیت‌های دامپروری استان عمدتاً شامل پرورش انواع دام و طیور، زنبور عسل، کرم ابریشم و آبیان می‌باشد. جایگاه استان از نظر تولید فرآورده‌های خام دامی به گونه‌ای است که حدود ۲/۹ درصد گوشت قرمز، ۴/۴ درصد شیر خام، ۴/۶ درصد گوشت سفید مرغ، ۳/۳ درصد تخم مرغ و ۱/۵ درصد عسل مورد نیاز کشور در این استان تولید می‌شود. با توجه به قابلیت‌های موجود در استان و تنوع آب و هوا، وجود مراتع و نیز ظرفیت‌های مناسب در قسمت‌های مختلف زنجیره تولید و فرآوری محصولات و سرمایه‌گذاری صورت گرفته در سطح استان، سند برنامه چهارم با هدف افزایش و بهبود کیفیت تولیدات دامی، افزایش بهره‌وری و تأمین امنیت غذایی پایه‌ریزی گردید. سنتی بودن پتانسیل دامی استان، یکی از چالش‌های اصلی توسعه ظرفیت‌های فعالیت در بخش دامپروری است.

جدول ۴-۵ عملکرد تولیدات دام و طیور و ... به تن در سال ۱۳۸۹ و مقایسه آن با سال ۱۳۸۸، پیش‌بینی تولید ۱۳۹۰

تولیدات	عملکرد سال ۱۳۸۸	عملکرد سال ۱۳۸۹	درصد تغییرات	رتبه در کشور	پیش‌بینی سال ۱۳۹۰
گوشت مرغ	۸۵۰۰۰	۱۱۰۰۰۰	۲۹	۶	۱۲۰۰۰۰
تخم مرغ	۲۲۶۰۰	۲۴۴۰۰	۸	۱۰	۲۵۵۰۰
شیر خام	۴۰۷۰۰۰	۴۱۵۰۰۰	۲	۹	۴۵۴۰۰۰
گوشت قرمز	۲۶۰۰۰	۲۷۳۵۰	۵	۱۴	۲۷۸۰۰
عسل	۶۰۰	۶۷۰	۱۲	۱۳	۷۰۰
تولید بیله‌تر	۱۲۵	۱۰۶	-۱۵	-	۱۰۰

۴- شیلات : استان گلستان با دارا بودن اقلیم های متنوع، آبگیرهای طبیعی، واقع شدن در سه حوضه مهم گرگان رود، اترک، قره سو و وجود اکوسیستم های آبی خلیج گرگان و تالاب گمیشان از اهمیت فوق العاده شیلاتی برخوردار می باشد. استان از نظر تولید آبیان در کنار مزیت هایی همچون برخورداری از حدود ۱۰۰ کیلومتر خط ساحلی و ۶۰۰۰ هکتار اراضی مورد استفاده، جهت پرورش آبیان، یکی از پتانسیل های مهم در بخش آبی پروری، صید و صیادی، بازسازی ذخایر ماهیان خاویاری و استخوانی و حفاظت از آن در کشور و منطقه محسوب می گردد.

شکل ۵۱-۵- مرکز پرورش و صید میگو- تالاب گمیشان

شکل ۵۰-۵- ماهی اوزون برون (خاویار)- بندر ترکمن

برای مطالعه

جدول ۶-۵- جایگاه شیلات در سال ۱۳۸۹

رتبه	محصول
اول	۱۰۰ درصد تکثیر و پرورش ماهی کپور دریایی
اول	تکثیر و پرورش میگو در شمال گمیشان در استان های شمالی کشور
اول	تکثیر ۳۵ گونه از ۶۵ گونه انواع ماهیان تزئینی در حال تکثیر در کل کشور
سوم	۱۵ درصد تکثیر و پرورش انواع ماهیان استخوانی کل کشور
چهارم	۱۲/۵ درصد ماهیان گرمابی و تولید ۸ درصد آبیان پرورشی کل کشور

● توانمندی های کشاورزی استان

- ۱- وجود تعداد زیادی جوان در روستاها
- ۲- دسترسی مناسب به راه ها
- ۳- وجود اراضی مستعد برای کشت

- ۴- تنوع محصولات و تولیدات دامی و کشاورزی در استان
  - ۵- آب و هوا و منابع طبیعی مناسب برای گسترش فعالیت‌های مبتنی بر کشاورزی
  - ۶- وجود دشت‌های وسیع مرتعی برای پرورش دام
  - ۷- وجود عشایر دامپرور در پهنه شمالی استان
  - ۸- وجود محصولات با ارزش افزوده مناسب در ترکیب محصولات زراعی استان
  - ۹- تنوع محصولات شیلاتی (ماهیان استخوانی و خاویاری)
- محدودیت‌های کشاورزی استان : با توجه به توانمندی‌های فراوان کشاورزی در استان البته در این راه تنگناها و مشکلاتی نیز در توسعه فعالیت‌های کشاورزی وجود دارد؛ از جمله :
- ۱- عدم مدیریت کنترل صحیح آب‌های جاری
  - ۲- چرای بی‌رویه دام‌ها
  - ۳- استفاده از ماشین‌آلات و ادوات قدیمی و فرسوده
  - ۴- به‌کارگیری از روش‌های سنتی کشت
  - ۵- عدم استفاده از بذر و نهال‌های اصلاح شده
  - ۶- خرد و کوچک شدن مزارع یکپارچه

توانمندی‌های استان در بخش صنعت و معدن

با توجه به شکل‌های ۵۴-۵ چه توانمندی‌هایی در بخش صنعت و معدن استان مشاهده می‌شود؟

شکل ۵۴-۵- نمونه‌هایی از توانمندی‌های استان در بخش صنعت و معدن

الف) توانمندی های استان در بخش صنعت

- ۱- پتانسیل بالای تولیدات کشاورزی موجب شکل گیری فعالیت های صنعتی در زمینه صنایع غذایی گردیده است.
- ۲- استان شاهد تحول در نوع سرمایه گذاری صنعتی از صنایع تبدیلی به صنایع بزرگ و با فناوری بالاست.
- ۳- فعالیت های صنعتی در استان متنوع است.
- ۴- بهره وری نیروی کار در صنایع شیمیایی، وسایل نقلیه موتوری و محصولات چوبی بالاست.
- ۵- سرمایه گذاری در گروه صنایع غذایی، تولید چوب، صنایع فلزی و ابزار آلات پزشکی بالاست.
- ۶- در ترکیب فعالیت های صنعتی استان فناوری بالاست.

شکل ۵۴-۵- قالی ترکمن

شکل ۵۳-۵- کارخانه سیمان بیوند - گالیکش

پیشتر پندار

● پراکندگی جغرافیایی صنایع استان : واحدهای صنعتی استان به تبعیت از گسترش سایر فعالیت های اقتصادی و تمرکز جمعیت در ناحیه جلگه ای گسترش یافته است. بیشترین استقرار فعالیت های صنعتی استان در شهرستان گرگان و در جایگاه بعدی در شهرستان گنبد کاووس تمرکز یافته است. شهرستان های آق قلا و مینودشت به ترتیب بیشترین و کمترین وسعت و تعداد شهرک های صنعتی استان را دارا می باشند.

ب) توانمندی های استان در بخش معدن

- ۱- تنوع محصولات و مواد معدنی و وجود کانسارهای معدنی باارزش
- ۲- وجود سهم مناسب کارگران ماهر در ترکیب اشتغال بخش معدن

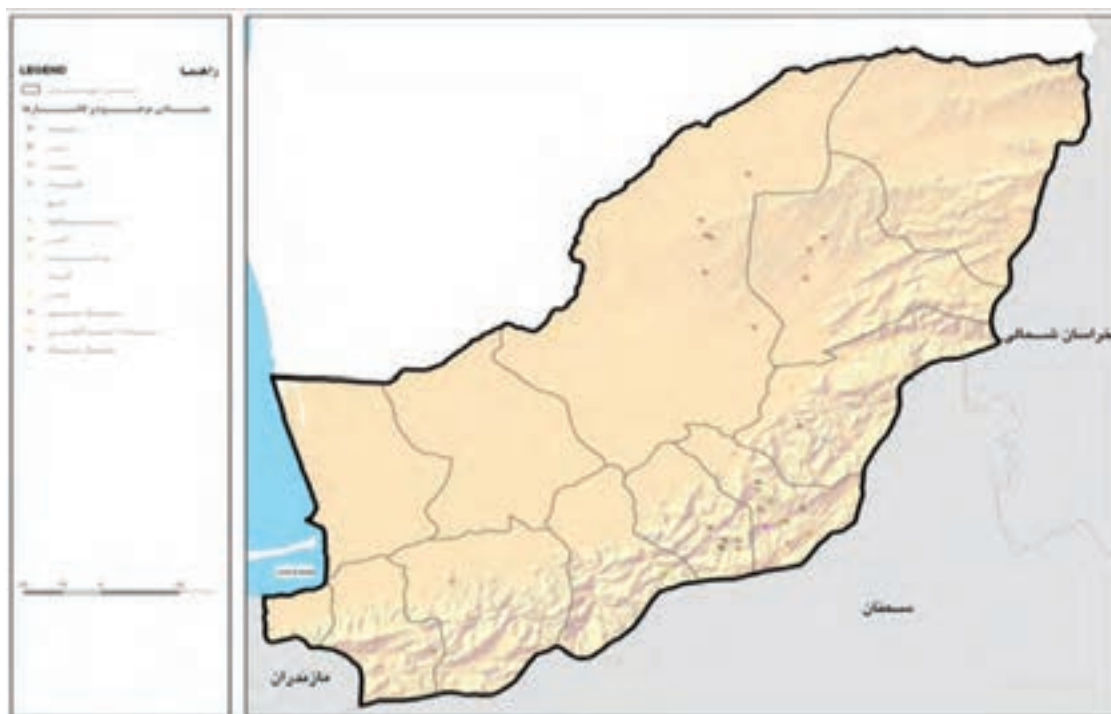
توانمندی‌های استان

- ۳- سهم مناسب از تعداد شاغلان بخش معدن در کل کشور
- ۴- وجود ذخایر نفت و گاز
- ۵- وجود ذخایر ذغال سنگ
- ۶- تمرکز بالای صنایع کانی‌های غیر فلزی نسبت به کل کشور

بیشتر بدانیم

استان گلستان منابع معدنی متنوع و زیادی دارد که شامل منابع ید، سرب، روی، آهن، مس، قلع تیتانیوم، بوکسیت، لاتریت، تالک، کوارتز، گچ و سنگ آهن می‌باشند. بیشترین معادن استان را به ترتیب زغال سنگ و سنگ لاشه آهنکی تشکیل می‌دهند؛ که حدود ۹۷ درصد شاغلین در بخش معدن در معادن زغال سنگ مشغول فعالیت‌اند. از لحاظ توزیع جغرافیایی، اکثریت معادن فعال استان در قسمت شرقی استان متمرکز شده‌اند. صنایع دستی استان شامل قالی، قالیچه، پستی، چادر شب بافی، جاجیم بافی، سوزن دوزی، گلیم بافی، نمده بافی، معرق و نقاشی مینیاتور و... می‌باشد.

شکل ۵۵-۵- نقشه پراکنندگی معادن استان

شکل ۵۷-۵- معدن ید- آق قلا

شکل ۵۶-۵- مجتمع پتروشیمی گلستان - آق قلا

توانمندی‌های استان در بخش بازرگانی

استان گلستان به دلیل همجواری با کشور ترکمنستان و موقعیت مناسب برای صدور و ترانزیت کالا به جمهوری‌های استقلال یافته آسیای میانه به علت دسترسی مستقیم از طریق دریا و زمین، داشتن راه آهن سراسری، که علاوه بر مرکز استان با ورود به اسکله اصلی تجاری بندر ترکمن، دریای خزر را به خلیج فارس و اروپا متصل می‌سازد، وجود تأسیسات کامل گمرکی می‌تواند نقش بسیار مهمی در صدور کالا داشته باشد. بهره‌گیری از این موقعیت مناسب برای بازرگانی خارجی استان یکی از محورهای اصلی توسعه استان به‌شمار می‌رود.

شکل ۵۹-۵- حمل و نقل بین‌المللی - گمرک مرزی اینچه برون

شکل ۵۸-۵- حمل آرد از کارخانه - کلاله

پیشتر پنهانگیر

اقلام عمده کالاهای کشاورزی صادراتی استان شامل: پرتقال، سیب درختی، سیب زمینی، نارنگی، گوجه‌فرنگی، تره‌بار و سایر میوه‌ها و اقلام عمده کالاهای صنعتی صادراتی استان شامل: بیسکویت، شکلات، کاشی و سرامیک، وسایل چوبی و مبلمان، مصنوعات پلاستیکی، کیف و کفش چرمی و غیرچرمی، بستنی، رب‌گوجه‌فرنگی، فرش ماشینی و غیره است که از طریق گمرک استان به خارج صادر می‌شود. مهم‌ترین اقلام صادرات کالاهای معدنی استان شامل خرده سنگ، خاک باریت، سنگ مرمریت، پودر معدنی و کربنات کلسیم می‌باشد.

● محدودیت‌های بازرگانی استان

- ۱- عدم سرمایه‌گذاری‌های لازم در بخش تجارت خارجی جهت به‌کارگیری ظرفیت‌های بازرگانی خارجی استان در حد مطلوب.
- ۲- فقدان سیاست‌های با ثبات در بخش بازرگانی خارجی، ضعف زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری (حمل و نقل، نگهداری و ذخیره، بسته‌بندی، بازاریابی و...) برای مصرف داخلی و صادرات محصولات استان.

همان کسی که زمین را محل آرامش شما قرار داد و برای شما در آن راه‌هایی آفرید، باشد که هدایت شوید و به مقصد برسید.

سوره زخرف آیه ۱۰

توانمندی‌های استان در بخش راه‌های ارتباطی

موقعیت جغرافیایی استان گلستان به‌نحوی است که ارتباط زمینی قسمت اعظم کشور با کشورهای آسیای مرکزی از طریق راه‌های واقع در محدوده این استان صورت می‌گیرد. موقعیت ویژه جغرافیایی و طبیعی از لحاظ بازرگانی داخلی و تجارت خارجی با کشورهای آسیای مرکزی و تنوع فعالیت‌های اقتصادی به توسعه شبکه راه‌های استان بستگی دارد. وجود سه شبکه ارتباطی زمینی، ریلی و هوایی و افزایش سهم جابه‌جایی از طریق حمل و نقل هوایی از جمله نقاط قوت استان در بخش حمل و نقل است.

پیشتر پنهان‌ترین

طول راه‌های مرزی استان بالغ بر ۴۶۴ کیلومتر است که شهرستان‌های گمیشان، آق‌قلا، گنبد و مراوه تپه را به‌دیگر کشورها متصل می‌کند. در استان گلستان دو فرودگاه گرگان و کلاله وجود دارد. فرودگاه بین‌المللی گرگان از نظر جابه‌جایی مسافر و کالا در پروازهای داخلی و خارجی حائز اهمیت است. فرودگاه کلاله برای عملیات سمپاشی اراضی کشاورزی مورد استفاده قرار می‌گیرد. بنادر استان گلستان شامل بندرگز و بندرترکمن است که سابقه دیرینه در امر تجارت خارجی با روسیه دارند. وجود این بنادر و ارتباط از طریق رودخانه ولگا به دریای سیاه از اهمیت بسزایی برخوردار می‌باشد. راه‌اندازی، تجهیز و توسعه بندر مذکور نقش ارزنده‌ای را در توسعه استان بر عهده خواهند داشت. در حال حاضر، ۵ اسکله در بندرگز و بندرترکمن، با کاربری‌های چند منظوره به‌ویژه جهت توسعه گردشگری وجود دارد.

جدول ۷-۵- طول راه‌های استان گلستان به کیلومتر

۱۳۸۸	شرح
۷۵۱	طول راه اصلی
۰	آزاد راه
۲۴۳	بزرگراه
۸۰/۹	طول شبکه راه آهن
۳۴۴	سایر راه‌ها

شکل ۶۰-۵- نقشه راه‌های استان

پیشتر پناه آیین

توانمندی‌های استان در بخش علم و فرهنگ

● علم و دانش: توجه به علم و دانش در رشد و توسعه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کشور نقش انکارناپذیری دارد. بخش علمی استان مسئولیت تربیت نیروی انسانی متخصص را در سطوح مختلف تحصیلی به عهده دارد. این توانمندی‌ها را می‌توان در دو گروه آموزش و پرورش و آموزش عالی دسته‌بندی کرد.

الف) آموزش و پرورش: آموزش و پرورش پایه توسعه و تربیت نیروی انسانی و نقش اساسی در تعادل فرهنگی و مهارتی استان دارد. همچنین آموزش و پرورش پایه شکل‌گیری و توسعه فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی همراه با بهره‌وری مناسب است.

در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸ تعداد کل دانش‌آموزان استان (کودکستان، ابتدایی، راهنمایی، متوسطه، پیش‌دانشگاهی، استثنایی و با احتساب بزرگسالان) ۲۴۸۰۳۱ نفر بوده است. از مجموع دانش‌آموزان استان ۵۹/۱۸ درصد در نقاط شهری و ۴۰/۸۲ درصد در نقاط روستایی استان مشغول به تحصیل بوده‌اند. تعداد ۱۳۵۲۴ کلاس درس در استان وجود دارد که ۵۳/۴۸ درصد آن در نقاط شهری و ۴۶/۵۲ درصد آن در نقاط روستایی دایر می‌باشد.

ب) آموزش عالی: در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸ در استان گلستان بالغ بر ۴۶ مرکز آموزش عالی شامل: دانشگاه جامع گلستان، علوم پزشکی، علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان و گنبد، جامع علمی-کاربردی، مرکز آموزش کشاورزی کردکوی، ۱۱ واحد دانشگاه پیام نور، ۱۱ واحد دانشگاه آزاد اسلامی، ۳ مرکز تربیت معلم، ۵ آموزشکده فنی و حرفه‌ای آموزش عالی و ۱۰ مؤسسه آموزش عالی غیر انتفاعی در سطح استان به ارائه خدمات آموزشی مشغول بودند.

جدول ۸-۵- تعداد دانشجویان به تفکیک جنسی و نوع دانشگاه و سهم هر یک طی سال‌های ۸۸-۱۳۸۷ و ۸۹-۱۳۸۸ در استان گلستان

سال تحصیلی	نوع دانشگاه	جمع	مرد	زن	سهم (درصد)
۸۸-۱۳۸۷	جمع	۵۵۶۲۰	۲۸۲۱۴	۲۷۴۰۶	۱۰۰
	دولتی	۳۳۵۰۲	۱۴۲۱۹	۱۹۲۸۳	۶۰/۲۴
	غیردولتی	۲۲۱۱۸	۱۳۹۹۵	۸۱۲۳	۳۹/۷۶
	سهم (درصد)	۱۰۰	۵۰/۷۳	۴۹/۲۷	-
۸۹-۱۳۸۸	جمع	۷۰۷۳۵	۳۶۱۱۰	۳۴۶۲۵	۱۰۰
	دولتی	۴۶۱۸۵	۲۳۵۵۹	۲۲۶۲۶	۶۵/۳
	غیردولتی	۲۴۵۵۰	۱۲۵۵۱	۱۱۹۹۹	۳۴/۷
	سهم (درصد)	۱۰۰	۵۱/۰۱	۴۸/۹۹	-

● فرهنگ

فرهنگ عهده‌دار طیف گسترده و متنوعی از فعالیت‌ها برای تمام اقشار اجتماعی و گروه‌های سنی جامعه است. استان گلستان به دلیل تنوع قومی، اجتماعی و مذهبی در بخش فرهنگ دارای توانمندی‌های زیادی است. این توانمندی‌ها در دو گروه مطبوعات و کتابخانه‌ها دسته‌بندی شده است.

پیشتر بدانیم

الف) مطبوعات: در استان گلستان در سال ۱۳۸۸ تعداد ۲۰ نشریه به صورت هفته نامه، ماهنامه و فصلنامه وجود داشت و موضوع این نشریات به طور عمده در زمینه مسائل اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و ورزشی استان است که به زبان فارسی (هفته نامه‌ها) و فارسی - ترکمنی (ماهنامه و فصلنامه) انتشار می‌یابد.

ب) کتابخانه‌ها: در سال ۱۳۸۸، تعداد ۳۳ کتابخانه عمومی تحت پوشش اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی مشغول به فعالیت بوده است. تعداد کل کتاب‌های موجود در کتابخانه‌های استان، بالغ بر ۳۲۴۳۷۱ جلد کتاب و تعداد اعضاء کتابخانه‌های استان ۳۰۶۵۲ نفر (۲۴۰۱۳ نفر مرد و ۱۷۶۲۸ نفر زن) می‌باشد.

شکل ۵-۶۱- کتابخانه میرداماد - گرگان

شکل ۵-۶۲- مدرسه شهید رحمان طبری - روستای چپر قویمه - گنبد

فعالیت گروهی ۵-۱

- ۱- برای کاهش محدودیت‌های کشاورزی در استان گلستان، چه راه‌کارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟
- ۲- برای استفاده از حداکثر ظرفیت‌های استان در بخش صنعت و معدن چه پیشنهادهایی دارید؟
- ۳- نقاط قوت استان در بخش حمل‌ونقل را نام ببرید.

فصل ششم

شکوفایی استان گلستان

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

درس ۱۴ شکوفایی استان پس از انقلاب اسلامی

پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷، نقطه عطف و تحولی عظیم بود که کلیه شئون فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، کشور و منطقه را تحت تأثیر قرار داد و در حال حاضر موج بیداری را در خاورمیانه و کشورهای اروپایی و امریکای شمالی رقم زده است.

نظامی که با جان فشانی و از خود گذشتگی ایثارگران و تقدیم شهدای گران قدر، مسیر جدیدی از حیات طیبه را برای نسل های امروز و آینده به ارمغان آورده است. اکنون با گذشت بیش از سه دهه از عمر پر برکت نظام جمهوری اسلامی ایران، با وجود تمام مشکلات و توطئه ها، توسعه همه جانبه در مناطق شهری و روستایی استان گلستان انجام شده است که در این فصل با فعالیت های عمرانی و صنعتی، راه و ترابری، ارتباطات و فناوری اطلاعات، علمی و آموزشی، بهداشت و درمان، فعالیت های فرهنگی و هنری آشنا می شوید.

۱- فعالیت های عمرانی

پس از انقلاب اسلامی با توجه به روند رو به رشد جمعیت و نیاز به خدمات مختلف، زمینه را برای توسعه فعالیت های عمرانی در این استان فراهم کرده است. فعالیت های عمرانی در دو بخش شهری و روستایی صورت گرفته است. این فعالیت ها شامل راه و ترابری، صنعت و معدن، ارتباطات، پست، صدا و سیما، انرژی، کشاورزی، دامداری و ... می باشد.

بیشتر بدانید

عمران شهری

آب و فاضلاب شهری: طول شبکه آبرسانی شهرهای استان در سال ۱۳۸۸ معادل ۲۷۷۱/۸۸ کیلومتر که ۳۹۵/۳۵ کیلومتر خط انتقال و ۲۳۷۶/۵۳ کیلومتر شبکه توزیع بوده است. بیشترین طول شبکه و خط انتقال به شهرستان گرگان به ترتیب با ۸۳۵/۲ و ۱۱۶/۶ کیلومتر و کمترین طول شبکه و خط انتقال مربوط به شهرستان گمیشان و آزاد شهر به ترتیب با ۴۵/۶ و ۱۱/۳ کیلومتر بوده است. در سال ۱۳۸۸ بیشترین تعداد مشترکین آب آشامیدنی در نقاط شهری متعلق به شهرستان گرگان با ۶۰۱۰۳ مشترک و کمترین تعداد مشترکین به شهرستان گمیشان با ۳۶۴۵ مشترک تعلق داشته است.

طول شبکه توزیع گاز طبیعی استان گلستان در سال ۱۳۸۸ معادل ۵۱۴۳ کیلومتر بوده که ۲۲۹۶ کیلومتر در نقاط شهری و ۲۸۴۷ کیلومتر در نقاط روستایی قرار گرفته است. همچنین سرانه مصرف گاز طبیعی در نقاط شهری و روستایی استان معادل ۱۵ مترمکعب در روز می باشد.

● **مسکن** : به موازات رشد جمعیت و نیاز روز افزون آنان به مسکن، حمایت از انبوه سازان و اشتغال‌زایی در این بخش، احداث ساختمان‌های دولتی، احداث واحدهای مسکونی سازمانی، احداث مجتمع‌های ورزشی، فرهنگی و هنری و همچنین در بحث بهسازی مسکن روستایی، توجه دولت نهم و دهم را به ساخت انبوه مسکن مهر معطوف ساخت. هم‌اکنون این پروژه با رشدی شتابان در سراسر استان، با اختصاص ۱۷۹ هکتار و ۱۵۴۳۱ واحد در حال آماده‌سازی، واگذاری و تعدادی نیز به ساکنین در شهرهای مختلف تحویل شده است.

شکل ۱-۶- نمونه‌ای از مسکن مهر واگذار شده - گنبد

پیشتری پندار کنیم

فضای سبز : با توجه به افزایش جمعیت و آلودگی روزافزون محیط شهری، نقش فضای سبز بیش از پیش اهمیت می‌یابد. در سال ۱۳۸۸ کل فضای سبز شهری استان ۳۶۵/۷۲ هکتار و سرانه فضای سبز برای هر شهروند در همین سال ۴/۲ متر مربع بوده است. بیشترین میزان فضای سبز به شهرستان گرگان با ۱۵۲/۵ هکتار و کمترین میزان مربوط به شهرستان مراوه با ۲/۵۵ هکتار و همچنین بالاترین سرانه فضای سبز در نقاط شهری مربوط به شهرستان گنبد با ۶/۴ مترمربع و کمترین میزان مربوط به شهرستان گمیشان با ۱/۷۳ مترمربع بوده است.

● **عمران روستایی** : توسعه زیر ساخت‌های روستایی و ارائه خدمات زیر بنایی اجتماعی، یکی از اقداماتی است که می‌تواند نقش عمده‌ای در توسعه سکونتگاه‌های روستایی داشته باشد و موجب رشد سرمایه‌گذاری، افزایش تولید، ایجاد اشتغال و درآمد و به‌طور کلی رفاه اجتماعی و اقتصادی روستائیان و عشایر شود.

● امکانات و خدمات روستایی

● آب آشامیدنی و برق

تعداد روستاهای برخوردار از آب آشامیدنی و برق استان گلستان در سال ۱۳۸۸ به ترتیب ۷۷/۹ و ۹۹/۹۲ در صد بوده است.

شکوفایی استان بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

پیشتر پدافکتیم

جدول ۱-۶- میزان برخورداری روستاهای استان گلستان از امکانات و تسهیلات در سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۸۷

شرح	واحد	۱۳۸۷	۱۳۸۸
روستاهای دارای آب آشامیدنی	روستا	۷۳۵	۷۸۶
خانوارهای روستایی برخوردار از آب آشامیدنی (۲۰ خانوار و بیشتر)	درصد	۶۴/۴	۶۷/۶
طول شبکه داخلی آب آشامیدنی	کیلومتر	۳۹۹۵	۴۱۲۴/۵
حجم مخازن آب آشامیدنی	متر مکعب	۸۷۴۶۴	۹۵۴۹۴
خطوط انتقال آب آشامیدنی	کیلومتر	۲۰۴۱	۲۱۲۷
پرت آب آشامیدنی روستایی	درصد	۲۹/۳۲	۲۹/۲۴
چشمه	دهنه	۱۳۷	۱۶۸
چاه عمیق	حلقه	۳۷۲	۳۹۵
دیوارکشی	متر	۱۲۴۹۸	۱۲۷۹۸
تعداد روستاهای برق دار	روستا	۹۶۹	۹۶۹
خانوارهای برق دار	درصد	۹۹/۹۲	۹۹/۹۶
راه آسفالت	کیلومتر	۱۸۸۹/۳	۲۰۳۳
راه شوسه درجه ۱-۲	کیلومتر	۶۴۷/۵	۶۰۱/۳۷

● کشاورزی و دامداری: استان گلستان به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی، نزدیکی به دریا و وجود سلسله جبال البرز دارای شرایط اقلیمی منحصر به فرد می باشد که بستر مناسبی برای زراعت‌های گوناگون در چهار فصل را فراهم نموده است.

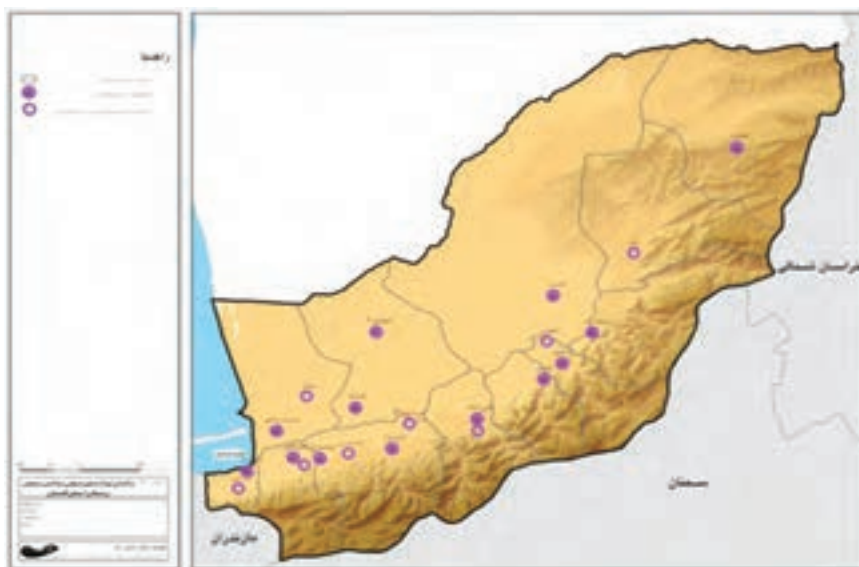
جدول ۲-۶- سطح کاشت و میزان تولید محصولات کشاورزی استان در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۷

محصولات باغی		محصولات زراعی				سال
		دیم		آبی		
میزان تولید به هکتار	سطح زیر کاشت به هزار هکتار	تولید به هزار تن	سطح کاشت به هزار هکتار	تولید به هزار تن	سطح کاشت به هزار هکتار	
۱۴۴	۳۲	۶۵۷	۲۹۴	۱۸۱۲	۳۱۲	۱۳۸۷
۲۰۷/۳۱۲	۳۵/۷۷۸	۹۰۸/۸۳۹	۳۴۵/۷	۲۱۴۳/۵۳۷	۳۴۰/۵۹	۱۳۸۸

۲- فعالیت های صنعتی

● شهرک های صنعتی : شرکت شهرک های صنعتی استان گلستان به منظور بسترسازی مناسب برای سرمایه گذاری در بخش صنعت استان و ایجاد هماهنگی و استفاده مطلوب از امکانات زیر بنایی و ارائه خدمات ضروری به واحدهای صنعتی، توانسته است تعداد شهرک ها و نواحی صنعتی استان را به ۱۳ شهرک صنعتی، ۹ ناحیه صنعتی عملیاتی و ۲ مجتمع کارگاهی (در شهرک صنعتی آق قلا) در سال ۱۳۹۰ افزایش دهد. این مناطق صنعتی به مساحت ۱۵۱۳ هکتار در سطح استان واقع شده اند. عمده صنایع مستقر در شهرک ها و نواحی صنعتی استان شامل انواع محصولات لبنی، آشامیدنی، خوراک و مکمل های دام و طیور، ادوات کشاورزی و سموم دفع آفات و نباتات، قطعات ریخته گری، سازه های فلزی، انواع مصالح ساختمانی، محصولات شیمیایی و ... می باشد.

شکل ۲-۶- موقعیت جغرافیایی شهرک ها و نواحی صنعتی استان

شکل ۲-۴- شهرک صنعتی علی آباد

شکل ۲-۳- شهرک صنعتی آق قلا

جدول ۳-۶- شهرک‌های صنعتی استان گلستان

ردیف	نام شهرستان	شهرک صنعتی	ناحیه صنعتی
۱	گرگان	گرگان ۱- گرگان ۲	تخصصی کشاورزی - شهید هزارجریبی - گوزن فارس
۲	گنبد	گنبد	-
۳	کردکوی	کردکوی	امام خمینی (ره)
۴	بندرگز	بندرگز	گرغری
۵	بندرترکمن	بندرترکمن	
۶	علی‌آباد	علی‌آباد	فاضل‌آباد
۷	آق‌قلا	آق‌قلا- اترک	-
۸	کلاله	-	کلاله - دهنه
۹	رامیان	رامیان	خان‌بین (فندرسک)
۱۰	آزادشهر	آزادشهر	آقچلی
۱۱	مینودشت	مینودشت	-
۱۲	مراوه‌تپه	مراوه‌تپه	-
۱۳	گمیشان	-	سیمین‌شهر- گمیشان
جمع		۱۳	۱۲

۳- راه و ترابری

در سال‌های اخیر، فعالیت‌های گسترده‌ای در زمینه احداث و توسعه زیربنای راه و ارتباطات و ... انجام گرفته و ابزار و نهادهای مورد نیاز برای ایجاد تحول در زمینه‌های مختلف تولیدی و خدماتی در این خطه از کشور فراهم شده است.

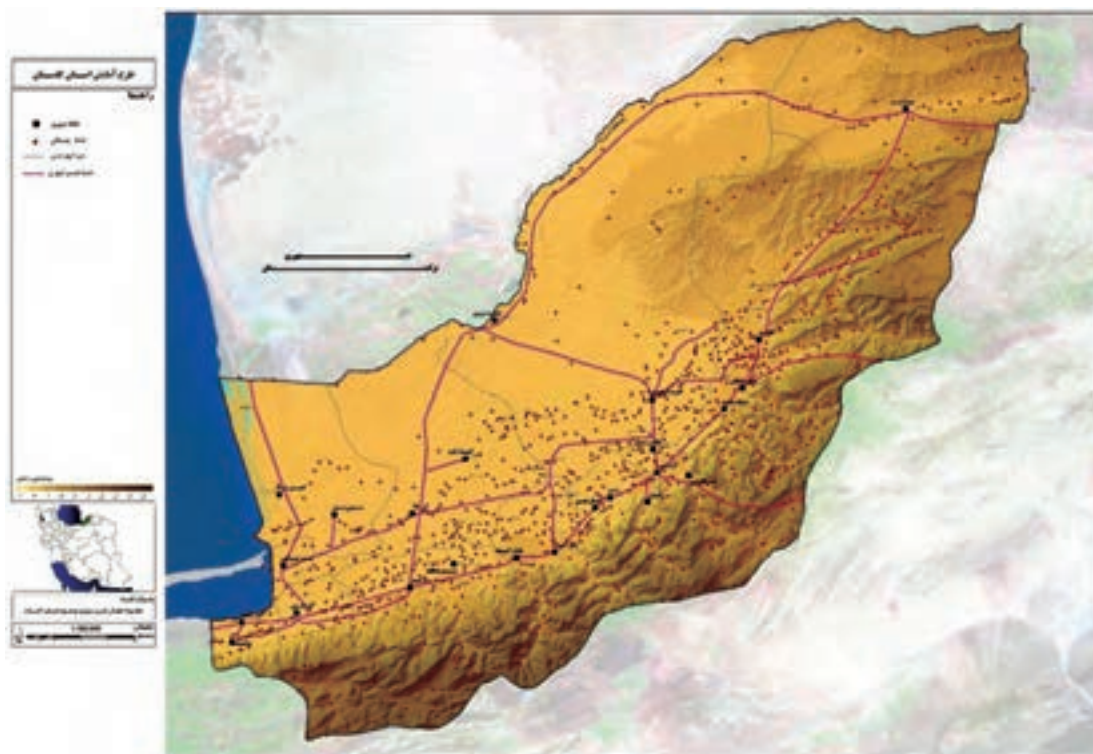

جدول ۴-۶- فعالیت‌های راه و ترابری قبل و بعد از انقلاب اسلامی در استان

ردیف	نام شاخص	واحد	۱۳۵۷ قبل از انقلاب	۱۳۸۷ بعد از انقلاب و در پایان دهه سوم
۱	احداث راه‌های روستایی	کیلومتر	۴۱۱	۳۵/۲۴۸۳
۲	بهسازی راه‌های فرعی	کیلومتر	-	۴/۷۱۴
۳	بهسازی و آسفالت راه‌های روستایی	کیلومتر	۴۲	۵۰/۱۸۴۰
۴	تأمین ماشین آلات راهداری	دستگاه	-	۲۹۴
۵	تجهیز ماشین آلات راهداری	میلیون ریال	-	۲۹۸۰۰
۶	روکش آسفالت راه‌های فرعی	کیلومتر	۴۶۰	۱۲۸۸
۷	روکش آسفالت راه‌های روستایی	کیلومتر	۰	۶۷۰
۸	تعمیرات ابنیه فنی و عملیات حفاظت پل‌ها و تونل‌ها	دستگاه	-	۲۵۱۹
۹	خط کشی و تجهیز راه‌ها به علائم تجهیزات ایمنی	کیلومتر	-	۵۰۰۰۰
۱۰	مرمت و توسعه ساختمان‌های راهداری	متر مربع	-	۱۸۷۸۰
۱۱	رفع نقاط حادثه‌خیز	نقطه	-	۲۷۰
۱۲	تأمین تجهیزات ایمنی و توسعه شبکه مخابرات راه‌های استان	کیلومتر	-	۳۰۲/۴
۱۳	احداث راه فرعی	کیلومتر	-	۸۷
۱۴	احداث پل‌های بزرگ	دهانه (متر)	-	۵۷۰
۱۵	احداث دیوار سنگی و بتنی	متر طول	-	۱۴۰۰۰
۱۶	بزرگراه	کیلومتر	-	۲۴۳

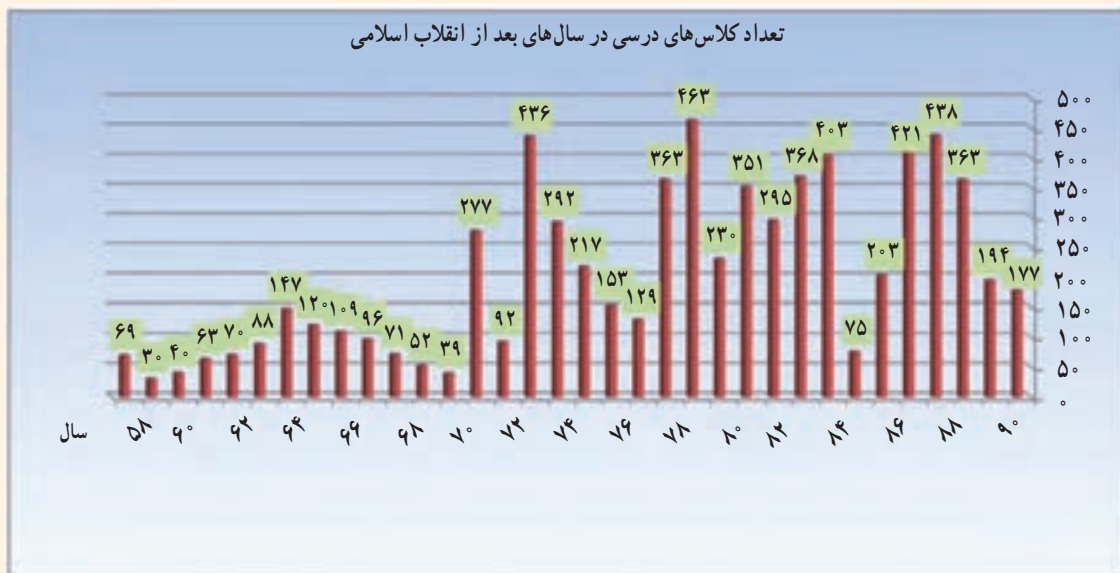
ارتباطات و فناوری اطلاعات: استان گلستان در سال ۱۳۸۸ دارای ۴۲ مرکز تلفن شهری، ۲ مرکز تلفن بین شهری، ۱۴ دفتر مخابراتی، ۳۰۱۰ شبکه اطلاع رسانی بوده است. مراکز خدماتی پستی استان گلستان در سال ۱۳۸۸ شامل ۱۱ اداره مرکزی، ۱۶۴ پست شهری، ۲۷ دفتر پست روستایی، ۵۷۶ نمایندگی پستی، ۲۲۳ و ۲۰۹ صندوق پستی شهری و روستایی و همچنین همه مراکز دارای پست پیشتاز و واحد پست تصویری می باشند.

شکل ۵-۶- نقشه پراکنندگی خطوط انتقال فیبر نوری گلستان

۴- فعالیت های علمی و آموزشی

آموزش و پرورش: درصد باسوادی استان در گروه سنی ۶ ساله و بالاتر از ۳۷/۶۵ در سال ۱۳۵۵ به ۸۲/۰۸ در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است. در سال های اخیر آموزش و پرورش و نهضت سواد آموزی استان در جهت بهبود کیفیت و کمیت آموزش فعالیت زیادی انجام داده اند. آموزش و پرورش استان در سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۰ دارای ۱۴ منطقه آموزشی با ۲۶۰۷ آموزشگاه و ۱۲۷۷۵ کلاس و ۲۹۵۸۰۰ دانش آموز در دوره های مختلف تحصیلی با ۲۱۱۴۸ نفر پرسنل می باشد.

شکل ۶-۶- کلاس‌های درس قبل و بعد از انقلاب

جدول ۵-۶- وضعیت آموزش و پرورش استان گلستان (دولتی و غیر دولتی و بزرگسال) در سال‌های ۹۱-۱۳۵۶

عنوان	سال ۱۳۵۶-۵۷	سال ۱۳۹۰-۹۱
تعداد مدرسه در دوره ابتدایی	۸۳۳	۱۱۸۳
تعداد کلاس در دوره ابتدایی	۳۳۷۶	۶۰۰۴
تعداد دانش‌آموز در دوره ابتدایی	۱۱۲۶۸۸	۱۳۶۰۱۳
تعداد مدرسه در دوره راهنمایی	۱۲۴	۶۸۷
تعداد کلاس در دوره راهنمایی	۸۲۹	۳۱۰۸
تعداد دانش‌آموز در دوره راهنمایی	۳۴۰۵۷	۷۴۳۳۰
تعداد مدرسه در دوره متوسطه	۴۲	۷۳۷
تعداد کلاس در دوره متوسطه	۳۴۵	۳۶۶۲
تعداد دانش‌آموز در دوره متوسطه	۱۶۴۶۲	۸۵۴۶۶
تعداد کل کارکنان	۶۳۵۷	۲۱۱۴۲

شکوفایی استان بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شکل ۸-۶- آموزشگاه شهید منتظر قائم - گنبد

شکل ۷-۶- دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی آباد کتول

● آموزش عالی: بعد از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی در بخش آموزش عالی (دولتی، آزاد، غیرانتفاعی، پیام نور، علمی- کاربردی آموزشگده فنی) شاهد تحولات عظیمی در استان بوده ایم. براساس اطلاعات موجود در سال ۵۷-۱۳۵۶ در استان ۱۰۰ نفر دانشجو وجود داشت و در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ تعداد دانشجویان به بیش از ۷۰۰۰۰ نفر رسیده است.

بیشتر بدانیم

در استان گلستان بالغ بر ۴۶ مرکز آموزش عالی شامل: دانشگاه جامع گلستان، علوم پزشکی، علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان و گنبد، جامع علمی- کاربردی، مرکز آموزش کشاورزی کردکوی، ۱۱ واحد دانشگاه پیام نور، ۱۱ واحد دانشگاه آزاد اسلامی، ۳ مرکز تربیت معلم، ۵ آموزشگده فنی و حرفه‌ای آموزش عالی و ۱۰ مؤسسه آموزش عالی غیر انتفاعی در سطح استان به ارائه خدمات آموزشی مشغول هستند. این مراکز با پذیرش دانشجو در گروه‌های تحصیلی علوم پزشکی، علوم پایه، فنی و مهندسی، علوم کشاورزی و علوم انسانی در دوره‌های تحصیلی کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکتری عمومی و دکتری تخصصی فعالیت دارند.

۵- فعالیت‌های بهداشت و درمان

از دستاوردهای قابل توجه انقلاب اسلامی در استان، ارتقای شاخص‌های بهداشتی، درمانی و اختصاص اعتبارات ویژه به توسعه سلامت می‌باشد. گسترش مراکز بهداشتی و درمانی روستایی و شهری، راه‌اندازی خانه‌های بهداشت، بیمارستان‌های تخصصی و فوق تخصصی و... برای دسترسی مردم به خدمات بهداشت و درمان، از اقدامات مهم دولت، بعد از انقلاب اسلامی است.

شکل ۹-۶- مرکز فوق تخصصی جراحی قلب حضرت امیرالمؤمنین (ع) - کردکوی

شکل ۱۰-۶- بیمارستان حکیم جرجانی و شهید صیاد شیرازی - گرگان و بیمارستان بقیة الله الاعظم - علی آباد

برای مطالعه

۷- فعالیت های فرهنگی و هنری

وجود فضاهای فرهنگی موجب توسعه و تعمیق هویت و فرهنگ اسلامی می گردد. در بیشتر شهرستان های استان گلستان حداقل یک فضای فرهنگی وجود دارد. صداوسیما، کتابخانه های عمومی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، موزه ها و سینماها و... از جمله فضاهای فرهنگی می باشند.

● صدا و سیما: یکی از مهم ترین ابزارهایی که می تواند بر روی نگرش ها، آداب، رسوم و ارتقاء آگاهی و به طور کلی سلامت فرهنگی جامعه اثراتی ژرف بگذارد، وسایل ارتباط جمعی است که در بین آنها نقش رادیو و تلویزیون بسیار مهم و با اهمیت می باشد.

● تلویزیون: مطابق آمار سال ۱۳۸۶ از ۵۱۵۴ ایستگاه تلویزیونی کشور، ۱۱۵ ایستگاه در استان گلستان واقع است که ۲/۳ درصد ایستگاه های تلویزیونی کشور است. همچنین از مجموع ۱۵۳۰۵ فرستنده تلویزیونی کم قدرت

شکوفایی استان بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

در کل کشور، ۴۱۶ دستگاه فرستنده تلویزیونی متعلق به استان گلستان می‌باشد که حدود ۲/۷۱ درصد فرستنده‌های کشور را دربرمی‌گیرد.

● مراکز رادیویی: در سال ۱۳۸۳ از ۹۲ ایستگاه رادیویی موج متوسط ۳ ایستگاه در استان گلستان واقع است که ۳/۱ درصد ایستگاه‌های کشور را شامل می‌شود. همچنین از ۱۲۶ فرستنده اصلی رادیویی، ۸ فرستنده متعلق به استان گلستان است که ۶/۱ درصد فرستنده‌های رادیویی کشور را به خود اختصاص داده است.

فعالیت گروهی ۱-۶

- ۱- با هماهنگی مدیر مدرسه و دبیر جغرافیا از یک کارشناس اداره کل راه و ترابری استان دعوت به عمل آمده تا در زمینه توسعه و تعریض راه‌ها در کلاس توضیحاتی دهد.
- ۲- در محل زندگی شما کدام طرح‌های عمرانی انجام شده یا در حال اجراست؟ تحقیق کنید و گزارش آن را به کلاس ارائه دهید.
- ۳- در مورد یکی از دستاوردهای انقلاب اسلامی در زمینه بهداشتی و درمانی در محل زندگی خود به صورت گروهی تحقیق نموده و گزارش آن را به کلاس ارائه دهید.
- ۴- در شهرستان محل سکونت خود تحقیق کنید چه اقداماتی در زمینه فرهنگی و هنری انجام گرفته است؟ پروژه‌هایی را که در این زمینه در دست اقدام است نام ببرید.

درس ۱۵ چشم انداز آینده استان

در چشم انداز ایران، در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی آمده است ایران کشوری است توسعه یافته با جایگاه‌های برتر اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه و با هویت اسلامی و انقلابی که الهام بخش در جهان اسلام بوده و در روابط بین‌الملل، تعاملی سازنده و مؤثر خواهد داشت. به همین دلیل، در آذر ماه ۱۳۸۲ سیاست کلی برنامه ۲۰ سال آینده کشور تحت عنوان «چشم انداز جمهوری اسلامی ایران» از سوی رهبر معظم انقلاب اسلامی به رئیس‌جمهور وقت ابلاغ شد.

ویژگی‌های استان گلستان بر اساس افق چشم انداز

- ۱- استانی سامان یافته بر مبنای مزیت‌های رقابتی در سطح کشور همراه با ایجاد مزیت‌های جدید متناسب با مقتضیات نواحی (دریا، جنگل، خشکی).
  - ۲- استانی با توزیع متعادل جمعیت در پهنه جغرافیایی خود از طریق اجرای برنامه‌های هماهنگ توسعه روستایی و ناحیه‌ای.
  - ۳- استانی با پتانسیل بالا در تولیدات کشاورزی و صنایع تبدیلی و به کارگیری حداکثر امکانات استان به منظور زیر کشت بردن اراضی مناطق شمالی استان با استفاده از توان و ظرفیت‌های موجود.
  - ۴- استانی موفق بر اساس مدیریت جامع بر اکوسیستم در استفاده بهینه از منابع جنگلی با تأکید ویژه بر زیستگاه‌های طبیعی بالاخص پارک ملی گلستان.
- تحقق این امر، نیاز به آگاهی و عزم شما جوانان و دانش آموزان، امیدان آینده این مرز و بوم دارد که با شناخت محیط خود و آگاهی از توان بالقوه و بالفعل استان ضمن رشد و بالندگی برای دستیابی به جامعه‌ای مستقل، توسعه یافته و متکی بر ارزش‌های انقلابی و اسلامی، قدم بردارید.

شکل ۱۲-۶- منطقه گردشگری زیارت- گرگان

شکل ۱۱-۶- کاخ موزه گرگان

برای مطالعه

- برخی از مشکلات و محدودیت‌ها بر سر راه توسعه استان
- پراکندگی نامناسب زمانی و مکانی بارش
- کاهش مواد آلی خاک، افزایش میزان شوری و قلیایی بودن خاک
- تغییر کاربری اراضی
- آلاینده‌های صنعتی و کشاورزی
- عدم وجود برنامه‌های جامع برای حفاظت از خاک به‌ویژه در زمینه استفاده زیاد از حد سموم و کودهای شیمیایی
- اکتشاف و بهره‌برداری ناصحیح
- نامناسب بودن دفع فاضلاب‌های صنعتی و معدنی
- رتبه بندی پایین صنعتی در بین استان‌های کشور
- فقدان صنایع مرتبط با محصولات زراعی استان مانند صنایع منسوجات و ماشین‌های کشاورزی
- تعلل در ساخت و راه اندازی صنایع بازیافت (کمپوست) و پتروشیمی
- عدم بهره‌برداری از ذخایر نفت و گاز
- عدم پراکندگی متوازن نقاط شهری در سطح استان
- مهاجرت شدید از روستاها به شهرها
- افزایش مخاطرات طبیعی مانند سیل و خشک‌سالی و ایجاد خسارت‌های مالی در بخش کشاورزی و روستایی
- عدم توسعه در بخش‌های حمل و نقل هوایی و دریایی
- عدم توجه به زیستگاه‌های جانوری، گیاهی و اکولوژیکی پارک‌های تفریحی و مناطق حفاظت شده مانند پارک ملی گلستان

شکل ۱۳-۶- بازرگانی و حمل و نقل استان با کشورهای آسیای میانه و اروپا

مهمترین اهداف و راهبردهای پیشنهادی برای توسعه استان

با توجه به قابلیت‌ها و تنگناهای توسعه، بر اساس سند چشم‌انداز، اهداف و راهبردهای پیشنهادی زیر برای توسعه استان ارائه می‌گردد:

– حفاظت، احیا، توسعه و بهره‌برداری اصولی از منابع طبیعی (جنگل‌ها و مراتع) و محیط زیست استان در جهت نیل به توسعه پایدار.

- ارتقای شاخص‌های توسعه انسانی و افزایش ظرفیت‌های آموزش عالی با اولویت دادن به نیازهای استان.
- جذب و نگهداری منابع انسانی و شناسایی نیروهای کارآفرین و افزایش مشارکت نیروهای محلی در مدیریت توسعه استان.
- توسعه و بهره‌برداری از منابع آب‌های سطحی و حفاظت از حوضه‌های آبخیز استان.
- توسعه و نوسازی زیرساخت‌های کشاورزی و دامپروری متناسب با ظرفیت آب و برنامه‌های مدیریت منابع آب استان.
- تقویت شبکه‌های زیربنایی (ارتباط زمینی، ریلی، هوایی، انرژی، مخابرات و...).
- توسعه بخش صنعت و گسترش خدمات بازرگانی، متناسب با منابع موجود و امکانات محلی.
- فراهم کردن بسترهای لازم جهت استفاده از قابلیت‌های گردشگری استان.

شکل ۱۵-۶- مزرعه شمالی - کردکوی

شکل ۱۴-۶- کشت مکانیزه - رامیان

عمده‌ترین الزامات بر اساس سند چشم‌انداز در بخش‌های اقتصادی

الف) بخش کشاورزی

- استفاده از شیوه‌های نوین بهره‌برداری کشاورزی
- توسعه صنایع تبدیلی وابسته به محصولات زراعی
- حمایت از احداث مجتمع‌های صنعتی دام و طیور
- اجرای طرح‌های حفظ منابع آب و خاک در سطح استان و احداث سدهای خاکی و تکمیل شبکه‌های آبیاری
- ایجاد و توسعه ایستگاه‌های تحقیقاتی تولید نهال و گونه‌های جدید زراعی

شکوفایی استان بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شکل ۱۶-۶- خاویار استان گلستان

– پیگیری پروژه انتقال آب از غرب استان مازندران به جلگه وسیع گلستان
– توجه به توسعه شیلات و آبی پروری، زنبور عسل، پرورش کرم ابریشم

و...

ب) بخش صنعت و معدن

– تجهیز و توسعه کشتارگاه‌های صنعتی موجود و احداث شهرک‌های
صنعتی جدید خصوصاً مناطق کمتر توسعه یافته

– مکان‌یابی مناسب برای ایجاد و توسعه صنایع تبدیلی بخش کشاورزی
مانند تراکتور و کمباین‌سازی و کارخانجات وابسته

– ایجاد صنایع بازیافت پسماندهای خانگی، صنعتی و کشاورزی

– جلب مشارکت و حمایت از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در بخش صنعت، معدن، کشاورزی و صنایع دستی استان

ج) بخش حمل و نقل

– بهره برداری از راه آهن گرگان – مشهد

– اتصال راه آهن گرگان به ترکمنستان و قزاقستان و آسیای میانه و نهایتاً اروپای غربی و شمالی

– تکمیل و راه‌اندازی بندر ترکمن و ارتباط بازرگانی بندر شمال کشور با کشورهای حاشیه دریای مازندران و اروپا

– ایجاد مونوریل (قطار هوایی) در مسیر شرقی – غربی استان

– ساخت کریدورهای هوایی در بخش حمل و نقل جاده‌ای پارک ملی گلستان، به منظور حفظ زیست‌گاه‌های گیاهی و جانوری

– استفاده از انرژی‌های نو (خورشیدی، باد و آبی)

د) بخش میراث فرهنگی و گردشگری

– تلاش جهت ثبت آثار یادمانی استان در یونسکو

– اجرایی کردن طرح گردشگری جامع استان

– تملک، احیا و مرمت آثار تاریخی

– حمایت از احداث هتل‌ها و مجتمع‌های گردشگری استان

– توسعه اکوتوریسم

شکل ۱۸-۶- دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی – گرگان

شکل ۱۷-۶- دانشگاه گلستان – گرگان

ه) امور اجتماعی و فرهنگی و تربیت بدنی

- ایجاد، توسعه و تکمیل مجتمع‌های ورزشی در شهرها و روستاهای استان
- ایجاد، توسعه و گسترش پارک‌های علم و فناوری و مراکز رشد در سطح استان
- احداث و گسترش کتابخانه و کانون‌های فرهنگی در شهرها و روستاها
- همچنین تقویت هویت ملی جوانان از طریق فراهم کردن محیط رشد فکری، تلاش در جهت رفع دغدغه‌های شغلی، ازدواج، مسکن و آسیب‌های اجتماعی آنان و اهتمام به توسعه ورزش، بازآفرینی و روزآمدسازی معماری ایرانی-اسلامی، از دیگر الزامات چشم‌انداز به‌شمار می‌آیند.

شکل ۲۰-۶- خانه باقری‌ها - گرگان

شکل ۱۹-۶- کتابخانه میرفندرسکی - گرگان

فعالیت گروهی ۲-۶

۱- برای توسعه پایدار در استان باتوجه به چشم‌انداز بیست ساله چه اقداماتی به‌جز موارد ذکر شده

می‌توان انجام داد؟

۲- باتوجه به افق ۱۴۰۴ استان در جدول زیر، یک مورد از چشم‌انداز بیست ساله را بنویسید.

حمل و نقل	کشاورزی	گردشگری	صنعت و معدن	اجتماعی و فرهنگی	تربیت بدنی	شهری و روستایی

۳- به‌نظر شما باتوجه به چشم‌انداز بیست ساله ۱۴۰۴ استان، وظایف ما در ارتباط با محل سکونت‌مان

چیست؟

۴- وضعیت استان گلستان را در سال ۱۴۰۴ هجری شمسی توصیف کنید.

با تشکر از:

- ۱- استانداری گلستان
- ۲- معاونت مدیریت و برنامه‌ریزی استانداری گلستان
- ۳- اداره کل آموزش و پرورش استان گلستان
- ۴- معاونت پژوهش، برنامه‌ریزی و نیروی انسانی اداره کل آموزش و پرورش استان گلستان
- ۵- آقای علیرضا بزی مسئول گروه بررسی محتوای آموزشی و پرورشی اداره کل آموزش و پرورش استان گلستان
- ۶- پژوهشکدهٔ تعلیم و تربیت استان گلستان
- ۷- سازمان جهاد کشاورزی استان گلستان
- ۸- اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان گلستان
- ۹- سازمان جنگل‌ها و مراتع استان گلستان
- ۱۰- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گلستان
- ۱۱- اداره کل ارشاد اسلامی استان گلستان
- ۱۲- مؤسسه تحقیقات پنبه کشور
- ۱۳- شرکت آب و فاضلاب استان گلستان
- ۱۴- اداره کل هواشناسی استان گلستان
- ۱۵- اداره کل راه و ترابری استان گلستان
- ۱۶- اداره کل پایانه‌های حمل و نقل استان گلستان
- ۱۷- اداره کل حفاظت محیط زیست استان گلستان
- ۱۸- سازمان صنایع و معادن استان گلستان
- ۱۹- سازمان مسکن و شهرسازی استان گلستان
- ۲۰- اداره کل حفظ آثار و نشر دفاع مقدس استان گلستان
- ۲۱- سازمان صدا و سیما استان گلستان
- ۲۲- اداره کل راه و ترابری استان گلستان
- ۲۳- اداره کل آموزش فنی و حرفه ای استان گلستان

-
- ۲۴- اداره کل گمرک استان گلستان
۲۵- اداره کل شیلات استان گلستان
۲۶- دانشگاه جامع گلستان
۲۷- دانشگاه پیام نور گرگان
۲۸- دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرگان و علی آباد
۲۹- باشگاه ورزش های هوایی نرو
۳۰- مرکز بررسی ها و مطالعات راهبردی سازمان بنادر و دریانوردی وزارت راه و
شهرسازی

سایت‌های مفید در مورد استان‌شناسی گلستان

نام سایت	آدرس
استانداری گلستان	www.golestan.gov.ir
اداره کل آموزش و پرورش استان گلستان	www.goledu.ir
سازمان جهاد کشاورزی استان گلستان	www.jago.ir
اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان گلستان	www.golestan.frw.org.ir
اداره کل میراث فرهنگی استان گلستان	www.gorganchto.ir
اداره کل ارشاد اسلامی استان گلستان	www.ershadnews.ir
مؤسسه تحقیقات پنبه کشور	www.cri.areo.ir
شرکت آب و فاضلاب استان گلستان	www.abfagolestan.ir
اداره کل هواشناسی استان گلستان	www.golestanmet.ir
اداره کل راه و ترابری استان گلستان	www.golestanroad.ir
اداره کل حفاظت محیط زیست استان گلستان	www.golestandoe.ir
سازمان صنعت، معدن و تجارت استان گلستان	www.golestan.mim.gov.ir
سازمان مسکن و شهرسازی استان گلستان	www.golestanhudo.ir
بنیاد شهید و امور ایثارگران استان گلستان	www.chemical_victims.com
اداره کل گمرک استان گلستان	www.golestancustoms.ir
دانشگاه علوم کشاورزی استان گلستان	www.gau.ac.ir
اداره کل کتابخانه‌های استان گلستان	www.golestanpl.ir
سازمان صدا و سیما استان گلستان	www.golestan.irib.ir
اداره کل آموزش فنی و حرفه‌ای استان گلستان	www.golestantvto.ir
اداره کل شیلات استان گلستان	www.shilatgolestan.ir
دانشگاه پیام نور گرگان	www.pnugolestan.ac.ir
مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران	www.iichs.org

